alin gavreliuc

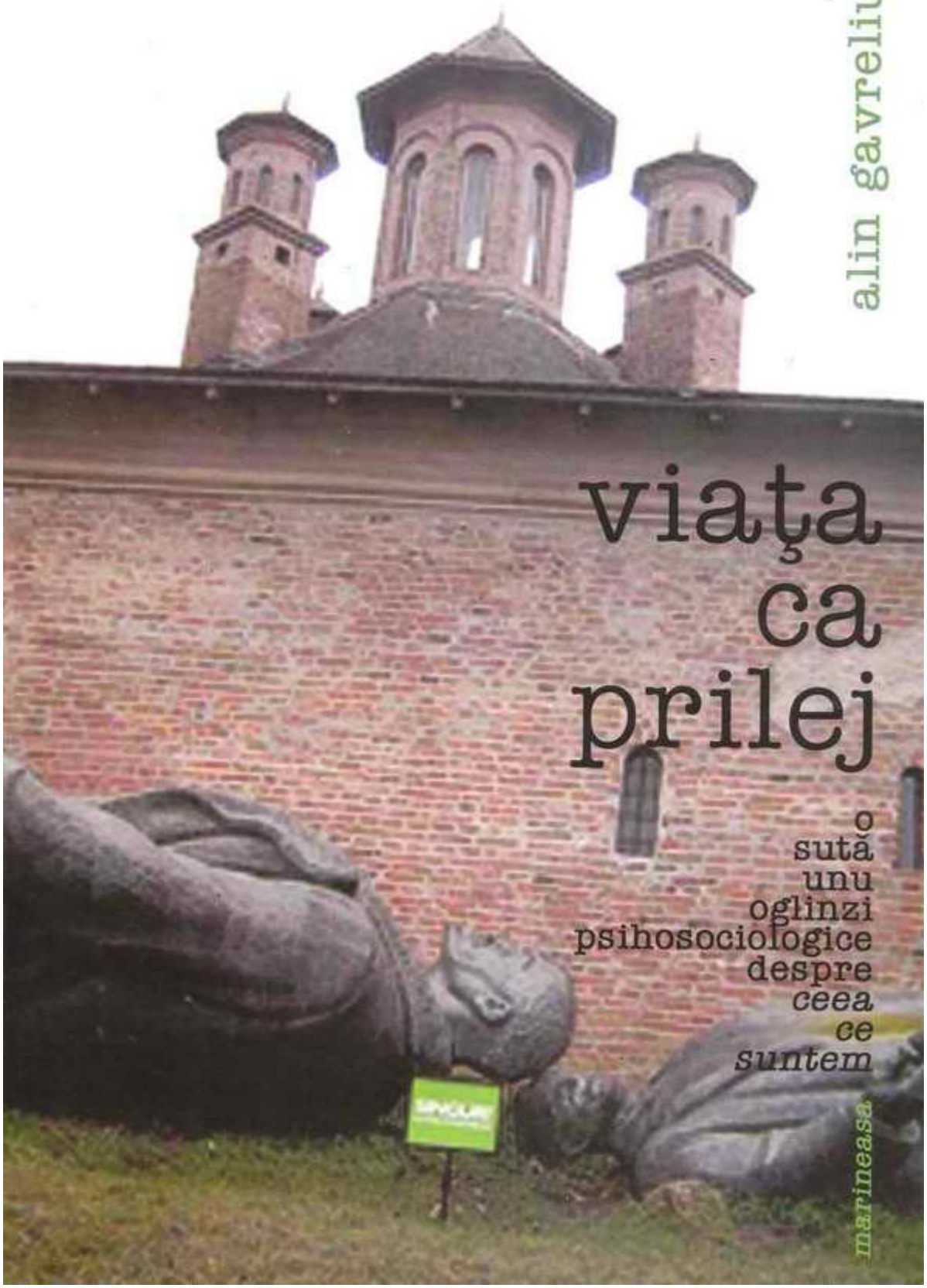

viaţa ca prilej

o sută unu oglinzi psihosociologice despre *ceea ce suntem*

marineasa

Alin Gavreliuc
Viaţa ca prilej

Cuprins

Prefaţă: Adriana Babeţi
Doi ani de speranţă
Unu (1 decembrie 2005)
O altă Românie
Doi (8 decembrie 2005)
Tablou cu prim-plan, fundal şi o întrebare.
Trei (15 decembrie 2005)
„Noi” şi „ei”
Patru 11 decembrie 2005)
între istorie şi biografie
Cinci (29 decembrie 2005)
Sfârşitul încă unei iluzii
Şase (5 ianuarie 2006)
Din nou despre „ciocnirea civilizaţiilor”
Şapte (12 Ianuarie 2006)
Despre individualismul „românului”
Opt (19 ianuarie 2006)
Mică istorie la o bere bună
Nouă (26 ianuarie 2006)
Pâine sau circ

Zece (2 Februarie 2006)
„Omul nou” există!
Unsprezece (9 februarie 2006)
Mai rămâne, totuşi, ceva?
Doisprezece (16 februarie 2006)
Sindromul copilului răsfăţat
Treisprezece (23 februarie 2006)
Funcţionalitatea socială a corupţiei
Paisprezece (2 martie 2006)
De unde trebuie să începem?
Cincisprezece (9 martie 2006)
Devianţa tolerată şi sănătatea socială.
Şaisprezece (16 mart/e 2006)
Generaţia fantasmatică
Şaptesprezece (23 martie 2006)
Fierea şi mierea
Optsprezece (30 martie 2006)
Să facem mâinele posibil!
Nouăsprezece (6 aprilie 2006)
Iertare fără uitare
Douăzeci (13 aprilie 2006)
Democraţia de faţadă
Douăzeci şi unu (20 aprilie 2006)
Trei generaţii!
Douăzeci şi doi (27 aprilie 2006)
„Prostirea” românilor
Douăzeci şi trei (4 mai 2006)
Cine suntem? (1)
Douăzeci şi patru (11 mai 2006)
Cine suntem? (2)

Douăzeci şi cinci (18 mai 2006)
Cine suntem ? (3)
Douăzeci şi şase (25 mai 2006)
Cine suntem? (4)
Douăzeci şi şapte (1 iunie 2006)
Gramatica gesturilor simple
Douăzeci şi opt (8 iunie 1006)
Majorităţile minoritare
Douăzeci şi nouă (15 iunie 2006)
Mărturia unui „bine aşezat” faţă în faţă cu „aviara”.
Treizeci (22 Iunie 1006)
Pledoarie pentru o etică a caracterului
Treizeci şi unu (29 iunie 2006)
Despre tăcerile asurzitoare
Treizeci şi doi (6 iulie 2006)
Goffman şi noi
Treizeci şi trei (13 iulie 2006)
Provocările unui mâine foarte aproape
Treizeci şi patru (20 iulie 2006)
Avangardismul terorii
Treizeci şi cinci (27 iulie 2006)
Ipoteza frustrare-agresiune şi România recentă
Treizeci şi şase (3 august 2006)
Treizeci şi şapte (10 august 2006)
A murit Dinu
Treizeci şi opt (17 august 2006)
„Nimic nu e ceea ce pare a fi”
Treizeci şi nouă (24 august 2006)
Gunoiul de lângă / din noi
Patruzeci (31 august 2006)

„Povestea noastră” (?)
Patruzeci şi unu (7 septembrie 2006)
Relaţia cu „celălalt” şi calitatea democraţiei…
Patruzeci şi doi (14 septembrie 2006)
Singura opţiune sigură
Patruzeci şi trei (21 septembrie 2006)
Morala de dincolo de orice instanţă
Patruzeci şi patru (28 septembrie 2006)
Păpuşarul
Patruzeci şi cinci (5 octombrie 2006)
Generaţia 00
Patruzeci şi şase (12 octombrie 2006)
Ascunzătoarea bârfei
Patruzeci şi şapte (19 octombrie 2006)
Stilistica zgomotului public
Patruzeci şi opt (26 octombrie 2006)
Peştera istoriei şi mâinele care nu se mai naşte
Patruzeci şi nouă (2 noiembrie 2006)
"E bine” (2)
Cincizeci (9 noiembrie 2006)
Schimbarea de atitudine şi tranziţia
Cincizeci şi unu (16 noiembrie 2006)
Cartierul meu
Cincizeci şi doi (23 noiembrie 2006)
Cât de singuri am rămaşi
Cincizeci şi trei (30 noiembrie 2006)
Religie şi schimbare socială
Cincizeci şi patru (7 decembrie 2006)
Viaţa ca prilej
Cincizeci şi cinci (14 decembrie 2006)

„Managerul român”
Cincizeci şi şase (21 decembrie 2006)
Un nou politician
Cincizeci şi şapte (28 decembrie 2006)
Moş Crăciun, te aştept să fim împreună
Cincizeci şi opt (4 ianuarie 2007)
O Românie nouă
Cincizeci şi nouă (11 ianuarie 2007)
Către Europa!
Şaizeci (18 ianuarie 2007)
Şaizeci şi unu (25 ianuarie 2007)
Ce frumoasă era ţara mea!
Şaizeci şi doi (1 februarie 2007)
E oare ieri?
Şaizeci şi trei (8 februarie 2007)
Totul e sub control
Şaizeci şi patru (15 februarie 2007)
Preşul şi noi
Şaizeci şi cinci (22 februarie 2007)
Fiecare cu ţeapa lui
Şaizeci şi şase (1 martie 2007)
Expertiza circului chivernisitor
Şaizeci şi şapte (8 martie 2007)
Cine votează e mai important decât cum se votează.
Şaizeci şi opt (15 martie 2007)
Scuipatul şi „ei”
Şaizeci şi nouă (2.2. Martie 2007)
Banatul şi „centrul”
Şaptezeci (2.9 martie 2007)
„Noul rasism” ca resursă perversă…

Şaptezeci şi unu (5 aprilie 2007)
Zeul schizofren
Şaptezeci şi doi (12 Aprilie 2007)
Şaptezeci şi trei (19 aprilie 2007)
Europa noastră (?)
Şaptezeci şi patru (26 aprilie 2007)
Această linişte
Şaptezeci şi cinci (3 mai 2007)
Pe cine vom asculta?
Şaptezeci şi şase (10 mai 2007)
Şaptezeci şi şapte (17 mai 2007)
Oare chiar nu mai e nimic de făcut?…
Şaptezeci şi opt (24 mai 2007)
Să facem curăţenie!
Şaptezeci şi nouă (31 mai 2007)
Ce popor harnic avem!
Optzeci (7 iunie 2007)
Cu parapanta înspre golul istoriei
Optzeci şi unu (14 iunie 2007)
Despre „ţigani” şi „ţigănitate”
Optzeci şi doi (21 iunie 2007)
Am luat examenul?
Optzeci şi trei (28 iunie 2007)
Mentă să mai încercăm o dată! (?)
Optzeci şi patru (5 iulie 2007)
Multă vorbărie şi puţină viaţă
Optzeci şi cinci (12 iulie 2007)
Optzeci şi şase (19 iulie 2007)
„Gură mare” şi „morală mică”
Optzeci şi şapte (26 iulie 2007)

Deindividualizarea la români
Optzeci şi opt (2 august 2007)
Despre sondaje şi reprezentativitate
Optzeci şi nouă (9 august 2007)
V-am făcut-o!
Nouăzeci (16 august 2007)
Spaţiul proxemic la români
Nouăzeci şi unu (23 august 2007)
„A supravieţui” sau „a deveni”
Nouăzeci şi doi (30 august 2007)
Poveste de la mare
Nouăzeci şi trei (6 septembrie 2007)
Principiul simplei expuneri şi „trezirea” socială
Nouăzeci şi patru (13 septembrie 2007)
O mare indigestie istorică
Nouăzeci şi cinci (20 septembrie 2007)
Rezervorul de încredere e plin, dar...
Nouăzeci şi şase (2.7 septembrie 2007)
Lenea socială la români
Nouăzeci şi şapte (4 octombrie 2007)
„Poporul vorbeşte liber”
Nouăzeci şi opt (11 octombrie 2007)
Două naşteri
Nouăzeci şi nouă (18 octombrie 2007)
„Plinul democratic”
O sută (25 octombrie 2007)
„Mă ce bogaţi suntem!”
O sută unu (1 noiembrie 2007)
Viaţa ca o privată

101 oglinzi psihosociologice
despre „ceea ce suntem”

2008

Deşi plasată sub semnul realismului stendhalian („romanul este ca o oglindă purtată de-a lungul unui drum”), această carte e una profund subiectivă. Pornind de la un pretext jurnalistic – redactarea săptămânală a unui editorial pentru Evenimentul Zilei (EVZ Vest) *– volumul pe care îl ţineţi în mână acum nu e numai o înşiruire fragmentară de „imagini reflectate”, între 1 decembrie 2005 şi 1 noiembrie 2007. Ceea ce la prima lectură poate să pară o cronică psihosociologică a României prezente, cu toate frământările ei, e numai un* prilej *al unei limpeziri identitare mai adânci, care coboară mult în trecut pentru a privi, în fond, înainte. Citind dinamica unei lumi în care niciodată „subiectul cunoscător” nu se poate detaşa până la capăt de „obiectul cunoscut”, căci îi este parte de nedespărţit, „romanul despre noi, românii” devine, până la urmă, o povestire despre intensitatea unei întâlniri cu sine. Ceea ce rămâne este ceea ce am înţeles eu din viaţă, din rostul nostru comunitar, în confruntarea cu o istorie în care am exersat prea adesea tentaţia autoinfirmizării. Măsura în care aceste* reflecţii *recuperează imaginea întregului, construind un sens colectiv nou, eliberator, capabil să ne aşeze cu adevărat împreună, o va decide cititorul însuşi.*

Unu

(1 decembrie 2005)

O altă Românie

Atunci când Neagu Djuvara relata, recurgând la o mărturie de epocă din perioada fanariotismului, felul în care se producea o înscăunare la români, frapau atributele excesului: fastul fără măsură al suitei, clopotele trase din răsputeri, afişarea ostentativă a însemnelor bogăţiei şi îndestulării, muzica militară asurzitoare, cohorta de notabilităţi, încât îţi venea, în primă instanţă, asistând imaginar la un eveniment atât de „înălţător", să exclami: „ce mândrie să fii român!". Când însă aflat ca noul domn era cel mai adesea o caricatură de principe, care îşi cumpăra cu bani grei domnia, având conştiinţa faptului că trebuie să-şi recupereze *investiţia* cât mai degrabă, căci nu se ştie cât vor ţine *învoielile* acestea nu ţineau, în medie, mai mult de doi-trei ani, „măreţia" tabloului se relativiza semnificativ. Mai mult, descopereai curând că „bulucirea norodului" pentru a-l vedea pe noul domn nu era semnul unei mari bucurii publice. Căci dincolo de faţadele dughenelor văruite în ultima clipă sau de caldarâmul din bârne de stejar care lua, spre uimirea rarilor vizitatori străini, locul străzilor pietruite, şi care erau acoperite în grabă cu paie şi crengi, „cât să treacă alaiul", alături de bucuria tâmpă a unui popor tăcut, obişnuit să îndure mocnit, într-o lume în care el oricum nu contează, răzbătea ceva, consemnează cronica, care putea fi salvator. O mare, mereu reînnoită, chiar dacă necontenit trădată, speranţă: *poate sub stăpânul cel nou o vom duce ceva mai bine*... Atunci când am descoperit acest tablou social şi politic al românităţii de sfârşit de secol XVIII aflat între circul public („ca la noi la nimenea") şi aşteptarea orbită, am înţeles încă o dată, că felul în care românii se raportează la lumea politică probează

deopotrivă o continuitate şi o specificitate remarcabilă. De când sociologii dispun de un instrument standardizat de studiere a atitudinilor sociale ale oamenilor, precum barometrele de opinie publică (şi asta se întâmplă organizat în România din 1993), asemenea aprecieri pot fi examinate sistematic. Astfel, din punctul de vedere al ciclurilor electorale, ceea ce sare în ochi este distribuirea încrederii în noii aleşi şi în felul în care „merg lucrurile în ţară" din primul cadran al cvartalului electoral. În cel dintâi din cei patru ani aflaţi între două alegeri, invariabil, indiferent cine a fost la putere în România postdecembristă, românii devin exuberanţi, şi, asemenea concetăţenilor lor de odinioară, reîncep să tragă nădejdea că, poate, în pofida „circului", cu noii aleşi o vor duce, totuşi, ceva mai bine. Treptat, această încredere se erodează, românii redevin ceea ce sunt cel mai adesea, un popor lipsit de speranţă socială, care simt*, şi* mai apoi, ştiu*, că* jocurile sunt făcute peste ei, şi, cel mai adesea, în dauna lor. Dar iată că ultimul barometru, publicat de curând, ma pus o dată în plus pe gânduri. E prima abatere de la regulă. Iată că acum, deja, acest rezervor de speranţă, atâta cât era, s-a epuizat. „Direcţia înspre care se îndreaptă ţara este greşită" decid cei mai mulţi dintre respondenţi, la mai puţin de un an de la ultima consultare electorală. Prin urmare, până şi această încredere inerţială, care ne hrănea în vremuri neaşezate, s-a consumat. Neghiobia, prostia, dar şi lipsa de scrupule a clasei politice, în cvasi-întregul ei, a izbutit o performanţă rară: să disloce unul dintre cele mai influente tipare atitudinale, care vine dincolo de negurile fanariotismului. Aparent e de rău. Dar, poate, avem de-a face cu un semn al maturizării corpului social românesc. Poate în locul speranţei bolnave şi sterpe a românului care nădăjduieşte fără temei într-un mâine mai bun, s-a născut, sociologic majoritar, speranţa sănătoasă, angajantă şi

responsabilă, a românului care nu mai consimte să îşi încredinţeze încrederea unor neaveniţi. Poate că, scuturat de iluzii, a venit vremea să decidă că, în sfârşit, el e stăpânul, şi va cere socoteală celor pe care îi trimite, vremelnic, să îl slujească. Dacă într-adevăr e aşa, putem spera că vom avea o altă România. Cea pe care o aşteptăm dintotdeauna.

Tablou cu prim-plan, fundal şi o întrebare

Zilele din urmă au degradat imaginea unui peisaj dintr-un tablou care se înfăţişa progresiv mai nereuşit. Pe scurt, Timişoara politică, prin reprezentanţii săi la nivel local, devenise locul unui spectacol public dezagreabil. Chiar în oraşul în care, ne obişnuisem să credem, că e, totuşi, *altfel* (mai „civilizat", mai „principial"). Deunăzi s-a întâmplat ca proiectele unuia dintre cei mai oneşti oameni politici pe care îi avem să fie invalidate, printr-o spontană şi fermă solidaritate între partenerii din Alianţă şi adversarii tradiţionali din PSD şi PRM. Poate că la mijloc e, veţi spune, numai inabilitatea de a-ţi convinge colaboratorii de urgenţa „reformelor", poate că proiectele în sine sunt nerezonabile şi nu justifică alocarea banilor timişorenilor înspre destinaţiile iniţiatorilor. Aşadar, de vină ar fi nişte carenţe manageriale care pot fi surmontate, căci, nu-i aşa, toţi avem de învăţat exerciţiul public, iar politicianul evocat dovedise în numeroase rânduri că „vrea şi ştie să înveţe". Dar dincolo de acest tablou aparent nefiresc, în care deopotrivă „stânga" şi „dreapta" se coalizează, în numele „binelui comun", împotriva „propunerilor nerealiste", răzbătea în plan secund ceva mai semnificativ. Transideologic. Traspartinic. Aranjamentul. Nevoia de „a-ţi plasa oamenii", căci „nu se ştie ce va fi mâine". Şi mai ales, a acelor oameni care au

probat că ştiu „să-şi facă partea” în orice vremuri. Să lăsăm valorile, crezurile. Să fim pragmatici! Iar atunci când urmăreşti şi cine sunt „ai noştri”, cei pe care „ne putem bizui”, descoperi o dată în plus o specie foarte interesantă. A celor care *s-au descurcat*, care au avut „organul politic” activ perpetuu, care au ştiut să se plaseze, cum spun sociologii, în nodurile reţelelor sociale, dobândind poziţii de prestigiu, capital, influenţă şi putere privilegiate, indiferent de regimuri, pe care, de altfel, le-au „valorificat” ecumenic. Sunt oamenii capabili să susţină orice ideal tocmai pentru că nu au niciunul. În afara celui al îmbuibării de sine. Iar atunci când îi identifici vioi, prosperi, vocali, „la ei acasă” şi de neînlocuit, atât la „stânga”, cât şi la „dreapta”, atât în spatele unor oameni onorabili şi oneşti, cât şi în urma lichelelor, deopotrivă printre veterani, cât şi printre tineri, îţi dai seama că ai de-a face cu o patologie care a cuprins adânc ţesutul social. Desigur, specia cu pricina există în toate vremurile şi în toate locurile. Problema e legată de dozaj. Când devin dominanţi, când „ei” se aud şi se văd precumpănitor, ceva s-a frânt în acea societate. La fel cum un organism nu-şi mai poate identifica şi izola agresorii, asimilându-i şi *naturalizându-i*, chiar cu preţul autodevorării. Atât organismul, cât şi societatea care consimt la un asemenea abandon se autodistrug. Vom mai avea, oare, resurse, să supravieţuim?

Trei

(15 decembrie 2005)

„Noi” şi „ei”

Atunci când se analizează raportul simbolic „centru” -”

provincie”, precum şi retorica resentimentară care afirmă că „ei”, „miticii”, ne sabotează cu asupra de măsură, folosindu-se de resursele noastre (a se înţelege „mai mari”), pentru a a-şi face propriile jocuri (desigur, politico-economice), recompensându-şi fiefurile electorale, se cuvine, înainte de toate, să defineşti limpede cine suntem „noi”, şi cine sunt „ei”. Mai mult, în urma clarificării de la nivelul reprezentărilor, se impune să adăugi ceea ce nemijlocit, susţinut de date reale, ne diferenţiază de „ei”, şi în ce măsură diferenţa legitimează teza implicit enunţată a „excepţionalismului bănăţean” (în sensul că e o diferenţă „în favoarea noastră”, pe registrele comparative studiate, în dauna lor, a „miticilor”). Prin urmare, o auto-diagnoză şi un exerciţiu de empatie, iată ce vă propun. Dacă dăm curs unui asemenea demers, se cuvine de la bun început să fim mai precauţi. Căci, întrebarea care o avem în vizor: „Cum este cu adevărat bănăţeanul?” trebuie precedată de o alta, pe care ne-o pot pune cu îndreptăţire „ei”: „Cine este, până la urmă, astăzi, bănăţeanul?”. Or, aici avem o primă dificultate. O cercetare pe care am coordonat-o în 2004 pe un eşantion reprezentativ la nivelul Timişoarei – iar Timişoara construieşte modelul exemplar al „bănăţeanului”, cel puţin al celui urban – atesta că numai 44 dintre „timişoreni” s-au născut în Timişoara, numai pentru 27 dintre subiecţii din eşantion părinţii au fost la origine „ai locului”, şi numai un procent de 16 sunt la a treia generaţie de timişoreni (bunicii lor s-au născut aici). Aşadar, teza omogenităţii identităţii regionale se cuvine abandonată, simpla rezidenţă nu te face „timişorean” sau „bănăţean”. „Bănăţenii” sunt, deci, de foarte multe feluri, iar inferenţe generalizatoare, de tipul unor reflecţii etnopsihologice de început de secol XX, care vorbesc despre corpuri de populaţii omogene cu trăsături psiho-sociale distincte, trebuie abandonate. Şi totuşi, în pofida acestei

eterogenităţi identitare, chiar şi un psihosociolog naiv poate observa că „cei mai mulţi dintre bănăţeni, în cele mai multe cazuri” sunt „altfel” decât „ceilalţi”. Într-adevăr, dacă analizezi sistematic dimensiuni măsurabile de specialişti, precum valorile, dar mai ales atitudinile şi comportamentele oamenilor, remarci o dominanţă a valorilor angajării (numărul de iniţiative publice, de la cele economice până la acţiunile civice, sunt mai ridicate aici), o disponibilitate sporită faţă de întâlnirea cu „celălalt” (spre deosebire, bunăoară, de Oltenia, în care raportările interetnice sunt cele mai radical negative, deşi nu prea există acolo „celalalt etnic”), o încredere interpersonală mai pronunţată în „omul obişnuit, de lângă tine” (în medie cu 10-15 mai mare decât în „Regat”). Peste toate, răzbate imaginea majoritară sociologic a individului mai activ, mai responsabil, mai plin de bunăvoinţă faţă de „celălalt diferit”, cu care a împărtăşit o istorie locală comună (şi care e mai degrabă „neamţul” sau „sârbul” sau „ungurul”, decât „miticul”, „olteanul” sau „moldoveanul”). Dar, şi aici e concluzia cea mai importantă: nu suntem „noi” mai buni decât „ei”. Dacă tabloul pe care vi l-am descris succint se prezintă astfel, asta nu se datorează unei „debilităţi sociale inerente” a „regăţeanului” şi a unei „înzestrări speciale” a „bănăţeanului”, ci unei istorii mult mai îndepărtate, în care anumite valori, atitudini şi comportamente au fost încurajate mai susţinut „aici” şi mai precar „dincolo”. În fond, însuşirea şi asumarea lor implicită îi transformă pe „oamenii locului” în „bănăţeni”, nu simpla rezidenţă. Ceea ce trebuie recuzat, deci, nu e „precaritatea lui Mitică”, ci perversitatea unui model dominant de societate, caracterizat prin centralism, birocraţie sufocantă, balcanizarea moravurilor publice, absenţa unui dialog social autentic. Asta e ceea ce trebuie, în sfârşit, să schimbăm!

Între istorie şi biografie

Retrăim în aceste zile clipe de graţie. Autentice. Dincolo de mesajele plângăcios-victimizate şi de cele triumfalist-bâlbâite, dincolo aşadar de tot ceea ce s-a articulat ca o retorică deja rutinieră, Revoluţia din decembrie 1989 izbucneşte în memoria noastră afectivă ca acea cumpănă decisivă, ca noua noastră naştere. Indiferent ce ne-a fost viaţa până atunci, ea a reprezentat momentul adevăratului început. Dar ce trăisem? Compromisuri asumate tacit, supuneri consimţite scrâşnit, mici „aranjamente" conjuncturale care au salvat o biografie măruntă, iată traiectoria de viaţă majoritară a „românului" ante-decembrist. Desigur, nu a fost totul negru, nici măcar cenuşiu. Pretutindeni, în toate epocile, chiar şi în cele mai totalitare societăţi (iar ceauşismul de sfârşit se încadrează negreşit printre cele mai atroce), oamenii au găsit ferestre, „nişe" pentru fericire. În fond, viaţa fiecăruia se rânduieşte după câteva semne, unele numai de o clipă. Primul surâs al iubitei, mâna tremurândă a pruncului atunci când descoperă întâia oară, vrăjit, chipul tău, micile izbânzi, de la premiile de la şcoală ale copiilor, până la bradul de Crăciun, când stai împreună în tăcere, alături de cei dragi, simţind că „e bine", toate te pot elibera, vremelnic, de perversitatea unei istorii delirante. În fond, Ceauşescu nu era niciodată invitat la masa noastră de Crăciun. Şi chiar dacă, prin toate pârghiile instituţionale şi simbolice, comunismul a încercat să pătrundă cât mai adânc în vieţile noastre, parcă mai cu asupra de măsură, aşa cum spunea cândva Milan Kundera, ne-am înverşunat „fugind în noi". Dacă viaţa noastră publică era un dezastru, viaţa noastră privată putea să ne salveze. În pofida încercării diabolice a

comunismului de a captura şi intimitatea ultimă („decreţeii” sunt cel mai tulburător exemplu”), cei mai mulţi am rămas, măcar în registrul sinelui adânc, liberi. Dar, din nefericire, această strategie de supravieţuire cotidiană ne-a remodelat radical. Neîncredere generalizată, autism social şi duplicitate expresivă, iată ce ne intrase în şira spinării. Şi chiar dacă, cel mai adesea, salvasem o biografie, devenisem un popor de oameni extrem de singuri, fără istorie, temători, care îşi rânduiau viaţa numai în jurul reţelelor restrânse de familie şi prieteni, şi uitasem deplin să ne mai deschidem către solidarizări comunitare. Sigur, asta şi îşi doreau cei care „păstoreau turma”. Aşa se putea face orice, în sfera publică, cu noi. „Celălalt nu exista”, cu temei, căci în toate întrupările sale publice, de la activistul de partid sau funcţionarul din administraţia vremii până, chiar, la vânzătoarea de la Alimentara, experimentasem felul său discreţionar în care voia să dispună de viaţa noastră. De aceea decembrie 1989 ne-a prins gângavi în spaţiul public. Şi tocmai de aceea, ce s-a petrecut e un miracol. Dar, ne învaţă psihologii, o schimbare de atitudine drastică, care să reaşeze radical identitatea, poate fi însuşită numai dacă e trăită nemediat, paroxistic. Iar zecile de mii de timişoreni solidari care au înfruntat deschis, abrupt, dincolo de instinctul de supravieţuire, atotputernicia lui Ceauşescu – vreme de o săptămână ştiam că „ne rad” – au internalizat o asemenea conversiune decisivă: cine a sfidat moartea nu mai poate fi cumpărat de vechea viaţă. De aceea aici a fost mereu mai apoi „altfel”. Aici niciodată neocomuniştii nu au mai revenit în capul mesei. Şi nici nu vor mai reveni. Dar, din păcate, ca în orice mişcare de natură revoluţionară, cei angajaţi nemijlocit în schimbare au fost o minoritate restrânsă. Cei care s-au trezit definitiv atunci au fost puţini. Nu este loc de miracole la nivel

structural: nu mai mult de 5 din România reală a anului 1989 a intrat în România anului 1990. Restul, cei care nu au trăit conversiunea, dincolo de o fragilă şi fantasmatică speranţă de început, au recăzut degrabă. Pentru ei, „revoluţia” a fost numai un spectacol la televizor. Curând au redevenit la fel de singuri şi de autişti ca odinioară. Iar cei care au preluat puterea politică au ştiut, în toţi aceşti ani, cu firave excepţii, să „aibă grijă” de singurătatea lor, întreţinând spectacolul de care „aveau nevoie”, oferind aparenţa participării la el. Între istorie şi biografie, cei mai mulţi dintre români au fost conduşi să o aleagă pe cea urmă. Şi chiar dacă astăzi ni se strigă în faţă: „degeaba mai credeţi în ceea ce aţi crezut atunci”, „mai bine vedeţi-vă de viaţa voastră, atâta câtă mai e”, încercând să ni preschimbe graţia în greaţă, simt şi ştiu că nu ne-am născut atunci în zadar. Miracolul acelor zile în care deveneai părtaş cu semenul tău necunoscut pentru „marea prefacere” va contamina mereu ceea ce suntem, reamintindu-ne că trezirea e oricând şi pentru oricine posibilă. Dacă ni se va întinde mâna ca şi atunci, istoria va putea reîncepe cu adevărat.

Sfârşitul (încă) unei iluzii

Orice final de an ne îndeamnă să privim în urmă şi să tragem linie. Deopotrivă ca şi comunitate, dar şi ca persoană individuală. Atunci când examinăm scena publică românească, cred că mulţi semeni de-ai noştri resimt din nou, pentru a câta oară, gustul amar al dezamăgirii. Sigur că e mai bine decât înainte (presa nu mai e atât de înrobită, există semne ale unei reforme fiscale impuse de cota unică), dar e prea puţin faţă de cât ne-am aşteptat. Alături de sistemul de iluzii personale evocat de Gabriel Liiceanu, în care suntem „genetic împachetaţi” şi care ne ajută să mergem mai

departe, moderându-ne excesul lucidităţii, există sădită în noi şi o iluzie comunitară. Trebuie să credem, pentru a fi sănătoşi social, că ceea ce facem pentru cetate se întoarce îmbogăţit, că „are rost” să te angajezi în spaţiul public, că cei aleşi acţionează sincer în folosul tău. Ori ce descoperim? În registrul guvernamental, mediocritate şi lipsă de strategie. Dincolo de detalii de culise, dacă măsurăm faptele, ceea ce se vede e că cei mai coerenţi miniştri au fost obligaţi să plece (Ionuţ Popescu, Mircea Miclea şi Mona Muscă). Cu o singură şi notabilă excepţie (Monica Macovei), guvernul actual pare o corabie care înaintează după cum bate vântul (care, în sfârşit, bate înspre o direcţie bună, integrarea). Dar impresia e că vom ajunge în UE nu pentru că voinţa noastră politică, ce coboară în acţiuni perseverente, realizate în baza unui plan asumat, ci pentru că valul istoriei ne conduce, oricum, într-acolo. Cu un tătuc voluntar şi mai puţin ipocrit decât predecesorul, cu un prim ministru ezitant, care a greşit decisiv şi s-a autocondamnat politic, cu o administraţie în care „ai lor” au fost – destul de anevoios – schimbaţi cu „ai noştri”, conservându-le, însă, în bună măsură, moravurile, România anului 2005 pare o ţară în care nu te mai poţi aştepta la mari surprize. Sigur că nu mai trăim în feudalismul PSD-ist de dinainte, dar încep să înţeleg că feudalismul nu e o stare şi nu este neapărat PSD-ist (chiar dacă, prin biografia reţelei sale, acest partid avea cele mai „fireşti” disponibilităţi de a dispune de Românііle care compun România), ci mai degrabă o achiziţie trans-partinică, care ţine de exerciţiu. „Ai noştri” nu o au *încă* îndeajuns exersată. Căci acest mod de a conduce e râvnit, dincolo de retorica „de scenă” a democraţiei şi a pluralismului, de marea majoritate a actorilor politici, indiferent de apartenenţa lor doctrinară, şi exprimă o cultură politică dominantă pre-modernă, parohială. Aşadar, anul 2005 ne-a adus, asemeni anului 1997,

sfârşitul încă unei iluzii comunitare. Dar, poate aţi băgat de seamă, în descrierea de mai sus am uitat, deliberat, un actor semnificativ, care poate reface metabolismul iluziei, conferindu-i un rost autentic şi nu doar fantasmatic: pe noi înşine!

Din nou despre „ciocnirea civilizaţiilor”

Puterea normelor implicite descrie cel mai fidel sănătatea unei societăţi. Altfel spus, când omul obişnuit nu aruncă maşinal ţigara pe stradă, nu scuipă relaxat în staţia de tramvai, nu claxonează nervos în miezul zilei în preajma spitalului de copii, nu detonează bezmetic petarde de sărbători, ci exprimă public cu naturaleţe conduite care arată empatie, deferenţă şi politeţe faţă de semenul său necunoscut, atunci avem de-a face cu o societate în care subiecţii care o compun au internalizat sănătos regulile convieţuirii. Vă propun să evaluăm „cum stăm” în registrul asumării normelor implicite ale „trăitului comunitar” pornind de la un exemplu care, poate, vi se va părea derizoriu. Cu toate acestea, un asemenea exemplu ne oferă un caz cu adevărat privilegiat, al subiectului „singur cu norma din el”, aşa cum societatea a reuşit – sau nu – să o însereze în personalitatea sa. Voi face un mic ocol pentru a ajunge la miezul ideii pe care vreau să o ilustrez, pornind de la tragicul eveniment petrecut în 11 septembrie 2001. Foarte mulţi „experţi” au declarat atunci că, iată, în sfârşit, avem un profet printre noi. Se refereau, desigur, la „marele filosof al istoriei” Samuel Huntington, cu a sa teorie a ciocnirii civilizaţiilor. Dincolo de retorica caricaturală a unei asemenea „abordări complexe”, mi-am amintit de un text mult mai „profetic” al lui Konrád György, care sugera ca în locul variabilelor religioase ce ar putea discrimina între ariile civilizaţionale, să folosim un alt

indicator, mult mai grăitor. Aşadar, pentru a vedea limpede unde anume se „fracturează civilizaţiile”, pe unde se trasează „faliile” între sisteme de valori incompatibile, ar fi suficient să ne urcăm în maşină şi să străbatem, spre exemplu, Europa de la Vest la Est. Indicatorul relevant ar fi… „W.C.-ul public” care ne-ar ieşi înainte în momentele de impas. Acolo unde acesta devine insuportabil putem concluziona: „iată o altă lume, iată barbaria”. Lăsând anecdotica de o parte, să privim înspre acest topos comunitar (vă las pe dvs. Să decideţi unde ne-am situa conform viziunii lui Konrád György) ca înspre un teritoriu aparte, în care subiectul rămâne singur cu ceea ce societatea l-a învăţat în cursul socializării că „trebuie să facă”, într-un spaţiu care îl partajează – e adevărat, de regulă succesiv – cu „celălalt”. Atâta timp cât, cel mai adesea, aici experimentăm un autentic atentat asupra simţurilor, putem decide că socializarea subiectului într-un spaţiu public al respectului faţă de „celălalt” a eşuat. Ar merita analizată de către un antropolog sau psihosociolog sagace şi curajos simbolistica atât de vastă mobilizată de actorul social. Ce mai imagerie, ce mai bogăţie de discursuri identitare! Ce ar mai exulta hermeneutul care ar descoperi degrabă îngemănări simbolice cu povestea paradigmatică românească, intitulată neîntâmplător de către Ion Creangă, datorită însemnătăţii sale într-o ierarhie imaginară naţională, „Povestea poveştilor”! Şi totuşi, eu nu vreau să glumesc. Ceea ce tocmai v-am povestit s-ar cuveni să fie nu numai un prilej de zâmbet amar, ci şi de luciditate. Căci descoperim cum pentru cei mai mulţi dintre semenii noştri, dincolo de frustrare, ratare şi gol, mai rămâne numai imprecaţia şi fuga. De sine, de celălalt. În fond, ceea ce rămâne este un conglomerat de oameni singuri. Care au fost învăţaţi să caute *„această”* singurătate. „Cei care au grijă de noi” vor putea, astfel, dormi (sau fura, mă rog) liniştiţi: revolta

noastră se va exhiba numai pe pereţii latrinelor istoriei.

Despre individualismul „românului”

Orice proiect social major se cuvine să pornească de la „ceea ce suntem”. Şi cum prea frecvent am experimentat eşecul colectiv, se impune să realizăm un exerciţiu autoreflexiv onest, pentru a descoperi „unde e problema din noi”. Iar atunci când ne întrebăm „oare cum suntem noi, românii, de fapt”? Una dintre trăsăturile care se impune şi care vine foarte de departe, dincolo de experienţa comunistă, este cea descrisă metaforic în urmă cu şapte decenii de către Constantin Rădulescu-Motru, prin formula „individualismului sufletului românesc”. Văzut ca fiind complet diferit de cel al popoarelor apusene şi regăsit în opţiunea aproape anarhică: „românul vrea să fie de capul lui”, acest tip de raportare la istorie exprimă o înclinaţie care i-a pus pe gânduri pe psihologii interculturali. Odată cu Geert Hofstede, în jurul anului 1980, şi mai apoi din ce în ce mai rafinat în ultimele două decenii, s-au derulat cercetări asupra specificului culturilor naţionale, iar dimensiunea cea mai relevantă pusă în evidenţă a fost cea care disocia între popoarele individualiste (din Occident, Statele Unite, îndeosebi, dar şi popoarele din Europa vestică) şi cele colectiviste (din Orient, precum cele din Extremul Orient asiatic sau popoarele islamice). În mod tradiţional, în studiile din anii 90, ţările fost comuniste europene erau calificate drept „colectiviste”, căci veneau după un lung interludiu colectivist impus politic. România ilustra, însă, o stranie abatere de la „regulă”, dovedind o râvnă neaşteptată pentru valorile individualiste. Dar întocmai ca în anticipările lui Rădulescu-Motru, individualismul „românului” era de cu totul altă factură decât cel „tradiţional”, al „americanului” să zicem.

Bunăoară, pentru „american”, realizarea destinului personal se petrecea nu împotriva „celuilalt”, ci în competiţie – loială cu „celălalt”, în jurul unor norme sociale ce reglementau „jocul social cinstit”, în care „toţi au şanse egale la începutul competiţiei”. Aşadar, individualismul clasic nu este împotriva „celuilalt”, ci îl stimulează mai degrabă şi pe acesta să se autodepăşească, împlinindu-se într-un climat concurenţial. Din partener de „întrecere”, la „român” „celălalt” devine adversar sau chiar duşman. Realizarea de sine se petrece peste „celălalt”, dincolo de orice regulă a jocului social, care rămâne doar o formă copiată, negociabilă, evocată doar pentru a fi ocolită. „Întors cu spatele la istorie” – care i-a adus cel mai adesea ratare şi dezolare, printr-un tipar valoric, atitudinal şi comportamental pe care l-aş numi, în linia lui Hofstede, individualism autarhic, „românul” încearcă, prin zvâcnituri ale clipei, să adune cât mai mult nu împreună cu „celălalt”, ci în dauna sa, căci „mâine nu se ştie”, totul fiind perisabil şi nestatornic. Iată o atitudine tipic fanariotă, transferată dincolo de secole în moravurile elitei politice, care ne indică o neobişnuită continuitate în orizontul duratei lungi istorice. Dar şi omul obişnuit a intrat într-o asemenea logică pierzătoare, căci exerciţiul comunicării cu universul instituţional autohton este dezechilibrat. Astfel, de la funcţionarul de la primărie sau de la ghişeul oficiului de pensii, ori vânzătorul de la prăvălie, până la omul politic de pe cea mai înaltă treaptă în stat, „celălalt instituţional” nu este pentru „român” decât o continuă sursă de neîncredere, suspiciune şi necazuri. Mai mereu, raportul bilateral se stabileşte răsturnat, între cetăţeanul de rând „plecat”, care „îl deranjează” pe vânzător sau funcţionar, căruia trebuie să-i câştige bunăvoinţa, şi nu dinspre un angajat al statului în slujba cetăţeanului. Iată cum, transgresând retorica statului democratic,

ceea ce subminează dramatic orice construcţie socială majoră la noi este tocmai lipsa de încredere în „celălalt”, hrănită într-o lungă istorie de secole de raportare deficientă a spaţiului public la cel privat, cu tot cortegiul de atitudini duplicitare ce ţin de „negustoria simbolică” a unei societăţi centrată nu pe dezvoltare, ci pe supravieţuire.

Mică istorie la o bere bună

Ca în orice istorie locală, şi în cea a Timişoarei au existat câteva cotituri fericite. În primul rând, ceea ce constituie pentru cele mai multe „oraşe căzute” o calamitate, şi anume „ocupaţia”, a reprezentat pentru Timişoara de după 1718 o şansă câştigată. Căci venirea prinţului Eugeniu de Savoya şi a puterii habsburgice a produs o ruptură radicală cu tot ceea ce însemna lumea Orientului, cu moravurile sale dezangajante. Întocmai ca în observaţia memorabilă a lui Dumitru Drăghicescu privitoare la „moştenirea turcă” din cultura română, prin care remarcăm contrariaţi cum de la turci nu am „împrumutat”, lingvistic vorbind, nici măcar un verb (simbol implicit al acţiunii), la fel şi din Timişoara otomană nu a mai rămas practic nimic, nici în limbă, practici urbane ori tipologii rezidenţiale. Totul a fost clădit din nou, de data această printr-o acţiune perseverentă şi călăuzită de un plan clar rânduit. După un alt model de urbanitate, care exprima un tipar al deschiderii şi dezvoltării. Aici „celălalt”, indiferent de apartenenţa etnică şi confesională, era acceptat într-o reţea socială incluzivă, cu condiţia să „înveţe” să devină „cetăţean”, şi anume un „bun cetăţean al imperiului”. Chiar şi arhitectural, Timişoara vremii ilustra ruptura totală cu trecutul. Din Timişoara „turcă” mai supravieţuise, susţine o anecdotă (confirmată tacit de arhitecţi) numai „singurul

stabiliment indispensabil oricărei administraţii”, şi anume un bordel, în dărăpănata clădire a vechii clinici de oncologie, precum şi înscrisul băii turceşti din „Primăria veche”. Aşadar, fuga în aburii istoriei pare a fi semnul sub care localnicii s-au despărţit de turci. Oraşul voia să uite şi a uitat. Şi voia să se nască din nou, şi s-a născut. Noua cetate a Timişoarei, impunătoare în plan regional prin fortificaţiile sale, era totuşi un simbol al unei puteri militare inutile. Adriana Babeţi evoca într-un eseu despre creşterea oraşului cum o asemenea cetate, cu tot cortegiul militar impresionant, trăia sub semnul unui asediu care nu mai venea. Şi nu avea să mai vină niciodată. Iar cum în spirit cazon nu poţi trăi la nesfârşit, pătura mai înstărită reprezentată de militari s-a convertit, natural, în mici industriaşi, întreprinzători sau comercianţi, care îşi sublimau aşteptarea „marii istorii ce urma să bată, în sfârşit, la poarta cetăţii noastre”, în mici istorii personale de succes, pe care le împărtăşeau în berăriile tot mai numeroase şi mai animate din urbe. De altfel, tot în cheie anecdotică, am „investigat” cu un prieten istoric expansiunea unor asemenea spaţii de sociabilitate în oraşele din Ardeal şi Banat, şi am „descoperit” cum frecvenţa (numărul) şi calitatea lor (nu sunt doar „bodegi”) corelează cu nivelul de prosperitate al clipei. Aşadar, istoria cu i mic curgea lin pe Bega, şi oamenii locului păreau să nu mai râvnească la o „*altfel*” de istorie. Ca să rămân numai la registrul arhitectonic, puterea românească a avut înţelepciunea ca după Unire să conserve şi uneori chiar să dezvolte, altoit pe noile simboluri etnocratice, politica administraţiei imperiale. În pofida unor prefaceri fireşti asociate ideologiei dominante atunci a statului etno-naţional – pilduitoare aici este construcţia unei gigantice Catedrale ortodoxe în chiar inima oraşului (realizare arhitectonică de altfel remarcabilă în sine, care însă nu are nimic

în comun cu ansamblul *secession* de pe Corso) – şi care transmite „celuilalt”: „gata, de acum noi suntem stăpânii aici”, românii nu au excelat în politici excluzive. Când comuniştii au siluit oraşul, transformându-l în bună parte într-un conglomerat de cutii de chibrituri impersonale, ei au distrus „nediscriminatoriu”. În pofida prefacerilor dramatice pe care le-au generat (şi pe care le vom analiza cu alt prilej), ceva ce vine de departe, din această „mică Vienă” a imperiului a rămas nealterat. Nu am intenţionat în rândurile de mai sus să vă prezint un instantaneu de ghid turistic, ci, poate aţi remarcat deja, puterea unei continuităţi. Chiar dacă oraşul şi-a schimbat demografic compoziţia copleşitor, ceva esenţial s-a prezervat: aici veţi descoperi în mai mare măsură decât printre Românііle de azi o disponibilitate faţă de „celălalt diferit”, un etos al învăţării, o angajare în „viaţa cetăţii”, şi, desigur, o bere mereu bună.

Pâine sau circ

Ultima săptămână ne-a mai adus o veste spectaculoasă. În societăţile cu democraţie consolidată, există un nerostit, dar mereu funcţional joc cu sumă nulă, prin care eventuala derivă a unui partid major se converteşte într-un câştig corespondent în încrederea electorilor pentru partidul advers. La noi, din nou avem de-a face cu o „anomalie”. Un ultim studiu realizat pe un eşantion naţional reprezentativ care urmărea intenţiile de vot ale românilor ne-a dezvăluit cum – măcar tranzitoriu – monopolul deţinut de greii vieţii politice autohtone este străpuns de un intrus, aşa numitul PNG, care atrăgea aproape 5 din adeziunile conaţionalilor noştri. Deşi alte formaţiuni cu accesibilitate publică mult mai ridicată erau situate la procentaje infime, mult sub marja de eroare – precum

partidul televiziune „soluţie imorală”, partidul sus menţionat se alătura simbolic PRM-ului, articulând o dinamică electorală neliniştitoare. Rezumând, alianţa DA, deşi cu primul scor în sondaj, reunea mai puţin decât reuşise să dobândească într-o perioadă similară (în 1997) ruda sa, vechiul CDR. Totodată PSD-ul, deşi aparent „prăbuşit” în urma invaziei „mătuşilor”, deţinea mai mult acum decât avea în opoziţie, în acelaşi interval, iar gruparea „anti-sistem” strângea, pentru prima dată după noiembrie 2000, aproximativ 20 din opţiuni. Aşadar, se poate distinge cum scandalurile publice ale actorilor de prim-plan nu aduc necondiţionat un câştig în tabăra adversă, ci mai degrabă alimentează gruparea radical contestatară. Apoi, remarcăm cum pentru a doua oară în ultimii 16 ani, opţiunea net antidemocratică e împărtăşită de unul din cinci români, şi tendinţa pare să se accentueze. E un semnal de alarmă pe care partidele ce populează scena publică românească s-ar cuveni să îl înregistreze, şi să acţioneze energic, cât nu e prea târziu (puterea să guverneze eficient şi onest, opoziţia să construiască contra-proiecte autentice de schimbare). De fapt, suntem martorii intrării în (avan) scenă a unei Românii tot mai influente, o Românie a negaţiei, care nu e capabilă să zidească, ci numai să refuze (şi, eventual, să înjure). Frustrările acumulate în toţi aceşti ani post-decembrişti, absenţa unui proiect structural coerent de dezvoltare, favorizarea clientelismului în mediul instituţional la toate nivelele, indiferent de cine a fost la putere, au încurajat apariţia unor specii clinic interesante. Astfel se iveşte un personaj de tipul Gigi Becali, care prin exhibarea naturală a ignoranţei şi bădărăniei (ce ar fi sancţionată drastic în orice societate sănătoasă), transmite audienţei spectacolul „virilităţii” politice, râvnit după oboseala provocată de ineficienţa şi inechitatea reală ce caracterizează clasa

politică românească „tradiţională”. Problema nu e personajul cu pricina – marginali exotici sunt în toate locurile şi timpurile, ci generalizarea anesteziei discernământului public, specifică unui teritoriu tot mai larg din ţesutul social, care transformă clovnul de cartier în primadonă de Operă Naţională. Şi dacă nu vom găsi resursele să distrugem Caracatiţa politicii româneşti şi să reconstruim o altă clasă politică, responsabilă şi sincer angajată pentru binele comun, circul ne va invada deplin viaţa. „Pâine şi circ”, aşadar? Cred că am visa atunci la prea mult. Negreşit, va rămâne numai circul.

„Omul nou” există!

Experienţa comunistă a fost nivelatoare pentru tot ce a însemnat lumea urbană românească. Poţi parcurge azi întregi cartiere din Bacău, Craiova, Iaşi sau Timişoara, rătăcindu-te. Acelaşi tip de bloc, aceeaşi cutie de conserve umană e pretutindeni. Mai sunt oare şanse să descoperi un suflu local, ceva care, dincolo de presiunea omogenizatoare să fi supravieţuit? Împreună cu un grup de tineri psihosociologi şi antropologi, majoritatea studenţi, am străbătut câteva oraşe ale României de azi, cu speranţa că ne vom lămuri „cum stăm”. Am să vă prezint câţiva „indicatori” mai puţin convenţionali, care sunt însă, cred, grăitori. Oricum, premisa pe care am avut-o mereu în minte, metaforic vorbind, era acea că „faţa” unui oraş exprimă, de fapt, printr-un metabolism tainic, un „suflet” şi un „spirit” al fiecărui loc, sau, pentru a vorbi totuşi într-un limbaj acceptabil „ştiinţific”, un set de norme latente, de valori şi atitudini sociale, care se convertesc în comportamente publice specifice. Ceea ce frapa în periplul nostru prin Românііle urbane de astăzi era, în pofida

omogenităţii de formă (a „feţei”), o policromie extraordinară a „spiritului” şi a „sufletului” local. Apoi, era izbitoare prezenţa unor Românii mutante, în fiecare dintre aceste oraşe. Altfel spus, descopereai tot mai frecvent şi mai influent în ţesutul social tipologia insului fără rădăcini, cu identitate variabilă, care nu e nici orăşean, nici sătean, care trăieşte asistenţial într-o lume în care nu există „ieri”, nici „mâine”, ci numai un „acum”, cel mai adesea dezamăgitor. Adus cu forţa printr-un mare val de mobilitate socială de către puterea comunistă, în cadrul industrializării, el este „omul care nu-şi găseşte locul”, pentru că, nu mai are cu adevărat niciunul, omul fără memorie, omul fără idealuri. Nu e doar un portret descumpănit, ci unul realist. Mai cu seamă că a fost contaminant. Multe din oraşele cosmopolite, deschise, pline de viaţă de odinioară, aşezate într-o stratificare socială îngemănată organic, au fost treptat sufocate de noua şi copleşitoarea lui prezenţă, care a devenit, pe alocuri, dominantă. Acest personaj sociologic majoritar în cartierele simbolic marginale ale oraşelor dezvoltă comportamente aparte, pe care le veţi recunoaşte cu uşurinţă. De la manelele ascultate sfidător de puternic (în balcoanele afumate ale blocurilor în care prăjesc mititei la grătar), de la dispreţul natural exhibat în orice situaţie de interacţiune (precum îmbrâncelile din tramvaiul care merge spre centru), de la bădărănia afişată ca mod de viaţă (înjurătura şi invectiva fiind aerul pe care îl expiră), până la gunoiul aruncat „firesc” pe stradă (căci oricum „nu e strada mea”), toate conturează un portret comportamental deliberat articulat astfel. În fond asta e vestea cea mai neliniştitoare: „omul nou” există! Alături de noi, atotputernic, şi, în doze diferite, prin puterea sa contaminantă implicită, în fiecare dintre noi! Dar să mă grăbesc să vă prezint numai trei „indicatori”, examinaţi prin eşantionări specifice în oraşele-ţintă,

care mărturisesc despre vitalitatea omniprezenţei sale. Primul ar fi: „activităţile legumicole inter-blocuri”, care evalua ponderea grădinilor de zarzavat din spaţiile publice dintre blocuri. Al doilea urmărea, prin grile de observaţie structurate, „gradul de vandalizare anonim” al scaunelor şi geamurilor mijloacelor de transport în comun. În sfârşit, al treilea ilustra „scuipatul comunitar”, adică ponderea celor care, din totalul oamenilor ce aşteaptă autobuzul, în acelaşi tip de zonă a oraşului, la aceeaşi oră, vreme de 30 de minute, „scuipă natural, fără să se sinchisească”. Comparaţiile interregionale sunt convingătoare, iar diferenţele uneori spectaculoase: în oraşele din sud (Craiova, Bucureşti) se „cultivă” cel mai vârtos zarzavaturi, scrijeliturile sunt cele mai adânci şi scuipatul cel mai frecvent. Urmează Moldova (Bacău, Iaşi), Ardealul (Cluj, Sibiu), şi Banatul (Timişoara), care, aparent, „stă cel mai bine”. Cum şi Românііle regionale de azi sunt tot mai puţin omogene, trebuie să remarcăm că fenomenele descrise se manifestă peste tot, iar patologia pare să se generalizeze, mai degrabă decât să se restrângă. Hrănit şi cumpărat ieftin mai mereu de către puterea politică postdecembristă, care l-a privit ca pe o pastă umană „utilizabilă”, mutantul îşi cere dreptul la (non) viaţa sa. Vom consimţi, oare, ca viaţa „lui” să devină şi viaţa „noastră”?

***Mai rămâne, totuşi, ceva*?**

Atunci când m-am mutat întâia oară într-un bloc în perioada post-comunistă, am descoperit un peisaj interuman pilduitor pentru deriva lumii noastre. Să vă descriu, aşadar, sumar „tabloul”. În primul rând, blocul în sine se afla într-o stare vizibilă de degradare lăuntrică, dincolo de aparenta respectabilitate exterioară. Totul stătea sub semnul unei implacabilităţi a cedării: de la ţevile care îl compun, până la nervii locatarilor. Totul părea

să pleznească – şi pleznea deseori – în fiece clipă. Apoi, acolo fiecare se spiona pe fiecare. Era memorabil spectacolul oferit de o aceeaşi doamnă X, care veghea autoritar de le geamul aflat la parter pe care părea că nu îl părăseşte nicicând, „intrările" şi „ieşirile" din „obiectiv". Orice „breaking news" era furnizat prompt de vigilentul paznic simbolic, şi comunicat degrabă bătrânelor care îşi predau ştafeta, invariabil, pe banca din faţa blocului. Adevărat nucleu de sociabilitate, banca de la intrare era şi locul în care se consumau „dramele" locului: aici se luau la harţă, aici plângeau învinse de boală sau deznădejde, aici le puteai asculta, uneori întreaga zi, rememorându-şi înfrângerile. Părea că totul trăieşte îl lumea lui „ieri" şi a lui „ar fi putut să fie". Într-un asemenea bloc îmbătrânit, deopotrivă în ziduri, dar şi în chipurile şi sufletele oamenilor, apariţia tinereţii, în orice formă a ei, era întâmpinată cu o sufocată indignare: „Uită-te cum arată!", „vai, ce s-a ales de capul lor!", erau formulele rutiniere. Dacă o tânără studentă aflată în chirie avea un oaspete, aflat instantaneu, dacă te situai în zona releu, că „a intrat unul şleampăt la ea cu cercel în ureche şi de… zece minute nu s*e* m*ai aud*e *nim*ic de acolo! Deci aşa!". De altfel, registrul auditiv era cel prin care viaţa părea să vibreze precumpănitor. Căci cu adevărat, în acel loc se auzea, la propriu, totul. Diagonalele virtuale ale blocului erau străbătute de sunetele pline de carnea, cel mai adesea impudică, a fiecărei clipe. Acolo nu exista viaţă personală, ci numai un imens zgomot indistinct, hohotit, în care până şi cele mai intime gesturi individuale deveneau accesibile, fără voie, celuilalt. Aşa se putea întâmpla, ca să mă exprim în limbajul psihologilor, să poţi identifica după înlănţuirea de sunete, cu maximă precizie, fără să vrei, „sexul subiectului şi natura sarcinii în care acesta este angrenat", atunci când cineva de deasupra vizita toaleta. Într-un astfel de infern al

despuierii de sine, treptat interiorizai ca unică formă de comunicare sigură, şoapta, privirea ascunsă, şi, în cele din urmă tăcerea. Faptul că nu a fost o deficienţă de construcţie a blocului, că nu despre carenţe în izolaţia fonică e vorba, am aflat definitiv atunci când am descoperit alături de cablul pentru instalaţii electrice, în spatele prizelor, un nesfârşit tub gol, care străbătea pereţii întregului edificiu. Singura sa funcţionalitate era, desigur, „informaţională”. Aşadar, aici nu era nevoie de Securitate şi de informatorii ei. Toţi deveneau potenţiali „informatori” şi „surse” deopotrivă. Cum „tu” nu mai existai ca sine distinct, nu îţi mai rămânea decât să trăieşti vieţile altora. Ceea ce se şi întâmpla clipă de clipă. Simptomatologia mai reunea, inerent, duplicitatea, suspiciunea, neîncrederea afişată faţă de „celălalt”, apoi „viaţa care trece pe lângă noi”, că oricum nu e viaţa „noastră”, şi o mare, necuprinsă lehamite. Dintr-un asemenea aluat rezulta un personaj care, multiplicat la scară de masă, va deveni românul urban majoritar de astăzi. Multe din patternurile comportamentale prezente (neîncrederea în instituţii şi actorii lor semnificativi, fatalismul, dezangajarea publică, privirea întoarsă spre trecut, deficitul de speranţă socială) îşi află rădăcinile în acest proiect remarcabil al modelării umane izbutit de comunişti, altoit pe cele anterioare ale dispreţului faţă de omul obişnuit care compune Românііle reale. Mai rămâne, totuşi, ceva? Poate. Studenta în chirie, care, în pofida tuturor acestor tentacule anihilante, îşi îmbrăţişează în tăcere iubitul.

Sindromul copilului răsfăţat

Am citit de curând o descriere psihiatrică interesantă ce vreau să vi-o împărtăşesc. Aşadar, „sindromul odraslei răsfăţate”

înfăţişa tipologia insului care, deşi pornit de pe picior de egalitate cu semenii săi, a urcat în ierarhia simbolică a societăţii datorită „împrejurărilor”, „unchiului”, „reţelei bune”, „oportunităţilor”. Ceea ce a dobândit nu se datorează meritului, efortului sau perseverenţei probate, ci conjuncturii, colţului, zvâcniturii. Descoperi frecvent sindromul evocat la politicienii noştri, la „oamenii de afaceri”, în general la „cei ajunşi”. Complexul ascuns al ascensiunii lipsite de merite personale se converteşte într-un dispreţ nedisimulat faţă de „vulg”, faţă de omul obişnuit care nu a avut parte de „succesul” său, mascând de fapt un dispreţ faţă de sine şi faţă de propria neputinţă. Ceea ce rămâne este o fiere socială greu digerabilă de către toţi cei care-i sunt în preajmă, şi pe care el, „tolerant”, crede că o gestionează asemeni unei mari „îngăduinţe”. În spatele aparentei vitalităţi grobiene se doseşte, însă, o imensă precaritate identitară. El ştie că va veni clipa când va fi descoperit. De la Theodor Adorno la Stanley Milgram încoace ştim unul dintre cele mai paradoxale adevăruri ale psihologiei sociale: obedienţa corelează puternic cu autoritarismul. Deci cei care se afişează „atotputernici” în spatele ideilor lor fixe, care par cei mai vocali şi mai voluntari sunt, deseori, şi cei mai „slabi”. Ei sunt cei mai obsedaţi în a afla cui trebuie să se supună, şi nu fac altceva decât să mascheze vulnerabilitatea lor în bravadă agresivă şi în gesturi excesive. Este şi motivul pentru care îşi rânduiesc viaţa nu după crezuri, ci numai după „oportunităţi”, şi pentru care orice stăpân e bun, dacă îi „întreţine”. Iar dacă o împrejurare anume le răstoarnă „urcuşul”, precum atunci când pierd o poziţie publică sau atunci sunt deconspiraţi în toată goliciunea lor morală şi profesională, se simt deposedaţi, coborând în tiparul copilului înşelat. Caută din nou cu înfrigurare sprijinul „părintelui”. Gesticulează abundent, strigă. Înjură interpersonal şi bruschează

instituţional, încât îţi vine să exclami: „parcă ar fi alt om!”. Pojghiţa cade. El şi este un alt om! Am întâlnit atât de frecvent asemenea desfăşurări „clinice” în spaţiul public românesc în vremea din urmă, încât m-am convins că avem de-a face nu cu o patologie marginală, ci cu o deviaţie structurală. Căci mulţi dintre „ei” au ajuns în nodurile reţelelor sociale, acolo unde se distribuie mai multă influenţă şi putere, acolo unde se iau deciziile strategice. Suntem cel mai adesea conduşi de nişte complexaţi marginali, care nu au reuşit nimic semnificativ prin ei înşişi, şi care se mai şi cred centrul pământului. Iar dacă nu îi vom ajuta să se maturizeze sau nu îi vom înlocui cu „adulţi” responsabili, fiind noi înşine responsabili, va trebui să ne asumăm ceea ce urmează: bolboroseala tâmpă a copilului răzgâiat care râvneşte totul fără să ofere nimic, lăsând în urma lui şi în vieţile noastre. Nimicul.

Funcţionalitatea socială a corupţiei

Mereu în anii din urmă, când s-au realizat ierarhizări ale ameninţărilor la adresa democraţiei de la noi, revenea evocat ca sindrom de maximă gravitate flagelul corupţiei. Există deja un consens nerostit, care reuneşte deopotrivă oamenii obişnuiţi, analiştii locali, dar şi de actorii politici occidentali de prim plan care monitorizau viaţa publică românească, în a considera diminuarea semnificativă a fenomenului ca principalul test al succesului democraţiei româneşti, întocmai ca în memorabila formulare a parlamentarului european Emma Nicholson: „România trebuie să atace cele trei mai probleme care îi îngreunează procesul de aderare: corupţia, corupţia şi corupţia!”. Dar orice terapie trebuie să fie precedată de un diagnostic lucid. Care este, aşadar, „starea de fapt”? Într-o cercetare realizată pe un eşantion

bănăţean reprezentativ, ne-a preocupat intensitatea acestor forme de patologie socială. Rezultatele privitoare la corupţia explicită asumată de omul obişnuit evidenţiau ponderea majoritară a conduitelor corupte angajate, atestând „firescul", „funcţionalitatea socială" a unor asemenea practici (mai mult de unul din doi bănăţeni „a dat" ceva în ultimele 12 luni pentru a-şi rezolva o problemă cu o instituţie publică). Atunci când subiecţii erau invitaţi să nominalizeze „unde" au fost „siliţi de împrejurări" să recurgă mai frecvent la o asemenea tactică duplicitară, se putea distinge cum la mai mult de un caz din trei, pentru relaţia cu „medicul", şi un caz din cinci, pentru relaţia cu „poliţistul" sau „judecătorul", corupţia s-a dovedit a fi „cheia" pentru rezolvarea problemei cetăţeanului. Mai mult, rafinând lectura statistică, se observa, oarecum contraintuitiv, cum tinerii privesc practicile corupte ca inevitabile în mai mare măsură decât vârstnicii, deşi se poate presupune că cei din urmă au avut „răgazul" să o experimenteze mai consistent. Totodată, urbanul mare se arată a fi locul în care oamenii îşi reprezintă cel mai descurajat raportul cu „celălalt instituţional", după cum etnicii care se declară „români" apreciază că sunt mai „lipsiţi de apărare" sub presiunea corupţiei decât conaţionalii lor de etnie „maghiară" sau „germană". Dar poate cea mai neaşteptată „prezenţă" parvine tocmai dintr-o. Absenţă a diferenţelor statistic semnificative, atunci când ţesutul social era disociat în funcţie de capitalul educaţional şi în raport cu veniturile subiecţilor. Căci dacă psihosociologul naiv ar putea să prezică o anumită „autonomie" personală sporită, transferată într-un refuz mai accentuat al practicilor corupte pentru cei cu „situaţie materială îndestulătoare" şi pentru cei care „au mai multă şcoală", rezultatele dovedesc un „ecumenism" social al favorizării corupţiei. Altfel spus, în egală măsură cei săraci, care „îşi duc viaţa" în

registrul supravieţuirii, cât şi cei bogaţi, capabili să articuleze strategii de dezvoltare, atât cei cu „multă carte”, cât şi cei neinstruiţi, au „învăţat” în cursul socializării secundare că numai recurgând la asemenea tactici mascate „o poţi scoate la capăt”. Ceea ce transmit aceste cifre ilustrează că avem de-a face cu un fenomen deviant *în extindere*, *generalizat*, şi nu unul localizat pe anumite straturi sociale distincte. Natura funcţională a corupţiei constituie, aşadar, nu excepţia, ci regula care guvernează, într-o logică socială ascunsă, raporturile interpersonale şi interinstituţionale. Atâta timp cât astfel de practici duplicitare, însoţite de expectaţii publice descumpănite privitoare la integritatea instituţiilor publice, vor fi dominante, o dată în plus România va rămâne numai aparent democratică. Deşi vom continua să „edificăm” cele mai „onorabile” instituţii după modelul „democraţiei occidentale”, şi ne vom „integra” în tot ce e „la modă”, în spatele scenei jocul social va fi reglat mai departe de reţelele informale de putere, configurate clientelar, şi de normativitatea „negociată” de cei care, ajunşi în nodurile reţelelor sociale (cel mai adesea nu prin ascensiuni meritocratice, ci pentru că au ştiut să se „plaseze” în „reţeaua bună”), dispun de viaţa noastră.

***De unde trebuie să începem*?**

Atât oamenii, cât şi societăţile îşi creează, natural, strategii adaptative, „supravieţuiri”, indiferent cât de sufocante sunt regimurile politice în care trăiesc. Multe dintre simptomele noastre identitare de astăzi nu sunt decât „moşteniri” ale unui mod de viaţă ascuns, temător, care vine de departe, de dincolo de comunism, în care mai mereu omul simplu a avut de pierdut din

întâlnirea cu reprezentaţii instituţiilor, care necontenit au avut a-i cere, discreţionar, nesfârşite „dări”. Astfel, am „achiziţionat” cu naturaleţe, ca formulă cotidiană de supravieţuire, „măştile” duplicităţii. Iniţial ne-au „ajutat”, jucând un rol de conservare în epocile de subordonare politică, dar astăzi, într-o lume în care subiectul majoritar care compune societatea se cuvine să devină „cetăţean”, adică angajat responsabil în „treburile cetăţii”, aceste practici rutiniere sunt total nepotrivite. Încercând să le surprindă, psihologii au identificat o dimensiune a personalităţii care pune în evidenţă *refuzul asumării propriului destin* şi care poate evalua adecvat proporţiile acestei autonomizări sau, dimpotrivă, cedări de sine: internalismul-externalismul lui Julian Rotter. Anticipez că cei mai mulţi dintre „români” sunt externalişti, iar o asemenea ipoteză – ce urmează să fie sau nu probată pe studii realizate pe eşantioane reprezentative, căci pe eşantioane locale, de tipul managerilor din Transilvania sau studenţilor din Bucureşti, ea a fost validată – ne îndreaptă către un înţeles important al psihologiei sociale contemporane: *neajutorarea este învăţată social*. Dacă „românul” majoritar se arată a fi dezangajat, evitând responsabilizarea, este descurajat în faţa eşecurilor potenţiale şi capabil de mobilizare numai prin impulsuri externe (simptome tipice externaliste), se impune să înţelegem că un asemenea profil nu se datorează unei deficienţe „native” ce ţine de o „biologie” a socialului, ci puterii unui context socio-istoric şi cultural care favorizează retractilitatea. Prin urmare, nu un „defect” imanent al „românităţii” se cuvine să condamnăm – cum se mai întâmplă la detractorii de vocaţie, care formulează sentinţe de tipul „democraţia este improprie la români”, ci malignitatea unei structuri sociale, de putere şi de comunicare comunitară întreţinută deliberat de „cei care ne conduc” şi care ne învaţă să

devenim neajutoraţi, dependenţi şi, în consecinţă, mai uşor de manevrat. Atâta vreme cât societatea noastră va fi compusă precumpănitor din oameni care dau mereu vina pe alţii atunci când eşuează, temători faţă de „celălalt”, frustraţi şi nemulţumiţi faţă de realizarea de sine, „democraţia” pe care am reuşit să o închegăm va fi numai una de faţadă. Pentru a deveni autentică, „românul” majoritar se cuvine să devină un actor autonom în istorie, care refuză statutul resentimentar de victimă perpetuă. De unde trebuie să începem pentru această însănătoşire? Desigur, de la fiecare dintre noi. Restul e retorică goală.

Devianţa tolerată şi sănătatea socială

Dacă psihosociologii definesc norma drept o scala prescriptivă de comportamente admisibile (bunăoară, norma „punctualităţii” delimitează graniţele conduitei aşteptate, încadrând-o în limitele „sfertului academic”), devianţa tolerată înfăţişează „flexibilitatea” graniţelor normei într-un context social neaşezat, în care respectarea efectivă şi deplină a regulii sociale este excesiv de costisitoare, şi, în consecinţă, e „preferabil” să fie ocolită. Deşi „toată lumea” „ştie” că norma este încălcată, în egală măsură se „aranjează” o soluţie negociată între părţi, la care consimt toţi cei implicaţi, care decid, tacit, că „în fond, norma explicită e absurdă şi nerealistă”. Fenomenul evocat este cu atât mai influent cu cât normele în discuţie sunt în mai mare măsură „importate”, străine de un spirit al locului, sau, vorbind în limbaj maiorescian, apar ca nişte „forme fără fond”, având prea puţin în comun cu practicile sociale rutiniere şi moravurile autohtone. Exemplul tipic este cel al evaziunii fiscale, în care „patronul român” hotărăşte să se sustragă plăţilor cuvenite, în cele mai

multe dintre cazuri cu acordul mascat al celui care e pus să vegheze la culegerea taxelor (şi care dobândeşte „unele” avantaje prin această „îngăduinţă”). Astfel, întreprinzătorul produce un discurs „sincer” de genul: „Statul e cel mai mare hoţ şi ne încalecă peste măsură. Dacă aş fi plătit toate taxele, firma mea ar fi murit de mult. Sigur că nu declar toate veniturile, nimeni nu o face, iar dacă aş face-o n-ar ajuta nimănui, pentru că oricum ceilalţi vor continua, în frunte cu statul, să fure mai departe”. În consecinţă, dincolo de retorica pretins consensuală a „statului de drept” şi a „necesităţii respectării imparţiale a legii”, se poate constata cum toţi actorii individuali au „de câştigat”: patronul plăteşte efectiv mai puţin, funcţionarul se îmbogăţeşte într-un răstimp scurt, numai actorul instituţional (statul şi organismele sale birocratice) are de pierdut. Dar cum „statul” este oricum „departe de cetăţean”, iar experienţa istorică nu l-a convins pe omul obişnuit că respectarea legii constituie un temei al reuşitei sale individuale, ci mai degrabă o povară, şi că, în sfârşit, entităţile birocratice nu sunt în slujba cetăţeanului, ci caută să dispună discreţionar de el, strategia sa urmează, firesc, calea *funcţionalităţii conduitelor sale sociale*. Altfel spus, deşi e poate imoral şi antinormativ, într-o societate imorală, în care legile sunt numai nişte exigenţe rupte de realităţile locului, îngemănate tocmai pentru a fi încălcate de către cei care le-au făcut, e mai „câştigătoare” opţiunea pentru calea „ocolită”, pentru soluţia conjuncturală. În fond, toate aceste fenomene patologice, de la „feţele” corupţiei până la copiatul la examene, evidenţiază specii ale devianţei tolerate din România de astăzi şi din totdeauna, care probează o eficacitate remarcabilă în rezolvarea informală a sarcinilor curente cu care se confruntă omul obişnuit, într-o societate în care soluţiile formal-normative sunt ineficiente şi aplicate arbitrar. Dacă aceste scenarii implicite, care

şi-au dovedit atotputernicia (conform prescripţiei: nu avem altă „ieşire" decât să ocolim legea, „*descurcându-ne*", căci oricum nu e nimeni care să ne apare de injustiţia şi inechitatea în care trăim), nu vor fi destructurate chiar de către fiecare dintre noi, prin conştientizarea faptului că, până la urmă, ne furăm pe noi înşine, împuţinându-ne resursele sociale, organismul colectiv românesc îşi va agrava boala. Şi să nu fie dat să trăim vremurile agoniei sale!

Generaţia fantasmatică

În ultimii ani mă urmăreşte tot mai insistent o imagine în mişcare, poate şi pentru că, nerostit, intru involuntar în scenariul ei ascuns. Se face că un popor fantasmatic, alcătuit din majoritatea celor care au astăzi în jurul vârstei de 35 de ani, străbate rătăcitor România prezentă, ducând cu sine o povară neconştientizată deplin. Acest popor bântuit, alungat în viaţă, e alcătuit, cum probabil aţi înţeles deja, din generaţia „decreţeilor". Arareori o lectură a unei curbe sociologice mi-a provocat o emoţie mai intensă. Căci dintr-o dată puteai descoperi, comparând linia creşterii demografice (relativ constantă pe parcursul câtorva decenii), şi care şi-ar fi urmat, natural, cursul, cu „ceea ce e deasupra ei", adică linia exploziei demografice în intervalul 1967-1971, apariţia a 1, 8 milioane de oameni care, altfel, nu s-ar fi născut niciodată. Cu acest gând în minte, e suficient să ieşi pe stradă şi să le cauţi chipul, ştiind că numai o grimasă a istoriei a vrut ca „ei" să te privească. Şi un întreg amalgam de întâmplări care alcătuiesc carnea biografiei noastre, prin care ne-au devenit însoţitori privilegiaţi (fie ei fraţi, surori, prieteni sau numai cunoscuţi de-o clipă), te coboară într-o reflecţie neliniştitoare. Suntem ceea ce suma de întâlniri decisive a făcut din noi. Tot astfel, în virtutea apartenenţei mele la *această* generaţie, ceea ce

sunt e rezultatul amestecului de amintiri sensibile, speranţe şi deznădejdi, victorii şi eşecuri împărtăşite, pe parcursul „călătoriilor” mai lungi sau mai scurte, „petrecute” împreună cu „ei”. „Ei” sunt azi aici, alături, dar sunt prin voia unei istorii agresive, delirante, care ne-a violat până şi alegerile ultime. Istoria politică a României comuniste nu a condamnat numai la moarte (aşa cum s-a întâmplat cu o întreagă elită tradiţională), ci a condamnat şi la viaţă. La „acea” viaţa care ne-o pregătiseră „inginerii minţii”, prin care „turma” (ce se cerea multiplicată, căci, nu-i aşa, „ţara avea nevoie de braţe tinere şi puternice” în „lupta cu imperialismul”) urma să devină ceea ce orice comunitate gregară, fără memorie, ajunge a fi: o populaţie. Desigur că lucrurile sunt mai amestecate. Totul nu a ieşit ca în planurile „lor”. Mulţi dintre acei copii „născuţi la comandă” au fost mai apoi cu adevărat iubiţi, înconjuraţi de căldura celor apropiaţi, chiar dacă, la început au fost nedoriţi. În fond, toată această poveste despre venirea pe lume a unei întregi generaţii fantomatice ar fi putut rămâne numai atât, o poveste. Despre înverşunarea supravieţuirii şi despre decizia de a rămâne oameni, iubind în plan personal pe cel de lângă noi, căruia i-am dat viaţă, chiar dacă în plan instituţional eram urâţi pentru ceea ce râvneam a fi, nişte fiinţe libere. Dar povestea depănată mai sus nu e închisă între copertele unei cărţi de istorie (cum poate va ajunge peste 100 de ani), ci una care trăieşte nemijlocit în prezentul social românesc. Căci această generaţie, ca orice generaţie „care se coace”, a ajuns în nodurile reţelelor sociale, începând să dobândească poziţii de influenţă semnificative. E suficient să priveşti în jur şi să descoperi, treptat, tot mai pregnanta lor prezenţă în locurile în care se iau deciziile strategice (de la viaţa economică până la cea politică). Făcând apel la un clişeu, „ei” ne vor călăuzi structural în „integrarea în

Europa”, în cadrul unui proces de câteva decenii, în care poziţia lor simbolică în ierarhia socială va spori progresiv, până când vor lăsa locul natural cohortei următoare („generaţia 2000”). Suportul biologiei (vârsta şi energia vitală prin care revendică „prim planul”) este, însă, contrabalansat de o inexplicabilă vulnerabilitate. În multe dintre cazurile individuale exemplare, ceea ce frapează este ambivalenţa: pe de o parte disponibilitatea remarcabilă de a reuşi, performanţa superlativă, pe de altă parte clacarea, cedarea neaşteptată, tocmai atunci când te aştepţi mai puţin. Ceea ce pare a fi regula nescrisă a traiectoriei lor de viaţă este discontinuitatea, ca şi cum zbaterea lor iniţiatică pentru a răzbi într-o lume în care nu au fost doriţi este sufocată, intermitent, de sentimentul „covârşirii”, al luptei inegale cu o istorie reprimantă. În anii din urmă m-am aplecat îndeaproape asupra acestui fenomen identitar tulburător, şi deopotrivă prin studiile pe eşantioane (unde nu mai „vorbeşte” registrul lui „mi se pare”), cât şi în numeroasele interviuri comprehensive cu exponenţii săi reprezentativi, am observat că am de-a face cu o „generaţie altfel”. Desigur, orice generaţie e „altfel”, dar această specificitate a „decreţeilor” (caracterizată îndeosebi prin oscilaţia între extreme pe dimensiunile principale examinate: autodeterminare, externalism-internalism, stimă de sine, independenţă-interdependenţă, în pofida conservării structurilor valorice şi atitudinale preponderent asistenţiale „moştenite” de la „părinţii lor”) are o miză mai însemnată, căci „ei” vor „conduce România” într-una din cotiturile sale decisive. Reuşita sau eşecul lor va cântări hotărâtor asupra felului în care va arăta mâine această ţară. Şi în cele mai multe cazuri, în cercetările calitative, răzbătea cu putere „marea lor problemă”: povara, uneori conştientizată de abia la anii maturităţii, în cadrul unei dureroase

anamneze, a respingerii originare. Şi răzbătea totodată înţelesul lecţiei furnizate de orice psihoterapie autentică: o traumă, pentru a fi depăşită, trebuie *asumată*, şi, mai apoi, *integrată*. Numai în măsura în care ne vom privi lucid în oglinda propriei noastre biografii şi vom putea „lucra” cu ceea ce descoperim acolo, asemeni unei resurse vitale, viaţa celor ca noi va putea să-şi recapete autonomia.

Ş i numai dacă un asemenea exerciţiu autoreflexiv va fi asumat majoritar de către „decreţei”, vom putea spera că viaţa noastră comunitară va părăsi albia autismului social, în care se scurge de mai bine jumătate de secol.

Fierea şi mierea

Încercând să testăm caracterul de normalitate al unei societăţi, se cuvine să privim nu numai înspre registrele formale: instituţii, legi, raporturi birocratice, edificii administrative. Nu numai recunoaşterea *prezenţei* unor legi şi instituţii în care *acquis-ul* comunitar a fost însuşit dă seama pentru starea de sănătate socială, ci mai ales ceea ce constituie suportul subiectiv al oricărei relaţii interpersonale şi interinstituţionale. Altfel spus, felul în care instituţiile şi reprezentanţii lor se raportează la cetăţean – cu deferenţă sau dispreţ, cu disponibilitate şi preocupare sau cu închistare şi indiferenţă – sunt grăitoare pentru ceea ce *dă viaţă* reţelelor formale. Or în privinţa acestor tipare atitudinale implicite chiar şi o analiză a psihosociologului naiv ar fi revelatoare: de la raporturile cele mai formal birocratice până la cele mai intim informale, ne-am *înrăit* semnificativ. Răzbate în toate schimburile interpersonale o tensiune ascunsă, o înclinaţie de a-i căuta cusurul

şi de a-l descalifica pe „celălalt”, care vine dintr-o achiziţie dobândită în cadrul socializării, ca formulă curentă prin care ne gestionăm relaţiile cu semenii, ca o formă mascată, neconştientizată deplin, de a ne ascunde ratările individuale şi colective. Principiul e simplu şi e testat de psihologii sociali încă din anii ’50: omul nu poate trăi cu o stare durabilă de discrepanţă între „ceea ce este” şi „ceea ce şi-ar dori să fie”. Şi înţelesul imediat valorificat de experţii manipulării sociale: ştiind că omul obişnuit experimentează zi de zi eşecul, neîmplinirea, privaţiunile de tot felul, şi cum tot acest ansamblu dezamăgitor se proiectează asupra imaginii de sine, el trebuie „eliberat” şi „condus” să-şi consume frustrările, canalizându-le „profitabil” înspre ţapi ispăşitori concret identificabili, care i se „servesc” la momentul oportun. Specia de ţapi ispăşitori era conservată cum se cuvine, şi adusă în prim plan în toate momentele de cumpănă, când structural, „cei care au grijă de noi” intrau în panică, simţind că „situaţiunea” poate scăpa de sub control. Îmi aduc aminte, bunăoară, cum parcurgeam, transfigurat, împreună cu studenţii mei, documente provenite din arhivele kgb-ului, la cursul de „influenţă socială”, şi descopeream cum vieţile noastre erau „aranjate” în cele mai intime detalii. Ei bine, în materialul invocat, care era un fel de „ghid al conducerii maselor” adresat „organelor” de partid, se sugera cum nemulţumirile reale ale oamenilor să fie redirecţionate către ţinte iluzorii. Doar astfel, „masele” dobândeau aparenţa controlului vieţii lor. Acolo erau indicaţii precise privitoare la cum trebuie, de exemplu, să întârzie mijloacele de transport în comun, căci numai în acest fel, în îmbrânceala şi tensiunea rezultată, nemulţumirea nu va fi îndreptată împotriva sistemului care genera atâtea privaţiuni, ci asupra vatmanului sau a celorlalţi pasageri nemulţumiţi şi ei. Dând un ghiont şi înjurând

copios, te răcoreai, simţindu-te din nou „puternic”. Tot în arhive descopereai „îndrumări” care vizau „amenajarea” profitabilă a sărăciei şi lipsurilor: cozile erau nu numai expresia precarităţii resurselor economice şi comerciale ale regimului, ci şi excelente pretexte de „descărcare” a „maselor”, canalizate nu înspre cei care le provocaseră structural, ci către cei care, întâmplător, erau administratorii prăvăliilor şi alimentarelor vremii sau către „competitorii” tăi involuntari pe care îi aveai alături. Cine are îndoieli, imaginându-şi că toată această desfăşurare e numai un scenariu literar, să-şi amintească o coadă a epocii. Împinsul, invectiva, cotul în spinarea celui din faţă, transpiraţia, pasta umană care tresaltă la întrebarea decisivă „se dă?”, contrabalansată de suspiciunea lui „nu te băga, băi, în faţă!”, furia, plasa, şi peste toate, speranţa, convertită cel mai adesea, după lungi „lupte de stradă”, în victorie: „am ajuns să iau!”. De aici rezulta tipologia comportamentală a lui „dă-te, bă, la o parte!”, exhibarea ţâfnei, retorica ţoapei, bădărănia naturală şi injuria grosieră, toate respirând o fiere socială atât de amară, dar atât de cotidiană, încât devenise aerul nostru vital. Trăiam vieţile pe care ni le cârmuiau „ei”, şi deveneam atât de simplu „fericiţi” dacă firimiturile epocii ajungeau în plasele noastre de plastic. Adevărată condiţionare comportamentală rânduită după tiparul dependenţei şi deresponsabilizării, o asemenea strategie ne-a intrat în şira spinării. Şi astăzi descoperi reprezentanţi ai acelei generaţii care tânjesc după cozile de odinioară, la fel ca pasărea care, trăind o viaţă încarcerată, se grăbeşte să se reîntoarcă în colivie, după ce experimentează dureroasa „povară a libertăţii”. O dată cu decembrie 1989, toate aceste constrângeri politice au căzut, nu a mai existat un singur centru, cu un singur tablou de comandă. Ofertele (de la produsele comerciale până la cele simbolice) s-au

multiplicat exponenţial. Într-o lume a alegerilor multiple şi a libertăţii potenţiale, cei mai mulţi dintre semenii noştri au ales să se abandoneze din nou. Înrăiţi şi asistaţi, întreţinuţi în mizerie şi cumpăraţi ieftin, majoritatea românilor au decis o dată în plus că „autonomia" lor poate fi conservată prin sigla bădărăniei. Dar pe acest fundal de fiere, ce mai bucurie pentru „păstorii turmei"! Căci ţipând mereu, de fapt tăcem social şi politic. Iar dacă ne vom abandona pe mai departe unei istorii „nedrepte", în acest fel pasiv-agresiv, nu va mai rămâne curând decât fierea (noastră) şi mierea (politicienilor).

***Să facem mâinele posibil*!**

Un număr semnificativ de organizaţii şi personalităţi ale societăţii civile au înaintat un memoriu către preşedintele României, solicitând acestuia să condamne public regimul comunist ca „nelegitim şi criminal". Din păcate, instituţia prezidenţială – care are cea mai largă reprezentativitate politică printre instituţiile statului român – tace. Toate aceste tăceri asurzitoare ale instituţiilor româneşti în momente de cumpănă exprimă un paradox mai adânc. Atunci când ceva trebuie urgent rostit, instituţia rămâne mută. Atunci când nu e nimic de spus, trâncăneşte incontinent. Atunci când trebuie acţionat, se bâlbâie, tatonează. Atunci când mai bine ar cumpăni, se aruncă grăbit. Subiectul unei analize lucide a moştenirii comuniste nu e, desigur, nou pentru clasa noastră politică. Dar de fiecare dată puterea, indiferent care a fost ea, l-a considerat „inactual". Faptul că astăzi, şi din interiorul actualei coaliţii s-a putut articula un proiect al lustraţiei, ar fi în măsură să ne îndemne să sperăm într-o schimbare faţă de tot acest şir de amânări voluntare. Dar care sunt

obiecţiile majore împotriva proiectului? În primul rând, cele care ţin de „ineficacitatea” sa, datorată „întârzierii” cu care s-ar aplica. Trecând peste observaţia că tocmai cei care s-au împotrivit unei asemenea dezbateri sunt chiar cei care invocă acum acest argument, „lustraţia” nu ar regla conturile (politice, nu şi economice!) cu „persoane fantomatice”, mult prea vârstnice, inactive azi, ci cu mulţi dintre cei care dispun de viaţa noastră şi care în 1989, având până spre 45-50 de ani, avuseseră şi destul timp să ne-o „rânduiască” aşa cum cereau imperativele partidului. Apoi, că ar fi „nesănătos social şi politic” să „privim în trecut”, să ne împovărăm cu compromisurile şi cedările semenilor noştri. Mai bine, să „gândim pozitiv”, să „nu distrugem trecutul, ci să construim viitorul”. Ştiindu-i pe cei din tabăra fostului prim-ministru (adevărat portdrapel al retoricii gâlgâit-proiective) cât de „sănătos” şi-au construit prezentul, confiscându-ne viitorul, un asemenea argument e numai un alt prilej de amorţeală civică. În sfârşit, se denunţă „restrângerea unor drepturi publice asigurate constituţional”, sugerându-se „injustiţia” care s-ar produce în societate dacă le-am limita „foştilor” accesul „liber şi egal” la fotolii influente. Lăsând la o parte reamintirea câtor drepturi ne-au asigurat nouă la „vremea lor”, „ei” oricum şi-au asigurat „accesul” pretutindeni în ţesutul social, iar nesimţirea pe care o probează – ilustrată de firescul cu care se mişcă şi cresc – este expresia asimilării de către societatea românească a încă unei lecţii: cu cât îi lăsăm, cu atât nu ne vor mai lăsa vreodată! În fond, şi astăzi este tot vremea lor! Ei sunt marii capitalişti ai României de azi! Să nu credeţi că vor mai dori vreodată comunismul. Startul lor furat din 1989 le-a fost asigurător. Pentru ei şi pentru „moştenitorii” lor. Şi au devenit atât de influenţi şi de vocali, dincolo de orice ideologie şi de orice morală, încât „sugestia” lor devine prescripţia politică şi

economică a clipei. De la cel mai înalt nivel, al preşedinţiei (precum scandaloasa înfrângere a lui Constantin Ticu-Dumitrescu în CNSAS, cu „sprijinul” Cotrocenilor) până la „preşedinţii economici” ai locului (vezi cazul celei mai importante afaceri comerciale din Timişoara, adevărat simbol al „victoriei… capitalismului”, MalL-ul, „coordonată” de către un securist notoriu, implicat în procesul revoluţiei), România reală de azi este patria unui „mâine” care nu va mai veni. Pare aceeaşi piesă dintr-un veşnic „ieri”, cu fundalul schimbat. Aceleaşi personaje principale, aceleaşi cefe bovine triumfătoare, aceleaşi gesturi, aceeaşi recuzită stilistică, un alt scenariu, şi noi, în tăcere, singuri în mulţimea atomizată, aceiaşi spectatori. Lustraţia ne-ar mai da o şansă. Dar nicio grupare politică nu va putea izbuti singură. Dacă nu ne vom ridica, din întunericul sălii în care am fost „aşezaţi” de mai bine de o jumătate de secol, toţi cei care ne-am păstrat un sâmbure de libertate în noi, şi nu îi vom obliga pe cei care „ne reprezintă” să ne reprezinte cu adevărat. Lustraţia ar putea fi începutul. Doar astfel, mâinele va deveni posibil. Mâinele nostru!

Iertare fără uitare

Explorând moştenirea nazistă, istoricul Jörn Rüssen mărturisea într-un text tulburător privitor la deriva ţării sale că, după o mare traumă, prima generaţie *trebuie să uite*. În pofida descoperirii postbelice înfricoşate, când oamenii simpli purtaţi să privească lagărele de exterminare – pentru a se trezi din delirul istoriei, îngăimau un deloc inocent „nu am ştiut nimic despre asta”, rămânea o mare tăcere şi o vinovăţie care gâtuia. Atât de adânci şi de perverse au fost infiltrările ideologiei naziste, compromisurile, cedările şi deresponsabilizările germanilor de rând, încât o temă

precum cea a Holocaustului nu a putut fi abordată în faţă şi asumată decât de generaţia următoare, odată cu începutul anilor 60, şi cu procesul lui Eichmann la Ierusalim. Este exerciţiul uitării un purgatoriu de neînlocuit, deopotrivă pentru individul care trăieşte sub stigma culpei, cât şi pentru societatea care a întreţinut abandonul? Dacă nu s-ar „elibera” prin uitare de vinovăţie, subiecţii supuşi molimei totalitare s-ar dezintegra identitar? Rüssen e ferm: detraumatizarea nu se face prin uitare, mai ales prin uitarea absentă, ci numai prin exerciţiul critic şi responsabil al societăţii care se confruntă angajant cu trecutul său. Uitarea este numai un remediu iluzoriu, o morfină ieftină. Cel care uită, aşadar, se vindecă numai în aparenţă, se „linişteşte” o vreme, dar trauma lucrează în el, şi îl va măcina până la urmă. Atât psihologul (care se apropie de patologia individuală), cât şi sociologul (care o examinează pe cea colectivă) ştiu prea bine asta. Singura soluţie, oricât ar fi de dureroasă, este să îţi asumi vina, să o priveşti în faţă şi să începi să „lucrezi” cu ea, convertind-o în ceva eliberator (mărturisirea fiind începutul eliberării). Lumea românească de astăzi duce cu sine povara cedării, la fel ca cea nazistă după cel de-al doilea război. S-a „consumat” aproape generaţia care „trebuia să uite”, evocată de Rüssen. Şi cum mereu societăţile produc strategii adaptative, prin care se reaşează după o mare înfrângere, suntem martorii articulării în sfera publică a unor discursuri care reraţionalizează eşecul individual şi colectiv, găsindu-i justificări „onorabile”. Şi astăzi, la 16 ani după marea cotitură a lui 89, auzim, inclusiv în cercuri intelectuale, cât de pierzătoare ar fi „vânătoarea de vrăjitoare” pe care ar genera-o arheologia trecutului. Prezentul nu va fi astfel limpezit, ci vom ajunge chiar la o isterie publică generalizată, la un „zgomot social inutil”, ne previn autorii acestei teze, enunţată, în mod straniu, chiar de către

un disident anti-comunist: Adam Michnik. Ceea ce nu înţeleg cei ca Michnik este că un asemenea discurs legitimează îndemnul public al „foştilor” – de regulă puternic înstăpâniţi asupra societăţilor pe care le „conduc” – de a „privi înainte”. În fond, în spatele vorbelor, „ei” „acţionează” acum şi aici, consolidându-şi supremaţia. Singura ieşire sănătoasă din această fundătură a istoriei, sugerează Rüssen, este „iertarea fără uitare” (*forgiving without forgeting*), deşi „foştii” instituţionalizează „uitarea fără iertare” (*forgeting without forgiving*). Aşadar, „ei” vor să uităm tot ce a însemnat molima roşie, nemaiavând „ce să iertăm”, amestecând profitabil într-un aluat indistinct deopotrivă călăii şi victimele, egalizând responsabilităţile, căci „toţi am făcut, nu-i aşa, compromisuri în comunism”. Rezultatele politicilor uitării se văd azi. Priviţi, dacă vă îndoiţi de asta, înspre bâlbâiala tinerilor de 20 de ani care, în cel mai bun caz, puşi să mărturisească ce înseamnă comunismul pentru ei, descriu detaşat, o „poveste pe invers”, învăţată sumar din cărţile de istorie, în care comuniştii se substituie „imperialiştilor”, ca şi cum comunismul nu ar fi parte din viaţa lor, ci scenariul unui roman din „bibliografia care se cere la şcoală”, şi pe care sigur nu l-ar „citi” altfel. Dacă vom continua să ne abandonăm şi nu vom fi capabili să construim contra-politici ale neuitării, destinul nostru de pastă umană amorfă se va „împlini”. Atunci un alt totalitarism se poate porni. În linişte.

Democraţia de faţadă

Desemnată drept folosire a puterii publice în scopul obţinerii unor câştiguri personale, în dauna binelui colectiv, corupţia este resimţită drept cea mai serioasă problemă cu care se confruntă ţările Europei de Sud-Est în cadrul procesului de democratizare.

Din cercetările *Gallup Internaţional* reiese că în intervalul 2001-2006, în medie, peste 60 dintre respondenţi consideră „corupţia” drept „marea problemă” a României, urmată de „sărăcie” şi „venituri reduse”, iar *patternul* de răspuns al ţărilor vecine prezintă dispuneri asemănătoare ale evaluărilor. Indexul percepţiei corupţiei, care ne oferă anual un „clasament” al imaginilor cetăţenilor privitoare la „cât de coruptă este ţara mea”, situează constant România pe ranguri descurajante, de regulă în jurul locului 80 din 140 (CPI, scor mediu în aceşti ani de 2, 8, pe o scală de la 1, „extrem de coruptă”, la 10, „extrem de integră”), în vecinătatea unor ţări ca Zambia, Mozambic sau Gabon, în condiţiile în care ţări ca şi Lesotho, Ghana sau Botswana au scoruri sensibil mai bune. Oricum, pentru ultima cercetare organizată de *Transparency Internaţional* în 2005, media ţărilor din UE la acest indicator (CPI) este 7, 74, iar a ţărilor proaspăt integrate în uniune („cei zece”) este de 5, 04, aşadar mult peste scorurile României. Dacă pornim de la nivel structural, şi parcurgem rezultatele barometrelor de opinie publică care includeau întrebări privitoare la tema corupţiei, descoperim o reacţie mai degrabă descurajată a oamenilor simpli faţă de întinderea fenomenului, de vreme ce subiecţii apreciază că aceasta este „generalizată” (78 la Barometrul de opinie publică / BOP, mai 2005). Totodată, indiferent de cine a fost la putere (PSD, 2000; Alianţa DA, 2004), nu se întrevăd semne radicale ale modificării opiniei publice faţă de diminuarea corupţiei (51 dintre subiecţi apreciază că „de când actualul guvern e la putere, corupţia a rămas la fel”, BOP, mai 2005). Corupţia apare în mod constant, în percepţia publică, ca fiind mai răspândită în mediul politic (parlamentari, miniştri), justiţie, poliţie, mediul de afaceri, sfârşind cu profesorii şi ziariştii (de trei ori mai puţini corupţi decât categoria politicului).

Funcţionalitatea socială a corupţiei în România postcomunistă se arată a fi cu atât mai „necesară” cu cât meritul personal, educaţia şi corectitudinea în strategiile individuale nu sunt neapărat predictori ai succesului în viaţă, de vreme ce scorurile pe eşantioane reprezentative atestă cum românii apreciază că cei mai mulţi semeni de-ai lor au făcut avere „încălcând legea” făţis (56), în 21 din cazuri la originea izbândei au stat „relaţiile şi norocul”, şi numai în 10 din situaţii reuşita în viaţa se datorează „muncii şi meritului personal” (BOP, mai 2005). De asemenea, „a avea carte a avea parte” pare a fi numai un clişeu retoric achiziţionat în şcoală, căci românul obişnuit *simte* inechitatea ierarhiei simbolice a societăţii, în care poziţiile influente (îndeosebi în registrul material) nu sunt dobândite neapărat de către cei instruiţi şi competenţi, fapt atestat şi de ponderea dominantă a răspunsului negativ (44) la întrebarea „Credeţi că în România pentru a avea bani este important să ai şcoală?” (BOP, mai 2005). Aşadar, un personaj temător, plin de suspiciune (90 dintre participanţii la cercetare consideră că este „bine să fii prudent în relaţiile cu alţi oameni”), precumpănitor neîncrezător în „celălalt”, acesta este subiectul majoritar al României reale de astăzi. „Firesc”, el activează *patternul* comportamentului duplicitar, specific conduitei corupte, ca singură formă „funcţională” în care îşi pot rezolva conjunctural, „acum şi aici”, problemele curente cu care se confruntă în societate. Cât timp aceste specii de „firesc” ne vor copleşi, România va rămâne cu o „democraţie” de faţadă.

Trei generaţii?

Opinia curentă care funcţionează la nivelul discursului public, dar şi la nivelul omului obişnuit, acreditează ideea că dezastrul

identitar de astăzi, regăsit în deriva moravurilor publice, inadecvarea instituţională şi mizeria cotidiană se datorează celui aproape jumătate de secol de comunism. Dacă ar fi să urmărim, însă, sugestiile psihosociologilor (de la William Thomas la Claude Flament), care subliniau remanenţa unor tipare mentale profunde dincolo de succesiunile generaţionale, am înţelege mai bine un postulat pe care acest gen de cercetări îl subliniază: tiparul valoric, atitudinal şi comportamental al unei comunităţi se schimbă decisiv de abia la trei generaţii după schimbarea compoziţiei comunităţii respective. Prin urmare, aducem cu noi în lumea de astăzi o moştenire mentală care vine mult mai de departe, dintr-un început de modernitate în care Românііle noastre reale se caracterizau prin dependenţa politică şi economică a elitei, sciziune socială, ruralitate marcantă şi nepotrivire instituţională la modelul de societate apusean. Multe din dominantele atitudinale ale Românііlor trecute se regăsesc travestite în lumea de azi şi am putea aprecia că reuşita considerabilă a comunismului s-a produs *nu împotriva vechii lumi, ci sprijinindu-se pe unele din trăsăturile lumii de odinioară* (deresponsabilizare, dezangajare civică, neîncrederea în instituţii, speranţă socială deficientă). Îmi amintesc un studiu convingător de la mijlocul anilor 90 al lui Daniel Barbu, prin care puteam examina rata mult mai înaltă de obedienţă a românilor la noua putere politică instaurată de sovietici: înainte de 1944, comuniştii români erau aproximativ 1000, la câţiva ani după, numărul lor creşte exploziv, depăşind 1, 5 milioane. În celelalte ţări înrobite înregistrăm creşteri de 30-5080, la noi creşterea e de... 15000. O asemenea rată a adeziunilor, de neimaginat în niciuna din ţările est şi central europene căzute în sfera de hegemonie sovietică, nu se poate pune numai pe seama presiunilor (reale şi brutale) ale noii administraţii. E ceva dincolo

de covârşirea ocupaţiei. În acest gest colectiv răzbate sentimentul că „oricum, e în zadar”, că istoria va trece peste noi, ne va strivi. Că nu ne mai rămâne decât compromisul obligatoriu, fuga de noi, duplicitatea. Astăzi am prezervat multe din aceste topici dezangajante. Inundaţiile mereu ne copleşesc, natura pare mai dezlănţuită aici decât pretutindeni în Europa, iarna mereu vine prea repede şi pleacă obositor de greu, o ploaie mai zdravănă ne răstoarnă ţara. Tot noi aşteptăm să ne măture altcineva strada, altcineva să ne „dea ceva” ce „ni se cuvine” (loc de muncă sigur, casă), altcineva să ne scape de corupţi, altcineva să ne preschimbe clasa politică. Retorica lamentaţiei şi vizuina victimei în care ne ascundem ni se par singurele deschideri legitime faţă de istorie. Şi peste toate, lehamitea triumfătoare, dezamăgirea cea mai adâncă. Dacă nu vom fi capabili să refacem reţelele de solidaritate comunitară, autonomizându-ne, părăsind lamentările şi autohandicapările, peste 100 de ani vom descoperi, pe canalele de ştiri ale vremii, cum România e dusă pe mai departe de ape la prima ploaie mai straşnică. Trei generaţii, aşadar? Cred că le vom pierde socoteala.

„Prostirea” românilor

Un studiu foarte recent coordonat de Richard Lynn de la Ulster University, care îşi propunea să realizeze o „ierarhizare a popoarelor europene pe baza coeficientului mediu de inteligenţă”, formula o concluzie neliniştitoare pentru vecinii noştri sud-dunăreni: bulgarii au coborât în acest clasament, ajungându-i *„până şi”* pe români. Prin urmare, dacă la alţii ar mai fi ceva de aşteptat, la noi totul e pierdut definitiv. Ne mai aflăm în faţa unei convingătoare demonstraţii a puterii unei imagini-clişeu despre o

parte „sălbatică” a lumii, care va fi, de voie, (dar mai ales) de nevoie acceptată în „familia lor”. Oricum, în această ordonare *sui-generis*, observi că în spatele nostru se mai află (la foarte mică distanţă) numai Serbia şi Turcia, iar pe ansamblu nu poţi să nu constaţi cum, măcar pe baza acestei ierarhii, popoarele balcanice ilustrează categoria „proştilor Europei”. Profesorul britanic, care pretinde că are un QI de 145 (echivalent al geniului), oferă şi o explicaţie „profundă” pentru această stare de fapt: „popoarele din Balcani au un QI mai scăzut întrucât sunt mai sărace şi mănâncă puţine proteine şi vitamine”. Cum cu vitaminele şi proteinele nu am stat noi bine nicicând, şi întrucât sărăcia generalizată a caracterizat cea mai mare parte a ţesutului social românesc dintotdeauna, rezultă că în viziunea „lor”: „proşti am fost, proşti suntem încă”. Ceea ce nu poate semnala studiul mai sus amintit e însă faptul că „inteligenţa” depinde nu numai de înzestrările native dovedite prin abilitatea naturală de a descoperi soluţii imediate, corecte şi creatoare în confruntarea cu o problemă ivită, ci de cel puţin alte două registre. În primul rând, psihologii sociali atestă că pe lângă fondul biologic, importantă este şi cultivarea prin efort intelectual a înzestrării genetice. Altfel, cât ar fi de darnică natura cu cineva, dacă omul nu „îşi pune probleme”, nu se preocupă de „ce se întâmplă în jurul lui”, nu citeşte, se „prosteşte” curând (negreşit, nu excelăm la acest registru mai mult decât „ei”). În al doilea rând, un rol important îl joacă negocierea simbolică cu partenerii de relaţie a imaginii de sine, valorificarea eficientă a strategiei lui „hai să părem că suntem”. Deşi acest din urmă registru este unul aproape fantasmatic, el poate suplini deficitul din precedentele. Or aici, se cuvine să remarcăm faptul că „*ne-am descurcat*” binişor. Suntem capabili să susţinem orice cauză (azi, desigur, pe cea „democraţiei” şi a „integrării”), dacă prin asta

putem să o „scoatem la capăt”. Numită şi inteligenţă socială, această dimensiune reconfigurează uneori întregul care (des) califică global inteligenţa „celuilalt”. La noi, preocuparea nu e să ne valorificăm potenţialul (atât cât e), nici să fim autonomi, asumându-ne lipsurile, ci să părem că suntem în regulă, şi numai „alţii ne vor răul”. De altfel, dacă am urmări modelele reuşitei în plan social promovate de mass-media românească vom descoperi că cei preţuiţi nu sunt cei care se situează pe teritoriul excelenţei, pe baza meritului, muncii şi a calităţilor personale, ci cei care „*s-au scos*” (uneori dincolo de merit, muncă şi calităţi personale!) şi care au dobândit o poziţie publică (dar şi materială!) privilegiată, adică au probat, în termenii neutrali valoric ai rândurilor de mai sus, o inteligenţă socială remarcabilă. De la Gigi Becali până la Mitică Dragomir (ca să furnizăm numai două exemple „celebre” din imaginarul autohton) răzbate un tip de individ sociologic influent, plin de sine, care „ştie totul fără să ştie nimic”. Iar un scor modest pe primele două registre nu evocă neapărat o debilitate individuală intrinsecă, ci mai degrabă o alterare a structurilor sociale care au preferat, cu un scop politic clar, să infantilizeze cognitiv oamenii, transformându-i în nişte copii asistaţi, neputincioşi în a rezolva problemele curente cu care se confruntă şi fără a avea şansa de se întreba ce e cu viaţa lor, ori dacă ea mai poate fi trăită şi „altfel”. Promovând „*descurcăreaţă*” ca strategie identitară de succes, instituţionalizăm astăzi „prostirea” românilor. Mâine, diagnosticul cu iz de anecdotă tâmpă a profesorului Lynn s-ar putea să devină nefericit de fidel.

***Cine suntem*? (*1*)**

Încă de la lansarea dezbaterii identitare la mijlocul secolului

XIX, tema specificului naţional a reprezentat o adevărată obsesie interogativă la nivelul elitei, devenind poate singura temă majoră durabilă a dezbaterii intelectuale în România modernă. Elaborând un operator mental „absolutist" prin care îşi articulau inferenţele discursive („în esenţă, tot ce este în România / Europa este bun"), schimbând, în funcţie de genealogia ideatică şi interesul social doar referentul, cele două tabere ale tradiţionaliştilor şi europeniştilor au pierdut, însă, nu de puţine ori, confruntarea cu provocările reale ale clipei. Cred, aşadar, că o revizitare deopotrivă critică şi pragmatică a subiectului specificului naţional, prin grila de lectură a unui relativism temperat, s-ar dovedi cu atât mai necesară acum, în pragul „integrării în Europa". În primul rând, trebuie să înţelegem că Europa nu constituie doar o realitate geografică (din care nimeni nu ne poate expulza!), niciun teritoriu imaginar simbolic (în care „vestul prestigios şi prosper" îşi va deschide generozitatea „estului sărac şi nefericit"), nici măcar un ansamblu politic monolitic (care e departe de a fi omogen chiar în interiorul corpului său occidental), ci o realitate valorică, atitudinală şi instituţională anume, un ansamblu de ritualuri şi practici sociale specifice, *un tip de lume şi un mod de viaţă* care se prezintă „*altfel*" decât cele proprii majorităţii românilor de *astăzi*. Apoi, într-o analiză de acest gen, merită subliniat faptul că „românul", ca şi categorie unitară, nu există decât la nivelul reprezentărilor sociale identitare, şi nu al realităţilor „obiective" propriu-zise. Voi prefera să folosesc distincţia dintre „românul real" şi „românul imaginar", sugerată de Andrei Oişteanu într-un text recent, preocupându-mă mai degrabă de ultimul termen. Căci în realitatea social-istorică efectivă există doar români, personaje particulare, distincte, caracterizate printr-o mare diversitate identitară. După cum vom înţelege că România este alcătuită din

foarte multe Românii, părăsind abordările omogenizatoare construite într-o manieră substanţialistă, organicistă. Această apreciere nu înseamnă, însă, că rolul şi locul „românului" generic şi al „României imaginare" este neînsemnat şi marginal în combustia identitară. Constituind unul din rezervoarele de energii sociale remarcabile în orice proiecte de definire de sine, imaginea împărtăşită despre „ceea ce suntem" a reprezentat una dintre căutările majore ale elitei intelectuale româneşti, de la B. P. Haşdeu, D. Drăghicescu sau C. Rădulescu-Motru încoace. Premisa oricărei reuşite a proiectului social global avea să devină, încă de la debutul secolului XX, *adecvarea* reformelor instituţionale şi valorice cu *„sufletul poporului"*, cu ceea ce întregi generaţii de gânditori au numit profilul *specificului naţional*. Care ar fi, prin urmare, dominantele acestui specific? Cum pot fi valorificate trăsăturile descoperite, pentru o mai eficientă integrare în lumea de mâine? Dacă ar fi să rezum, pe scurt, liniile forţă ale portretului psiho-social al românilor de astăzi, s-ar cuveni să încep prin a descrie tendinţa celor mai mulţi dintre ei de a-şi construi proiectul de viaţă în registrul lui *„a supravieţui"*, în dauna lui „a deveni". Această inversare a registrului ontologic are consecinţe vitale asupra atitudinilor şi comportamentelor sociale. Astfel, românul sociologic majoritar înclină spre retractilitate, dezangajare, inapetenţă pentru spaţiul public, rezerve faţă de „celălalt instituţional", căci istoria, prin reprezentanţii săi (de la oamenii politici până la funcţionari, de la agresorii străini până la organismele internaţionale) i-au întreţinut un contact aproape contondent cu dinamica schimbărilor sociale. De aici, des invocata *„întoarcere cu spatele la Istorie"* a „românului", de aici interiorizarea şi activarea unor comportamente asociate stării de victimă. Iată un prim simptom pe care trebuie să-l înfruntăm

deschis, pentru a spera mâine într-o România sănătoasă social.

Douăzeci şi patru

(11 mai 2006)

Cine suntem? (*2*)

Evocam în analiza anterioară puterea sindromului victimizării cu orice preţ la „români”, ca trăsătură definitorie a „specificului naţional”. În strânsă legătură cu forma descrisă de abandon consimţit, merită adăugată în simptomatologia identitară prevalenţa la nivelul imaginarului social românesc a ansamblurilor mitologice ale conspiraţiei. Mai mereu „celălalt”, fie el „străinul etnic” (cel ce nu e „de-un neam cu noi”, ipostaziat în categoria plurală „evreii”, „ungurii”, „maghiarii”, „americanii”, „masonii”, „Fondul monetar” etc.), fie „străinul social” (cel ce e din alte lumi sociale decât noi, precum „funcţionarul”, „omul de afaceri”, „omul politic”), nu este decât un personaj instrumental, ameninţător, care „profită de noi”, „ne foloseşte”, „ne manevrează pe la spatele istoriei”. Pe această cale ajung să fie invocate precumpănitor *simbolurile autoritare* („armata” e singura instituţie în conexiune cu statul care e preţuită constant în sondaje, „Antonescu a fost un mare patriot” şi „avem nevoie de un nou Vlad Ţepeş”) şi *regresive* („pe vremuri era mai bine”, „interbelicul a fost *cea mai bună România posibilă*” sau „măcar pe vremea lui Ceauşescu toţi aveam o casă, un loc de muncă şi o pâine”). Totodată, se preferă asumarea dominantă a unei ordini ontologice verticalizante şi mijlocite, în care autohtonismele, de la sămănătorismul şi poporanismul începutului de secol XX, până la dacismul naţional-

comunismului ceauşist târziu, propun fie o ortodoxizare misticizantă, fie o „iluminare revoltată”, izvorâtă din apartenenţa noastră la un popor ales, „leagăn al Europei”. În consecinţă, în locul răspunsului pragmatic şi eficient la provocările lumii social-politice, „orizontale”, se adoptă *fuga din planul istoriei*, într-un alt plan, „vertical”. Aşa se nasc versiunile discursive ale „veşniciei care s-a născut la sat” şi definiţiile identitare ale matricii stilistice româneşti, construită într-o grilă poetico-filosofică („spaţiul mioritic”), sau retorica „perenităţii sufletului naţional ortodox”, care „călătoreşte în istorie”, chiar şi în vremea când „ceilalţi îşi ridicau catedralele, iar noi ne stăteam pavăză Europei”. De aceea, „biserica” şi figurile instituţionale ale „tatălui” („liderul” în viaţă al ţării, indiferent cine este el) rămân cele mai apreciate instanţe reprezentaţionale în sondaje, căci se identifică cu acele entităţi cu care subiectul social nu întreţine raporturi ne-mijlocite, orizontale, ci doar raporturi verticalizante, mediate simbolic, care „să-l aibă în grijă”. Tot în acest cadru vom înţelege *personalizarea excesivă a instituţiilor româneşti*, de la partide politice până la mediul universitar şi organizaţii economice, în care, spre exemplu, demisia unui lider politic este însoţită de dezagregarea partidului respectiv şi, opţional, formarea unui altui partid în jurul demisionarului. La noi partidele sau grupurile culturale nu se construiesc pe temeiuri ideologice, ci doar în jurul unei „mari personalităţi”. Pleacă „personalitatea”, se sparge grupul, vrem să recompunem grupul, trebuie să identificăm o altă „personalitate”. Prin urmare, iată un al doilea simptom problematic: raportul simbolic şi de putere structurat de sus în jos, unilateral, monologal şi autist, care contaminează reţelele sociale româneşti, şi care se impune să-l reaşezăm drastic pentru a (re) deveni sănătoşi comunitar.

Douăzeci şi cinci

(18 mai 2006)

***Cine suntem*? (*3*)**

Descriam în intervenţiile precedente victimizarea, regresivitatea şi autoritarismul ca dominante ale portretului identitar românesc. Ceea ce cred că ar întregi acest ansamblu valoric, atitudinal şi comportamental al „românului" evidenţiază *favorizarea valorilor asistenţiale*. Învăţat social şi istoric – nu numai în comunism – să fie neajutorat, cu o experienţă a eşecului consolidată de generaţii, înţelegând că „oricum, orice ar face, efortul lui e inutil", „lumea nu poate fi schimbată" şi, „firesc", „nu are niciun rost să se mai implice", căci „totul e în zadar", „românul" a înclinat *să aştepte* mereu să fie cineva (în „cer" sau pe pământ) care să-l păstorească. Nestatornicia istoriei, nerânduiala, continua reluare a proiectelor antecesorilor, a întreţinut prea adesea la noi ceea ce S. Alexandrescu numea „spiritul manolic la români". Cum vin „cei noi", tot ce au făcut „cei vechi" trebuie demolat, şi luat totul, mereu, de la început. Rezultatul: o imensă dezolare socială, neîncredere în construcţia organică, sănătoasă, consecventă şi echilibrată, favorizarea „zvâcniturilor", a salturilor, a eforturilor disproporţionate şi identificarea amatorilor guralivi şi a liderilor magnetizanţi cu „cei cărora merită să le încredinţăm viaţa". Simptome de genul creşterii adeziunilor la mişcarea legionară cu fiecare nou val de asasinate politice sau sporirii voturilor acordate lui Vadim Tudor odată cu proclamarea „guvernării cu mitraliera" atestă şi înclinaţia perversă, întreţinută prin reţele de dependenţă, de a renunţa la *povara libertăţii*, ca o

cale fantasmatică de redobândire a unui respect de sine grav depreciat de „mecanismele nepotrivite ale democraţie liberale la români”, care rămân „forme fără fond”, într-o lume ce se impune să „revină la adevăratele valori naţionale”. „Adevărul” aproape mistic şi „valorile” postulate în aceste definiţii ale lui „ceea ce cuvine să fim, noi, românii”, sunt, însă, departe de a fi imperative sincere şi dezinteresate cu care „apostolii naţionali” acaparează discursul public, ci *instrumente* de subordonare simbolică şi de accentuare a dependenţei, prin care „cei ce au grija de noi” nu uită să înceapă acest proces „generos” prin a avea, cât se poate de punctual, în plan orizontal, grijă de ei.

***Cine suntem*? (*4*)**

Privind în urmă, descoperim în portretul identitar naţional multe semne pierzătoare ale dezangajării şi neimplicării. Dar ceea ce trebuie schimbat, înainte de conţinutul în sine al acestor comportamente publice, este un tip de atitudine faţă de istorie şi faţă de noi înşine. Care să înceapă de la reconsiderarea temei responsabilităţii. Prea adesea am invocat conspiraţii care „ne vor răul”, în care „celălalt” ne manevrează pe la spate, prea frecvent am legitimat ratarea şi inadecvarea individuală şi colectivă prin „nenorocul nostru în istorie”. Se impune să reconstruim toate proiectele în jurul conceptului de responsabilitate socială, angajându-ne în acţiuni care să refacă, pornind de la ceea ce suntem, reţelele de solidaritate comunitară, precum şi speranţa socială. Fără o astfel de mutaţie, toate procesele de transformare inevitabile care vor urma vor fi lipsite de *sufletul instituţional sănătos* care trebuie să le anime. Astfel, aşa cum sublinia şi H. R. Patapievici într-un eseu identitar, între teza „neşansei istorice” şi

teza „modernizării eşuate”, o prefer pe cea din urmă, căci ea nu evacuează problema responsabilităţii noastre. Suntem ceea ce suntem nu doar pentru că „alţii ne-au vrut răul”, ci şi pentru că noi am consimţit cu prea multă uşurinţă la cedare, pentru că ne-am lăsat modelaţi, pentru că am optat – tacit sau direct – la obedienţă. În fond, „românul” este doar o construcţie imaginară. Românul real e înainte de toate un subiect individual în istorie, capabil de competenţă inductivă şi discernământ, ce trebuie să-şi asume curajos rolul în cadrul unui scenariu care, chiar dacă este scris prea adesea într-un registru al tragicului şi nefericirii, îi lasă, totuşi, o considerabilă libertate de acţiune pe care se cuvine să o valorifice. Dacă va continua să se ascundă pe mai departe după scenarii atotputernice, considerându-se „strivit” de ele, îşi va compromite nu numai prezentul, ci şi viitorul. Prin urmare, o opţiune în favoarea iniţiativei în istoria personală şi colectivă, în care românul real să ajungă să *dispună* încotro se îndreaptă drumul său, şi *nu* se mai *abandoneze* în valul unui „destin” supraordonat, iată schimbarea care trebuie prin toate mijloacele să o încurajăm.

Gramatica gesturilor simple

În multe din faptele cotidiene mărunte, tocmai prin caracterul lor rutinier, automat, neconştientizat, se ascund tipare atitudinale influente, care mărturisesc despre un anume mod de a te situa în lume, în propriul tău destin, în relaţia cu „celălalt”. De exemplu, ceea ce mă frapează, invariabil, de fiecare dată când intru în sala de curs, la o primă întâlnire cu un nou an de studenţi, este o geografie simbolică a clasei foarte pilduitoare. Căci aşezarea în sală mărturiseşte, printr-o gramatică nerostită a gesturilor simple,

ceva mult mai adânc decât simpla situare a tinerilor mei interlocutori mai degrabă în jumătatea din spate a încăperii. O asemenea „distanţă" dintre profesori şi studenţi este şi o expresie a modelului educaţional achiziţionat în socializarea secundară. Deseori o şcoală pur informativă, care încurajează atitudinile inerţiale, în care mesajul este mereu dinspre un supraordonat simbolic (profesorul), cel ce deţine *„adevărul"*, înspre o cohortă tăcută de subordonaţi (studenţii), *„care nu ştiu nimic"* sau nu are importanţă ce ştiu şi ce simt, nu încurajează o apropiere între cei doi actori ai actului pedagogic. Un prim simptom al monologului autist al profesorului în miezul unei teme lipsite de viaţă pentru o audienţă care participă doar formal la întâlnirea cu ideile prezentate la curs – oricât de importante ar fi acestea – este chiar distanţa fizică însemnată între cel de la catedră şi cei care îl ascultă, ce exprimă o distanţă considerabilă în plan simbolic. Este şi o depărtare însuşită tacit în anii de studiu în care tânărul nu rămâne, cel mai adesea, decât un instrument reproducător al ideilor altora, fără să le interiorizeze critic şi să le trăiască, şi în care nu este încurajat să interacţioneze nemijlocit cu emiţătorul lor într-un spaţiu al dialogului şi negocierii de sens. *„Oricum ceea ce gândeşti nu contează şi deci nu ne interesează"*, transmite subiacent acest mesaj educaţional al unei societăţi care rezervă deliberat roluri centrate pe dependenţă pentru actorii ei şi în care *„ministerul adevărului lucrează în linişte pentru noi"*. O mutaţie trebuie să pornească nu numai de la reconstrucţia proiectului educaţional global – travaliu foarte costisitor, printr-o strategie centrată pe interdependenţă şi dialog, ci şi de la nivelul mult mai accesibil al experienţei nemijlocite învăţător-cel învăţat. La acest nivel rolurile angajante trebuie reactivate, pornind de la înţelegerea faptului că o autentică autonomie intelectuală nu poate

fi dobândită decât printr-o relaţie de schimb şi negociere între parteneri motivaţi să cunoască cu adevărat lumea, pentru că simt şi, mai apoi, ştiu că o pot schimba.

Majorităţile minoritare

Unul dintre cele mai controversate şi, totodată, mai fertile concepte ale sociologiei secolului XX este cel de capital simbolic, elaborat de Pierre Bourdieu, şi desemnează ansamblul de resurse de prestigiu, oportunităţi şi aşteptări conferite de o anume situare în reţelele sociale. Teza cea mai importantă e lui Bourdieu argumentează cum, într-o societate, capitalul simbolic moştenit se conservă, iar drumul prin viaţă al subiecţilor individuali sau colectivi se scurge pe albii deja trasate, chiar dacă retorica statului democratic şi a ideologilor proprii modernităţii politice nu le recunosc ca atare. Afinităţile de asociere interpersonală (de la alegerea prietenilor, până la cea a partenerului de viaţă), traseele educaţionale (de la tipul de şcoli, şi implicit de valori, urmate) sau destinele profesionale (cine devine medic şi cine lucrător manual) sunt însoţite, în fapt, de puţine libertăţi de opţiune autentice. *„Moştenitori" fiind, ducem cu noi în lumea socială o logică implicită a conservării „a ceea ce este", chiar dacă formal declarăm că „toţi avem şanse egale în viaţă" şi că „schimbarea este înnoitoare şi, deci, necesară"*. Desigur, o astfel de logică confirmă stereotipurile dominante. *Majoritatea defineşte o situaţie socială şi impune hegemonic minorităţii ordinea lucrurilor existentă, astfel încât minoritatea şi-o integrează ca „naturală"*. Pe această cale se perpetuează un echilibru comunitar cel mai adesea strâmb şi inechitabil. Societatea românească este un tulburător exemplu al activării acestei logici hegemonice, în care întregi teritorii, precum

Valea Jiului sau judeţele din Moldova (ca Botoşani ori Vaslui) se integrează *„natural”* într-o ordine socială profund injustă, confirmată prin consimţământul nostru tacit. Cazul României, însă, este exemplar şi prin ceea ce am putea numi, într-o cheie paradoxală, *„majorităţile marginale” sau chiar „majorităţile minoritare”*. *Sociologic majoritare, acestea îşi asociază o marginalitate simbolică şi socială, dobândind toate atributele specifice unei minorităţi, în primul rând interiorizarea stării de victimă. Trăim într-o România a marginalilor*, întrucât săracii, femeile, minorităţile de vârstă (copiii, pensionarii), minorităţile etnice, formează straturi sociale tot mai semnificative, majoritare în realitatea socială locală, care îşi dezvoltă o identitate segregaţională şi autarhică, orientată spre supravieţuire. Se cuvine subliniat că marginalitatea este o identitate social-construită şi nu doar o moştenire naturală, iar în România se produce pe scară largă *un fenomen de instituţionalizare a marginalităţii*.

Astfel, în afara câtorva insule de normalitate – o serie de firme occidentale care au deschis filiale şi câteva iniţiative ale unor tineri pe model democratic-participativ – cuantificabile la nu mai mult de 10 din ţesutul social, aşa cum reiese din studiile clarificatoare ale lui Dumitru Sandu, România rămâne un teritoriu unde se împletesc tensionat falii sociale care ajung să comunice între ele tot mai rar şi mai deficient şi care *încep să trăiască vieţi paralele*, în pofida retoricii omogenizatoare la nivelul discursului public. De felul în care vom putea stabili punţi autentice de comunicare şi căi reale de apropiere între aceste Românii depinde reintrarea noastră într-o istorie în care vom fi actori autonomi şi nu cerşetori perpetui.

Mărturia unui „bine aşezat” faţă în faţă cu „aviara” De câteva luni bune, ne tot asaltează zi de zi veşti care de care mai îngrijorătoare legate de „nenorocirea aviară”. Nu există jurnal de ştiri în care să nu fim „informaţi prompt” privitor la „flagelul” ascuns, la „molima invadatoare”. O explozie de adjective înfricoşătoare ne ţin în priză, un vocabular nou („focar”, „suspiciune”, „eutanasiere”) se naşte deja într-o rutină a confruntării cu duşmanul nevăzut. Se mobilizează guvernul şi administraţia, preşedintele „pune piciorul în prag”, liderii de opinie „dezbat” „preocupaţi”, opoziţia înaintează moţiuni, încât constaţi curând că suntem o ţară în care tema principală a reflecţiei publice a ajuns în ograda răvăşită a lui „badea Gheorghe”, care, singur, neascultat de nimeni, şi privit cu severitate pentru „ignoranţa” sa, mai îngaimă obidit: „da’ cu găinile mele ce-aţi avut?” Să fie „situaţiunea” atât de gravă? Suntem, într-adevăr, supuşi unei calamităţi microbiene de nestăpânit? Privind la toată această desfăşurare de forţe înţeleg mai bine un vechi postulat al psihologiei politice, formulat ca o recomandare adresată celor care ne conduc. Cea mai consistentă resursă socială care „ne poate îngădui să ne vedem în linişte de treburile noastre importante” este *„amenajarea profitabilă a anxietăţii* şi gestionarea în folos propriu a temerilor colective”. Cu cât oamenii se vor simţi mai ameninţaţi în trăsăturile bazale care configurează identitatea lor (iar sănătatea este nucleul dur al oricărei „stări de bine personale”), cu atât îşi vor mobiliza resursele (aşteptări, atenţie, speranţe, energii cotidiene) înspre „apărarea” identităţii lor primejduite, şi, la limită, a „vieţii lor”. Întoarsă cu spatele de la realitatea social-politică efectivă, cu problemele ei autentice, unele presante, societatea românească este de o bună bucată de vreme ţintuită cu privirea şi sensibilitatea ei înspre un imens ecran

imaginar pe care se proiectează spectacolul ridicol al „marii ameninţări”. Şi în timp ce priveşte înfrigurată succesiunile zilnice de imagini ale „molimei”, anesteziată şi deznădăjduită, uită că în miezul adevăratei realităţi, marii jucători ai vieţii politice şi economice (e cam acelaşi lucru, căci cine e stăpân pe economic, controlează şi politicul) îşi fac, mulţumiţi, plinul. Suntem, aşadar, o ţară în care, deşi nu a murit nimeni încă de „aviară”, se prăpădesc totuşi în tăcere zeci de mii de oameni, în fiecare an, de tuberculoză, cu toate că în întreaga Europă o asemenea boală o mai găseşti, de câteva decenii deja, descrisă în colţuri de dicţionare, asemenea unei relicve istorice, ca o „boală a sărăciei şi mizeriei, de mult eradicată în lumea contemporană”. Dar pentru „această” realitate nu se „pregăteşte” nici măcar o „ştire”. Care ar putea mărturisi despre ignoranţa, ineficienţa şi iresponsabilitatea unui sistem de sănătate şi despre perversitatea patronajului său, în care preţul vieţii unui om contează numai dacă e „amenajabil” politic. „Aviara” este „amenajabilă”, TBC-ul nu. Într-un caz vina e în afara noastră, şi trebuie „să ne solidarizeze” către „urgenţele ţării”, în celălalt vina e în noi. Dar „noi” nu putem tolera asta. Şi atunci vă vindem ieftin „ameninţarea” – c-aşa veţi sta, politic vorbind, cuminţi, iar „noi ne vom face treaba”. Bine măcar ca aţi uitat. Aşa aţi stat (vă mai amintiţi?) şi în urmă cu câţiva ani, când toată viaţa noastră publică era îngheţată, şi vi s-a părut că reînviaţi, că sunteţi băgaţi în seamă. Atunci, în toată grozăvia sa, iminenţa unui cutremur de mare amploare se revărsa pe ecranele televizoarelor şi pe primele pagini ale ziarelor, sub privirile îngrijorate ale „experţilor”. Şi veţi mai sta de fiecare dată când „noi” nu vom mai ştii ce trebuie să facem să o „scoatem la capăt” cu „voi”. În fond, ne „încurcaţi” cu gălăgia „voastră”, cu gurile „voastre” mereu flămânde, cu exigenţele „voastre” „civice”. De

fapt, cred că îmi doresc să vină cu adevărat aviara. Desigur, pentru „voi”.

Pledoarie pentru o etică a caracterului

Suntem o ţară bântuită de abandon comunitar, de ceea ce Dumitru Drăghicescu numea, cu un secol în urmă, „abulia civică”, în care „celălalt nu există”, iar „eu o scot la capăt cumva”, deşi „statul mă fură”, şi „oricum jocurile ies cum vor ei”. Pentru ca aceste simptome să fie dezagregate, este nevoie de informare consistentă la nivelul societăţii, de transparenţă comunicaţională, dar mai ales de o învăţare socială pe temeiul valorilor participativ-civice, centrată pe garantarea demnităţii, libertăţii şi individualităţii fiinţei umane. Totodată, trebuie să fim conştienţi că o astfel de mutaţie de paradigmă, socială şi politică deopotrivă, nu poate schimba lumea românească dintr-o dată, mai ales *întreaga* lume românească, ci va genera un proces anevoios, treptat, şi sperăm, ireversibil, care va avea efecte adânci în primul rând asupra straturilor generaţionale caracterizate printr-un dinamism mai accentuat şi care, direct sau indirect, sunt mult mai permisive la valorile modelului democraţiei liberale. Pentru ca mutaţia evocată să se producă este însă necesar *un consens al elitei româneşti asupra tipului de lume înspre care vrem să ne îndreptăm* – şi implicit asupra valorilor ei, *precum şi o instituţionalizare a schimbării*, bunăoară prin intermediul factorilor de socializare secundară cei mai penetranţi. Astfel, educaţia sau mass-media publică vor trebui să transmită convingător valorile demnităţii, toleranţei şi respectului diferenţei, angajării şi iniţiativei, ipostaziind un actor social activ şi responsabil. Suntem însă departe, în pofida retoricilor uniformizante asupra „imperativului

integrării în structurile europene şi euroatlantice”, de consensul necesar asupra modelului de societate pe care vrem să-l urmăm şi a valorilor ataşate acestuia. Până când societatea românească nu va putea produce o asemenea mutaţie de paradigmă socială şi politică, personajele mesianice, speciile tot mai diverse de salvatori de ocazie şi „părinţii buni şi blânzi”, ce ne arată „calea de urmat” în miezul unei istorii mereu „neliniştitoare” şi „ameninţătoare”, vor prolifera şi prospera, în detrimentul unui popor tăcut, inert şi uşor manevrabil ce *„îşi duce viaţa”* în registrul supravieţuirii. Şi, desigur, până când lumea politicului va ajunge la astfel de concluzii şi va acţiona în virtutea lor, se cuvine să începem însănătoşirea valorică şi atitudinală cu fiecare dintre noi. Şi să o întemeiem pe ceea ce Stephen Covey numea „etica caracterului”, în care *important nu este ceea ce părem că suntem* – imperativ al „eticii personalităţii”, ci *ceea ce devenim cu adevărat*, în numele acelor valori durabile, care ne-au păstrat oameni dincolo de toate valurile istoriei, precum cinstea, consecvenţa, responsabilitatea, dăruirea de sine, ajutorarea celuilalt, respectul alterităţii.

Despre tăcerile asurzitoare

De regulă, în istorie vorbesc strigătele de izbândă, marile reuşite, ecourile marilor împliniri. Cu o ironie amară, Octavian Paler amintea canonul retrospectiv conform căruia istoria poporului român pare a fi o succesiune neîntreruptă de victorii. Chiar şi atunci când, timorate, cărţile de istorie mai pomeneau o înfrângere, şi aceea urma să pregătească, de fapt „marea izbândă viitoare”. În fond, toate popoarele sunt selective în memoria lor istorică, nu numai românii îşi citesc trecutul printr-o grilă apreciativă, cel puţin la nivelul discursului comun despre „ceea ce

am fost”. Dar ponderea spiritului necritic e uneori descurajantă la noi, spre deosebire de alţii, care au reuşit în mai mare măsură să se privească în oglindă şi să îşi asume compromisurile, cedările şi eşecurile. Autişti, singuri, mereu „victime”, cei mai mulţi dintre români sunt astăzi nişte persoane cu o conştiinţă istorică debilă, incapabili să înţeleagă ca marasmul prezent se datorează *şi* acestei raportări necritice la trecutul mai mult sau mai puţin recent, în care „celălalt” e de vină pentru rătăcirea noastră. Rămâne numai zgomotul discursiv acaparat de cohortele vânjoase de patrihoţi. Dincolo de retorica goală, domneşte o tăcere adâncă. Asurzitoare. A unei suferinţe mocnite, niciodată asumată deplin, care creşte asemenea unei metastaze. Avem conştiinţa unor umbre. Privind în urmă, toată durerea, nedreptatea şi deznădejdea pe care au trăit-o semenii noştri, pentru că nu „încape” în vulgata istoriografică cădelniţată, e acoperită ca un fapt divers oarecare, ca o ilustrare exotică e unei „devieri” neînsemnate de la calea „marii împliniri naţionale”. Întregi episoade tragice sunt ascunse, cu consimţământul nostru tacit, ca şi cum nu ar fi existat. Iar dintre ele, cel mai tragic e şi cel mai rar invocat. Scurs şi acum într-o tăcere foarte grăitoare, anunţa în momentul producerii sale întreaga derivă care avea să vină. Pornit cu ultimatumul sovietic din 26-28 iunie 1940, prin delirul incontinent care a urmat am abandonat, într-o singură vară, aproape o jumătate de ţară. Fără să tragem un foc de armă, găsind cele mai „onorabile” justificări pentru acest gest ruşinos. Doar aşa se putea „salva fiinţa naţională!”, exclamau patrihoţii noştri, cedând fără luptă Basarabia şi Nordul Bucovinei, şi curând mai apoi, o bună parte din Transilvania şi Dobrogea. Dacă aţi alătura asigurările conducătorului ţării date la Chişinău şi Cernăuţi cu numai câteva săptămâni înainte („ne vom bate până la unul şi nu vă vom

părăsi”), cu bâlbâiala incoerentă şi cinică din Consiliul de coroană şi din parlament, imediat după primirea ultimatumului sovietic, veţi (re) descoperi, cu puţine excepţii, ipocrizia, iresponsabilitatea şi prostia transistorică care au caracterizat majoritatea clasei noastre politice. Deşi în condiţii şi mai grele, polonezii sau finlandezii, de exemplu, nu au cedat. Chiar dacă vremelnic au fost în cele din urmă înfrânţi, nu au pierdut „teritorial” mai mult decât noi, dar au câştigat, pentru totdeauna, un sens al solidarităţii comunitare, un rost al lui „merită să fim împreună”. Noi am ales, ieri ca şi azi, autismul comunitar, fuga şi „voiculeştii”. „Restul e tăcere”.

Treizeci şi doi

(6 iulie 2006)

Goffman şi noi

Unul dintre spiritele cele mai iconoclaste ale gândirii sociale din secolul XX, Erving Goffman, ne-a dovedit, prin intermediul conceptului de „management al stigmatului”, cum avem înclinaţia – şi fenomenul e cu atât mai pregnant cu cât societatea e mai „neaşezată” – de a „valorifica” până şi infirmităţile pentru a depăşi un impas identitar. Să parcurgem câteva astfel de strategii fantasmatice activate în România prezentă, care atestă o dată în plus cât de precare sunt identităţile celor mai mulţi dintre semenii noştri. Un prim mecanism de convertire a infirmităţii într-o victorie simbolică e reprezentat de ceea ce sociologul canadian numea *individualizarea stigmatului*, printr-un discurs de tipul: „Cum ar putea occidentalii să înţeleagă problemele noastre? Ei nu au

cunoscut pentru o jumătate de secol comunismul”, mascând delăsarea şi rămânerea în urmă ce o resimţim ca un handicap. „Dacă noi am fi trăit fără să fim loviţi de molima roşie, astăzi am fi fost departe, i-am fi întrecut chiar şi pe vestici, căci noi avem o inteligenţă nativă remarcabilă şi suntem atât de plini de talente. Dovadă faptul că românii se descurcă peste tot pe unde ajung”. Justificarea relativizează astfel standardul ratat („suntem rămaşi în urmă, dar nu e vina noastră”), modifică referinţa („pe dimensiunea inteligenţei îi batem pe toţi”, „copiii noştri câştigă la olimpiade”, „avem tineri atât de talentaţi”) şi se transformă într-o critică a „celuilalt” (a celor „care ne judecă înainte de a ne cunoaşte”, ei, care au stat la „adăpostul istoriei”). În completarea acestei tactici optăm adesea pentru *reraţionalizarea stigmatului*, declarându-ne făţiş convingerea că „în fiecare rău e şi un bine”, şi că „suferinţa noastră din trecut ne-a întărit”, pregătindu-ne pentru un „viitor măreţ”. Răul trecut devine un atribut neutru astăzi şi poate constitui un temei pentru un mâine „al împlinirii destinului nostru naţional”. În sfârşit, deseori avem înclinaţia de a *hiperboliza realizările mărunte şi de a diminua importanţa marilor eşecuri*, prin exersarea unor judecăţi de genul: „s-au făcut multe lucruri bune în comunism, am avut fiecare o casă, un loc de muncă… „, iar „a fi fost membru de partid era doar o simplă formalitate, asta nu mai însemna nimic”. „Noi ştim limbi străine, suntem mult mai cultivaţi decât semidocţii occidentali care confundă Bucureştiul cu Budapesta”, „copiii noştri ştiu mult mai multă carte decât cei din vest, care sunt semianalfabeţi”, iată tot atâtea formule retorice răspândite pretutindeni în ţesutul social românesc, care maschează în fond, pentru mulţi dintre noi, perceperea discreditării şi inadecvării, precum şi sentimentul ratării individuale şi colective. De la teza „rezistenţei prin cultură”, care devine un fel de substitut

simbolic al unei generaţii intelectuale care a acceptat compromisul şi abandonul social, până la teza „marilor realizări ale comunismului”, ne convingem, urmându-l pe E. Goffman, că aceste strategii subversive nu constituie doar apanajul subiecţilor individuali, ci sunt asumate de către întregi straturi sociale confruntate cu o istorie nestatornică şi ameninţătoare, care se scufundă în autism comunitar şi dezangajare publică.

Provocările unui mâine foarte aproape

„Europa veche” îmbătrâneşte. Demografii apreciază că Europa anului 2025 va avea un deficit de 65 de milioane angajaţi. O asemenea forţă de muncă va trebui recrutată de undeva, aşa încât, oricât de puternice ar fi temerile privitoare la „marea invazie” şi oricât de restrictive politicile de inserţie ce decurg din ele, printr-un demers administrativ implicit, pe termen mediu, ţările Uniunii vor trebui să accepte şi să integreze largi straturi sociale de migranţi, care vor sosi din cele mai diverse colţuri ale lumii, de la Extremul Orient, lumea islamică, până la vecinii balcanici. Ce va mai fi Uniunea Europeană în acest orizont al prefacerilor structurale de amploare? Va fi o lume „nouă”, în care vechile omogenităţi etno-naţionale vor fi substituite, prin marele val al mobilităţii sociale, de o lume multietnică, multiconfesională, care va genera noi practici şi moravuri comunitare, noi raportări la „cetate”, care va reorganiza eticile muncii şi va produce schimbări semnificative în acţiunea politică. Canonul ethosului european, bazat pe o fertilă ambivalenţă între moştenirea creştină şi exigenţele secularizante e pe cale să se preschimbe într-un alt mod de acţiune şi practică socială cotidiană, în care *alteritatea* noului venit completează, şi, în cele din urmă, configurează decisiv

identitatea europeanului tradiţional. *Dialogul cu diferenţa* devine, astfel, singura cale sigură prin care „celălalt" poate ajunge, legitim, „al nostru". Dincolo de prejudecăţi, de frustrări, de resentimente, „noua Europă" va trebui să înveţe să-l întâmpine, să-l înţeleagă, şi, în cele din urmă, să-l primească „în casa sa", pe „celălalt", căci fără vitalitatea „lui", „casa" (şi „averea" adunată de secole) se va risipi. De reuşita acestui proces de acceptare şi integrare va depinde sănătatea socială şi politică a Europei de mâine, şi, prin puterea sa contaminantă, am îndrăzni să spunem, a întregii lumi de mâine.

Or pentru ca un asemenea demers de amploare să se realizeze fericit este necesară demararea unui proces de învăţare de proporţii, în toate sferele vieţii sociale, de la corporaţiile multinaţionale, registrul administrativ, mediul academic, până la practicile antreprenoriale din micile comunităţi. În care alte abilităţi şi conduite vor trebui formate şi activate, pornind de la înţelegerea şi asumarea viitoarei realităţi: „noi suntem *şi* ei". Prezumţia omogenităţii va mai putea fi angajată numai în discursurile retrospective nostalgice ale celor care nu înţeleg încotro ne îndreptăm, sau ale celor care, deloc inocent, doresc să valorifice politic temerile privitoare la „marea schimbare". Devenită în fond o unitate confederativă (cu toate provocările care decurg de aici asupra canonului fundamentelor sale politice, elaborate pe temeiul suzeranităţii naţionale), Europa de un mâine foarte de aproape va trebui, aşadar, să găsească înţelepciunea şi resursele de a construi şi un nou cetăţean. Capabil în mod autentic să se deschidă faţă de un „celălalt" privit într-o grilă relaţională partenerială. Nimeni nu va mai fi izolat de nimeni, iar cine se va insulariza mai departe se va adânci şi mai mult în sărăcie şi an-istorie. Iar dacă vom persevera în continuare în retorica stearpă a

bovarismului integrării, istoria va trece din nou pe lângă noi.

Avangardismul terorii

Am aflat de curând ceea ce puteam bănui de mai multă vreme: Securitatea a racolat până şi copii pentru a-şi extinde caracatiţa asupra ţesuturilor sociale româneşti. Chiar şi minori de 12 ani apar acum în sutele de dosarele rătăcite, care înainte de a învăţa odinioară despre avangardismul literar sau despre forţa gravitaţiei în fizică, dobândeau cunoştinţe de la „prima mână" privitoare la cum se amenajează supunerea. Înainte de a deveni *oameni*, mulţi dintre tinerii României lui Ceauşescu ajungeau *unelte* docile, şantajabile, ale unui regim pregătit să înjghebe un anvangardism al terorii tăcute, mocnite, în care totul se scurge după o gravitaţie inversă: cu cât valoarea umană şi profesională a celui vizat era mai mare, cu atât „căderea" sa devenea o miză mai importantă şi mai grabnică pentru „ei". Şi cei mai mulţi au cedat. Atunci când dosarele Stasi s-au deschis, Germania a fost cutremurată până şi în reţelele familiale cele mai adânci, unde te puteai aştepta sa găseşti reduta ultimă a libertăţii în faţa tăvălugului comunist. Dar s-a aflat cum deseori soţia şi-a turnat soţul, tatăl copilul sau sora fratele. A fost un şoc care a clătinat o ţară, dar a salvat sufletul ei. Noi, însă, ne-am ascuns vreme de jumătate de generaţie în boscheţii istoriei, crezând că nu ne descoperă nimeni în toată urâţenia noastră morală. Dar nu am reuşit – şi nici nu am fi putut – fugi de noi înşine. Dacă „celălalt occidental" a avut alte griji, încercând să ne îmblânzească pornirile anarhice pentru a nu-i tulbura şi lui „casa", vinovăţia şi cedarea noastră ne-au ajuns din urmă şi ne-au acaparat. Şi e cu atât mai gravă deriva cu cât „elevul" şi-a întrecut „profesorul". La fel ca în

cazul tulburătorului experiment de la Piteşti – care stârneşte şi astăzi rumoarea analiştilor terorii comuniste, care nu pot identifica o formă asistată mai perversă a dezagregării de sine, şi racolarea copiilor evidenţiază o tristă singularitate: nicăieri nu a fost, prin ponderea fenomenului, ca la noi. Nici măcar la cei care au pus la cale rânduiala comunistă, sovieticii. Iar dacă, în sfârşit, nu vom fi capabili, cu orice preţ, să ne privim în oglindă şi să facem curăţenie în noi, reaşezându-ne în adevăr, ne vom pierde. Acum e un moment decisiv care ne poate elibera: o discuţie vie, lucidă, aspră, cu cărţile pe masă, asupra a ceea ce însemnat comunismul (deopotrivă ca sistem opresiv, dar şi ca moştenire personală, cotidiană) e sigura cale prin care putem evita să ne afundăm în autismul nostru comunitar. Arheologia trecutului e unicul drum sigur prin care putem să curăţam prezentul şi să reclădim sănătos viitorul. Al „nostru", nu al „lor".

Ipoteza frustrare-agresiune şi România recentă

O intuiţie ce ar aparţine psihologului naiv ar afirma că în situaţii de nerânduială, de reaşezare socială dramatică, de sărăcie şi mizerie, comportamentele discriminatorii, transferate în conduite agresive, cunosc o răspândire impresionantă. Lumea românească a ultimilor 17 ani este un bun şi nefericit exemplu care poate susţine temeiul unei asemenea aserţiuni, dovedind cum efluviile de violenţă colectivă (mineriadele sunt cea mai limpede ilustrare) se hrănesc din frustrările sociale ale unor straturi tot mai influente ce trăiesc la limita supravieţuirii. La acest nivel, identificarea *ţapului ispăşitor* în „celălalt diferit" (intelectualii, studenţii, patronii, politicienii de altă orientare decât „a noastră") reprezintă strategia cognitivă şi simbolică cea mai facilă de

umplere a unui gol existenţial întreţinut, de regulă, chiar de către cei care, în acţiunea lor iraţională, aceste mase umane îi apreciau ca fiind „ai noştri”. Există numeroase studii ce probează prezenţa unei corelaţii semnificative între mizeria colectivă, sărăcie şi apariţia conflictelor sociale. Cele mai cunoscute sunt reunite în jurul *ipotezei frustrare-agresiune*, formulate întâia dată de J. Dollard şi colaboratorii săi şi reluate în cercetările lui C. Hovland şi R. Sears din Statele Unite. Rezumată, ipoteza poate fi exprimată astfel: *condiţiile economico-sociale precare provoacă frustrare socială care, la rândul ei, potenţează agresiviatea socială*. Pentru a pune în evidenţă acest postulat, autorii au urmărit, printr-o analiză longitudinală întinsă pe mai bine de jumătate de secol, doi indicatori care exprimau cele două variabile: pe de o parte ceea ce calificau drept anii „buni” şi anii „răi”, desemnaţi astfel în raport cu o serie de variabile economice din Statele Unite; pe de altă parte „agresivitatea”, măsurată prin violenţa rasială extremă, regăsită în numărul de linşaje pe care le-au suferit, din partea albilor, reprezentanţii populaţiei de culoare. Rezultatele s-au arătat a fi dramatice, indicând cum, pe baza acestor indicatori, în anii „răi” violenţa rasială radicală practic se dublează. Extrapolând tendinţele evocate într-o România a rupturilor şi discontinuităţilor, e de aşteptat ca atâta vreme cât la nivel societal nu va interveni o instanţă mediatoare – reprezentată, de exemplu, de o forţă politică responsabilă, capabilă să identifice scopuri supraordonate pentru diferitele straturi sociale româneşti aflate în conflict, clivajele structurale şi violenţa colectivă vor cunoaşte o exacerbare continuă. Şi atât de des invocata integrare în UE – promovată necritic de către demagogii schimbării ca un panaceu universal pentru soluţionarea tuturor problemelor ţării – va găsi o România fracturată, insulară, plină de fiere socială, care probabil va claca la

prima chemare în numele unei atât de necesare solidarităţi naţionale. Ce va mai rămâne? Desigur frustrarea şi… contrapartea ei, agresivitatea generalizată. Iar dacă nu îl vom rupe, cercul se va închide la nesfârşit.

„E bine”…

Întors de curând din Ardeal, am remarcat o nouă deprindere a oamenilor simpli, îngemănată la „întâlnirea românului cu minunăţiile capitalismului”: chemarea profitabilă a dezastrelor. Deşi totul părea în „descoperirea” mea la început o anecdotă proastă, curând avea sa mi se confirme, prin ponderea fenomenului, că nu e ceva marginal. Dar să vă descriu ceea ce am observat. Calamităţile din ultimii doi ani i-au încercat greu pe oameni. Inundaţiile au fost necruţătoare. Dar ceea ce a răzbătut, majoritar, nu era o atitudine îndârjită, angajată şi responsabilă în a limita proporţiile dramei, ci, dincolo de bocetul instinctiv, activarea devizei: „lasă, că trece şi asta”. Iar la noi, la români, ştim dintotdeauna că „totul trece, până la urmă”. Cei loviţi au strâns din dinţi şi au găsit, în cele mai multe cazuri, resurse să meargă mai departe. Dar cei care au sărit cel mai aprig în barca năpăstuiţilor au fost cei care „au scăpat”. Ei erau cei „ameninţaţi”. Şi care aveau nevoie de „protecţie” şi „sprijin”. După inundaţii, mulţi din satul S. erau *trişti* pentru că nu le-a luat apa casa, *„ca să le facă statul una nouă şi fainã”*. Şi aşteptau cu nădejde… calamitatea viitoare. O atitudine generalizată, căreia i s-a răspuns instituţional prin intermediul sistemelor de asigurări, a fost aceea de a râvni ca şi casa încercată de ape, proaspăt asigurată pe bani grei, să se prăbuşească totuşi. Desigur, samsarii de la asigurări, păcălind oamenii, şi conferind aparenţa unei normalităţi protective

asemănătoare ţărilor civilizate, aduceau tot soiul de poliţe „generoase”, iar oamenii „muşcau”. Şi ajungeau să plătească – ei, care de abia supravieţuiau – sume mari anual pentru ceva ce nu ar fi primit niciodată. Era ca şi cum muribundul, în loc să fugă degrabă la doctor şi să mai caute un miracol medical, ar fi optat pentru… o asigurare de deces. Iată felul în care se „rezolvă” problema: ocolind-o şi „valorificând” handicapul. Însă numai fantasmatic, căci în fapt, oamenii nu rămâneau cu nimic, decât cu speranţa unui adevărat paradox al fericirii: să aştepţi un mâine care nu îţi mai aduce nenorocirea dorită. Iar dacă, totuşi, „o mai ducem o vreme cumva”, să nu uităm că „mereu se poate şi mai rău”. Aşa că… „e bine”.

A murit Dinu

Îl chema Dinu. A fost, multă vreme, un simbol al reuşitei „capitalismului” românesc. Mi-l amintesc limpede ca pe un personaj „altfel” faţă de fauna politică a clipelor imediat postdecembriste, apărând braţ la braţ la manifestaţia anticomunistă din 28 ianuarie 1990 alături de cel care peste un deceniu şi jumătate avea să ajungă primul ministru al României. Tânărul politician – pe atunci sub 40 de ani – vorbea împreună cu prietenul său într-un chip coerent şi închegat, iar discursul lor sugera că se poate acţiona în sfera publică şi pragmatic, realist, susţinând cu totul alte valori decât cele ce înrobiseră o Românie colectivistă, confiscată de reţelele securiste şi de un lung cortegiu de vinovăţii neasumate. Simţeam că de la „unii ca ei va veni, cândva, schimbarea”. Că există un set de valori, cele „liberale”, care vor putea, cu timpul, să rodească pe un sol ce se va fertiliza progresiv, odată cu deschiderea inevitabilă a ţării către

„civilizaţie”. Că unii ca „ei” vor deveni principalii actori ai „marii prefaceri”, atunci când România va fi pregătită pentru „chemarea lor”. Fie şi „peste 20 de ani”, aşa cum profeţise bătrânul „mag” convertit. Păreau puri şi intransigenţi, cum stă bine oricărui tânăr sătul de compromisurile „părinţilor”, dar care sunt decişi nu să se lamenteze pentru „moştenirea grea” a acestora, ci să „reconstruiască o lume mai bună”, cu puterile lor. Au urmat ani grei pentru democraţia românească. Mineriade, circ politic, clici tot mai vizibil înfipte în vârful bucatelor. Dinu credeam că reprezenta vocea „noastră”, al celor ce râvneam la o altă Românie, nu cea a găştilor nomenclaturiste (apropo, vi-l amintiţi ca deputat de Timiş, alături de un alt bun prieten, care ne-a părăsit neaşteptat, Horia Rusu?). Pe măsură ce anii treceau, însă, imaginea îngemănată prin aşteptări se suprapunea din ce în ce mai puţin peste realitate. Din tânărul „altfel”, el se arata a fi ceea ce, în fapt, a fost dintotdeauna: un bătrân sufleteşte, incapabil de entuziasmul speranţei, cu un caracter gângav, un traseist ideologic, un oportunist rapace. Valori, idealuri, exigenţe morale? Simple vorbe, angrenate odinioară ca resurse electorale şi care sunau acum strident de fals. Devenit un om de afaceri veros, hrănind caracatiţa economico-politică naţională, armonizându-şi interesele cu oricine a fost la putere, personajul evocat descrie cel mai fidel divorţul dintre morală şi politică. Gestul său din urmă – dubla poliţă pentru partide opuse din campania de la locale – a consfinţit ceea ce numai unii idealişti refuzau să vadă: liberalismul românesc e mort. În fond, fiind copiat şi multiplicat în filiale şi în reţelele de influenţă din partid, promovat ca model de succes al „liberalismului” autohton, îmbinând descurcăreală (vânturată ca „inteligenţă”) cu „băgatul în faţă” trăsătură aproape antropologică a celui ahtiat de obsesia lui „trebuie să fiu eu şeful”, tipul uman

Dinu este transideologic, transpartinic, transnormativ şi ne rânjeşte voios din toate posturile cheie ale edificiului instituţional românesc, începând cu cel mai înalt nivel. Până la urmă putem spune că a murit, simbolic şi politic deopotrivă, nu numai Dinu, ci şi iluzia noastră că vom deveni curând o ţară normală, condusă de oameni normali, capabili să vadă şi să acţioneze în numele unor idei în care cred cu convingere şi pentru care sunt gata să lupte până la capăt, dincolo de chemările buzunarului lor.

„Nimic nu e ceea ce pare a fi”

M-am întrebat mereu dacă „noi” suntem într-adevăr aşa cum „părem” a fi. De exemplu, suntem în mod autentic atât de deschişi şi bucuroşi în a-l întâmpina pe străin? Cred, mai degrabă – urmându-l pe antropologul bulgar Bogdan Bogdanov, care a explorat atitudinile fundamentale ale „omului balcanic” – că deschiderea aparentă a „românului” către „celălalt” diferit ilustrează o „*toleranţă tensionată*”. Vorbind despre o caracteristică asociată care asigură nucleul tare al oricărei reprezentări autoreferenţiale a „românului” – „ospitalitatea” –, gânditorul bulgar observa cum o asemenea trăsătură reper rezonează ca un adevărat refren retoric în discursul „despre ceea ce suntem”, conturând decisiv deopotrivă portretul „nostru” realizat de către eseişti, dar şi de către cercetătorii temeinici, de teren, cu mijloacele psihologiei sociale şi etnopsihologiei. Autostereotipul etnic poate să îşi găsească, dincolo de deschiderea binevoitoare de prim-plan, şi o altă explicaţie de plan secund, atunci când descriem întâlnirea dintre un „balcanic” (aşa cum face Bogdanov) şi un „occidental”. Oaspetelui i se pune pe masă, bunăoară, mult mai mult decât el poate servi raţional, tocmai într-o cultură şi într-o

societate în care mâncarea şi procurarea ei au constituit dintotdeauna o problemă. Prin urmare, ni se sugerează că ceea ce călăuzeşte comportamentul gazdei faţă de oaspetele său nu este „ospitalitatea”, ci o tactică ascunsă într-un joc simbolic conversaţional prin care se încearcă travestirea sărăciei în îmbelşugare şi prea-plin. Deci, interiorizarea stigmatului marginalizării, precum şi frustrarea care o însoţeşte sunt cele care generează „efuziunea” faţă de „celălalt”, fapt confirmat şi de aprecierile deloc generoase ale „românului” faţă de „străin” atunci când acesta „nu mai este de faţă” (cine trăieşte dileme legate de veridicitatea aserţiunilor de mai sus să-şi amintească de comentariile oamenilor simpli, de la şoferii de taxi până la pensionarii abonaţi la cozile pe care încă le mai aşteaptă nostalgic, privitoare la „corecţia” binevenită aplicată „americanilor ăstora care vor să ne cumpere pe bani de nimic”, cu prilejul atentatului din 11 septembrie 2001). Aşadar, „nimic nu e ceea ce pare a fi”, iar cel mai adesea exhibarea excesului maschează vulnerabilitatea şi precaritatea identitară. Ca un fel de lectură pe dos a socialului, poţi înţelege cum deseori cei care pozează în „campionii apărători ai cinstei publice” sunt cei mai mari hoţi, cei mai „integri oameni de afaceri” sunt chiar cei mai înfocaţi evazionişti, cei preocupaţi delirant de afişarea „deşteptăciunii lor” sunt, de fapt, cei mai tâmpiţi, iar „simbolurile morale în politică”, care s-au angajat să promoveze lustraţia nu sunt, până la urmă, decât cei care au turnat cu osârdie. Ce cultură interesantă, a rolurilor răsturnate, guvernată de regula părelniciei! Iar dacă nu vom rupe cercul acesta vicios al ascunderii de sine şi nu ne vom asuma infirmităţile şi cedările, vom putea să ne dedublăm în linişte. Noi şi copiii noştri. „Cavalerii dreptăţii”, „marii capitalişti” autohtoni, „inteligenţele naţiei” şi „Monelemuscă” ne vor face cu ochiul:

„Chiar nu pricepeţi că slăbiciunea voastră – de care ne îngrijim cum se cuvine – face puterea noastră?!”

Gunoiul de lângă / din noi

În urmă cu câteva săptămâni, în plin bulevard, la cincisprezece minute de centru, în preajma trotuarului (şi acesta, ameninţând trecătorul neatent întocmai ca o tranşee bombardată), în unul dintre cartierele care se califică printre „cele mai onorabile” (Circumvalaţiunii), s-a ivit o grămadă straşnică de gunoi compact. Un vecin „atent” a deşertat deşeurile de prisos – căci la români există şi deşeuri „folositoare”, puţine popoare fiind atât de prevenitoare cu obiectele scoase din uz, „care, cine ştie la ce o să-mi folosească cândva” în plină stradă, la umbra unui corcoduş ponosit. A doua zi, gălăgie mare: „cine a fost infamul”? Toate gospodinele revoltate dezbăteau, în cerc, faţa în faţă cu gunoiul ţanţoş, provocarea. Şi dezbăteau, şi dezbăteau, şi… gunoiul tot la locul lui. Până când o familie de tineri, cu un prunc în braţe, fără cuvinte, şi parcă stânjeniţi de împrejurare, s-au aplecat, eliberând spaţiul „spurcat”. „Fenomenul” contrariant m-a învârtoşat şi pe mine să-l „studiez”. Nu trec decât câteva zile şi, pe furiş, într-o dimineaţă, peisajul se întregi, în aceeaşi locaţie, cu o altă mândreţe de gunoi. Acelaşi scenariu: vorbe multe şi aprige, fapte deloc. Mai mult, tinerii de odinioară parcă şi-au consumat „curajul civic”, şi au ocolit, temători, „zona”. Vorbele se scurg la vale până ce, saturate, se preschimbară într-o bolboroseală indistinctă, în care topica părăsi „ştirea zilei”, şi acapară alte subiecte „tari”, precum vizita inopinată a instalatorului Costică la Doamna H., de la etajul şapte, fără ca aceasta să semnaleze vecinilor (fapt, se înţelege, obligatoriu) vreo precaritate a veceului personal. Pe scurt, gunoiul

nu mai era un „head-line”. Mai mult, curând, „profitând” de noua întorsătură, vecinul a perseverat, sporind volumul noii forme de relief din vecinătatea corcoduşului. Iar trecătorii, ca şi cei care locuiesc alături, au devenit atât de familiari cu gunoiul de lângă ei, încât nici nu îl mai remarcau. Devenise ceva „firesc”, parte din peisajul rutinier. Şi mai mult, peste aproximativ o săptămână, fapta „necuviincioasă” se arătă a fi „funcţională”, de vreme ce vecinul cu pricina nici nu se mai feri să fie consecvent, iar alţii asemenea lui îl „copiară”. Urmarea: în mai puţin de o lună, mica adunătură deveni ditamai muntele de gunoi, falnic în bătaia soarelui (şi muştelor), în plină civilizaţie citadină „europeană”. Negreşit, ca în orice dinamică socială, atingerea masei critice generează fenomene de revoltă. În cazul de faţă, masa critică a fost activată iniţial în registru olfactiv, şi mai apoi a ajuns „să tulbure” şi celelalte simţuri (sfârşind cu cel vizual). „Starea de fapt”

Începea, desigur, să fie calificată de „opinia publică” drept „intolerabilă”. Şi bănuiţi ce urma. Acelaşi recitativ: „Pai să vină o dată oamenii primăriei să îşi facă treaba, că doar de aia îi plătim din banii noştri!” sau „nu le e lor (autorităţilor, n. Ns.) ruşine să ne lase aşa, în duhoare!”. Aceeaşi avalanşă de vorbe şi aceeaşi aşteptare ca „altcineva” să ne scoată la liman, după ce noi am consimţit la abandon şi ne-am complăcut în el. Recunosc că am ajuns, în acest stadiu, într-un impas „epistemologic”. O fi importantă „cercetarea” în care m-am angajat, dar parcă mai important e să pot să respir pe strada mea. Şi împreună cu tinerii timoraţi de la începutul poveştii, am pus mâna pe lopată, şi am lăsat psihosociologia de teren pentru ocazii mai „serioase”. După ce am isprăvit trudnica îndeletnicire, bărbatul de lângă mine adăugă conspirativ: „De-acum gata cu gunoiul, voi sta la pândă, mă

ajutaţi şi dumneavoastră”? Iar dacă într-o noapte târzie veţi descoperi, la cincisprezece minute de centru, în preajma corcoduşului înviorat de viaţa din jur, siluetele unor tineri vigilenţi, să ştiţi că aţi descoperit adevăratul „câine de pază al democraţiei” româneşti. Pe Meşterul Manole.

„Povestea noastră” (?)

Cum călătoresc în societate informaţiile? Sunt ele expresia adevărului neamestecat cu minciună şi interes? Chiar dacă ne asigurăm că sursele pe care le folosim sunt „oneste”, „serioase”, „demne de încredere”, ceea ce răzbate în spaţiul public poate fi considerat „valid” şi „autentic”? Negreşit, niciodată nu avem acces la adevărul nemijlocit, la „trecutul aşa cum a fost cu adevărat”, pentru a prelua expresia lui Leopold Von Ranke. Lectura socialului este, cel mai frecvent, o întreţesută reţea de prejudecăţi, istorii frustrate şi complicităţi. Bizuindu-se pe înclinaţia „naturală” a oamenilor pentru activarea unei reflecţii stereotipe despre lumea din jur, ierarhiile politice s-au îngrijit să hrănească pretinsa „autonomie intelectuală” a omului obişnuit cu câteva idei simple şi, de regulă, fixe, care să îi ofere acestuia o gramatică a socialului elementară. Regăsite într-un număr restrâns de formule generice, aceste explicaţii primare „lămuresc”, bunăoară, de ce la „români”, mai mereu „celălalt e de vină”, „alţii ne vor răul”, „noi am fost lucraţi pe la spate” şi peste toate, am sfârşit prin „a nu avea noroc”. Dezangajare, fatalism, deresponsabilizare şi „garanţia” că „lăsaţi-vă pe mâna noastră”, căci vă vom „scoate noi” din fundătura ratării individuale şi colective, iată ceea ce se vinde ieftin românilor de generaţii. Important e să formezi tiparul prin care se filtrează informaţia şi să gestionezi eficient temerile oamenilor,

restul vine de la sine. Nu are nicio însemnătate „povestea adevărată”, filtrul se îngrijeşte de modelarea „poveştii acceptabile”. Îmi amintesc de un studiu celebru a lui G. W. Allport şi L. Postman, derulat asemeni unui „telefon fără fir” transferat în sfera comunicării sociale, care ilustra cum prejudecăţile activate în vremuri tulburi răstălmăcesc deplin realitatea. În cadrul procedurii experimentale, unor subiecţi albi li se prezentase o „scenă” petrecută într-un metrou, în care deveneau martorii unei confruntări dintre un negru bine îmbrăcat şi un alb de condiţie mai modestă, care avea un briceag în mână. Subiecţilor participanţi li se solicitase să transmită succesiv altora similari, albi şi ei, episodul „înfruntării”. Cercetătorii au constatat că pe măsură ce numărul de „verigi” ale lanţului informaţiei sporea (numărul de subiecţi), deformările scenei iniţiale ajungeau tot mai pregnante. La „sfârşitul lanţului” descrierea confruntării înfăţişa o altercaţie violentă între un om alb, bine îmbrăcat (şi, deci, bine situat pe scara socială) şi un „negru agresiv”, „barbar”, „animalic”, atacând cu un briceag în mână. În cazul de faţă, stereotipul etno-rasial modelase construcţia povestirii şi au fost suficiente numai cinci sau şase verigi pentru ca sensul naraţiunii să se inverseze. Cum la noi informaţia este mai mereu colectată de la „a cincea mână”, cum vremurile sunt tulburi şi politicienii preocupaţi mai degrabă de valorificarea frustrării şi temerilor oamenilor, poveştile discursive hegemonice ale dezangajării ne călăuzesc subteran. Şi să nu ne fie mare mirarea dacă, acceptaţi într-o lume (mai) normală (UE), vom descoperi curând că de fapt „totul e de rău” şi „ăştia (vesticii, n. N.) iar vor să ne cumpere pe degeaba”. Fără îndoială, evaluarea va fi obiectiv eronată. Căci se va constata cum „marii” noştri „oameni de afaceri” şi clienţii lor politici au rezolvat problema. Nu va mai fi nimic de cumpărat, căci se va fi furat deja totul. Să vedem atunci

cât de „acceptabilă” va rămâne „povestea noastră”…

Relaţia cu „celălalt” şi calitatea democraţiei

Privit ca un raport antropologic fundamental, pe care se bizuie celelalte deschideri interpersonale şi interinstituţioanle, relaţia între identitate şi alteritate (sub toate înfăţişările sale, fie ele etnice, confesionale, regionale sau profesionale) poate fi considerată o resursă socială fundamentală. Cu alte cuvinte, puţinătatea sau bogăţia unor relaţii deschise şi reciproc recompensatoare cu „celălalt diferit”, cu care se împărtăşeşte aceeaşi experienţă comunitară, anticipează şi moderează mai apoi orice relaţie potenţială cu „celălalt instituţional”. Tot astfel, cunoscând pregnanţa acestei resurse, putem prezice relativ fidel disponibilitatea actorului social de a răspunde activ sau, dimpotrivă, retractil, la orice efort de reformă instituţională, ca la o schimbare pe care o resimte ca fiind „a lui”. Ceea ce frapează în cadrul elaborării hărţii identitare bănăţene în registrul raporturilor interetnice şi interegionale este favorizarea identităţilor sociale cu care subiectul a întreţinut un contact bilateral nemijlocit, înrădăcinat într-o istorie comună, chiar dincolo de graniţa etnică. Altfel spus, în pofida presiunii omogenizatoare sufocante întreţinute de puterea politică de după 1945 – ce a condus practic la dispariţia demografică a celei mai preţuite etnii din Banat, cea germană – şi cu toate implicaţiile dramatice ale emigrării cvasi-totalităţii acestei minorităţi de aici – tendinţă consolidată după 1989, s-a ajuns la situaţia paradoxală, confirmată de studiile de teren, ca pentru „românul bănăţean”, imaginea „celuilalt etnic” (fie el „neamţ”, sârb”, sau „maghiar”) să fie mai favorabilă decât imaginea „celuilalt regional”, român şi el, dar devenit „vinitură”

(„moldovean” sau „oltean” îndeosebi). Cu alte cuvinte, pentru românii bănăţeni, e preferabilă interacţiunea cu concetăţenii lor de altă etnie, cu care au partajat nemijlocit experienţa istorică, pe care îi simţeau „mai aproape” decât românii „de-o seamă cu ei”, aduşi în Banat prin marele val al mobilităţii sociale indus de comunişti. Se confirmă o dată în plus ipoteza eterogenităţii identitare româneşti, iar graniţa dintre „noi” şi „ei” nu se structurează neapărat după criteriul etnic, ci pe baza altor determinări sociale şi istorice (care ţin de *patternurile* de dezvoltare regională, de culturile antreprenoriale, eticile muncii, culturile politice provinciale). În pofida temerii că o asemenea viziune ar încuraja *secesionismul* – ameninţare reală asupra ordinii politice, şi, în consecinţă, asupra naturii democratice a societăţii – studiile sugerează că policromia identitară identificată constituie mai degrabă un avantaj strategic decât o povară, şi s-ar cuveni valorificată ca o resursă socială semnificativă în schimbarea structurală (precum procesul integrării europene). Mai mult, omogenitatea proclamată şi încurajată astăzi s-a dovedit deja pierzătoare (dovadă şi paradoxul evocat mai sus, prin care „românii” recuză „românii”), şi dacă va fi prezervată ca politică de stat şi în viitor, va genera costuri sociale considerabile, care vor consuma multe din energiile necesare agregării proiectelor globale la nivel naţional. Prin urmare, numai părăsirea politicilor omogenizatoare cu orice preţ (inclusiv după criteriul etnic) poate constitui un fundament semnificativ al construcţiei democratice. Numai aşa omul obişnuit se va raporta la semenul său în mai mare măsură cu încredere, disponibilitate, autenticitate şi angajare comunitară, părăsind deceniile de suspiciune, retractilitate şi duplicitate faţă de „cel de-o seamă cu noi”, tocmai pentru că „celălalt” nu a fost lăsat să-şi urmeze strategia personală de viaţă.

Însoţitor inevitabil în acţiunile cotidiene care însufleţesc ţesutul unei vieţi democratice, de la decizia de a începe o afacere, până la cea de a articula solidarităţi comunitare naturale, doar astfel „celălalt" va deveni *partenerul* social de care fiecare dintre noi avem nevoie.

Singura opţiune sigură

Atunci când se analizează natura democratică a unei societăţi, dispunem de o multitudine de mijloace ce ne pot ajuta să lămurim cât de autentic sau precară democratic e lumea socială pe care o investigăm. Odată cu modernitatea, s-au elaborat corpusuri teoretice arborescente care să tipologizeze şi mai apoi să califice „performanţele" democratice. În majoritatea demersurilor de acest gen, predomină însă grilele de lectură formale, prin care democratică este apreciată societatea ce a fost capabilă să articuleze un edificiu instituţional coerent, funcţional, întemeiat pe principiul separării puterilor în stat, pe libertate economică, exigenţă normativă şi echitate socială. Dar, desigur, democraţia nu este doar un ansamblu instituţional anume şi un set de legi care au probat eficacitate. O societate nu e neapărat democratică, chiar dacă organizează regulat alegeri libere, posedă instituţii ce poartă denumiri conforme standardelor din domeniu şi afişează cele mai onorabile etichete birocratice. Democraţia trăieşte prin oamenii care compun societăţile, iar aceştia nu îşi rânduiesc viaţa numai în registrul relaţiilor formale. Legile şi instituţiile care le animă sunt importante prin ele însele, dar ceea ce conferă autenticitate democraţiei este suportul său subiectiv, multitudinea raporturilor informale dintre actorii sociali (oameni obişnuiţi, instituţii, scenarii colective). Aşteptările cetăţenilor, ansamblul reţelelor de

încredere, nădejdea că angajarea comunitară e aducătoare de beneficii, că „merită” deci să fii angrenat în „facerea treburilor cetăţii”, că nu eşti numai un personaj marginal, manevrat instrumental de cei care au nevoie (de regulă o dată la patru ani) de susţinerea ta, faptul că există o regulă transindividuală („legea”) apreciată ca fiind „corectă”, care te-ai convins că e precumpănitor respectată şi reglează benefic raporturile din societate, sunt toate crezuri implicite în măsură să te facă *să simţi* că aşezarea democratică este cea mai bună dintre lumile sociale posibile. Şi, în consecinţă, dincolo de retoricile teoretice ale filosofiei politice şi de constatările sociologilor, să te determine să fii pregătit *să lupţi* pentru *această* lume, ca pentru un bun comunitar fără de care fiecare dintre noi ar fi sufocat de nedreptate şi arbitrarietate. Cum stăm, în fapt, în registrul temeiurilor subiective ale democraţiei? S-a ajuns în unele barometre ca un român din zece să „aibă încredere în omul simplu, necunoscut, de lângă el”, ca pentru aproape 50 din concetăţenii noştri reuşita în viaţă să nu se datoreze „şcolii”, ci „aranjamentelor”, ca numai aproximativ 10 să considere că „pot participa la influenţarea vieţii politice” şi ca mai bine de jumătate să aprecieze că „legea e pentru cei slabi”, căci „cei puternici şi-o fac pe a lor”. Adevărata însănătoşire a României de azi se va putea face nu numai prin reforme instituţionale, formale, ci mai ales printr-o reformă a felului informal în care ne raportăm la destinul nostru comunitar şi, mai ales, la noi înşine. Să ne facem bine treaba acolo unde suntem fiecare, iată singura opţiune sigură de care dispunem! Să nu ne mai lăsăm duşi de valul unei istorii „nedrepte”, ci să ne luăm viaţa în propriile mâini, şi să îi căutam pe cei treji să ni se alăture. Restul e iluzie.

Morala de dincolo de orice instanţă

Prezent la Timişoara, în vecinătatea alegerilor generale din 2004, în atmosfera sumbră a neputinţei şi implacabilului – aşa cum păreau să se rânduiască lucrurile la noi – Gabriel Liiceanu a teoretizat la o conferinţă în faţa studenţilor natura moralei politice moderne. Parcurgând textul din Filoctet de Sofocle, filosoful român a disociat între morala de primă instanţă, universalistă, transistorică, şi morala de a doua instanţă, particularistă, istoricizată, în care scopul scuză mijloacele. Mai mult, în numele unui bine comun, asemeni principelui imaginat de Machiavelli, omul politic modern ar putea recurge la acest tip de morala degradată, singura eficientă în lupta cu barbaria şi arbitrarietatea. Prin urmare, deşi aparent inacceptabilă, morala de a doua instanţă devenea funcţională, iar cel care o asuma, dacă urmărea binele comun, putea fi absolvit de imoralitatea sa implicită. Tot atunci, răspunzând unei întrebări febrile şi descurajate din sală, Liiceanu sugerase că Traian Băsescu ar reprezenta politicianul care, cu „armele lor" (desigur, nu tocmai „curate"), i-ar putea învinge pe cei care se înstăpâniseră peste România ca peste propria moşie. Un exerciţiu de relativism, pragmatism şi toleranţă etică, să recunoaştem, care readucea speranţa că, totuşi, ceva se mai poate schimba, şi are „cine" şi „cum" să o facă în numele nostru. Băsescu a ajuns preşedinte, „ai noştri" au întors, în ultima clipă, căruţa istoriei înspre strada lor, dar, oare, suntem îndreptăţiţi astăzi să decidem că „e mai bine"? Descoperim pas cu pas aceleaşi moravuri jalnice, baronii „lor" au fost înlocuiţi degrabă cu baronii „noştri", aceeaşi clientelă fără scrupule de cefe groase şi analfabeţi cultural s-au ramificat pretutindeni, iar „binele comun" s-a privatizat de mult. Oriunde te uiţi, după un scurt interludiu de „normalitate",

oamenii de calitate încep să plece sau sunt alungaţi, cei care erau repere morale sunt descoperiţi ca turnători ai securităţii, iar tinerii se arată a fi mai „bătrâni” decât vârstnicii. Regula lui „hai să apuc acum cât mai vârtos acum şi aici, căci nu se ştie ce va fi mâine”, pare să ghideze traiectoria de viaţă a celor mai mulţi români care au izbutit ceva dincolo de supravieţuire. Într-o asemenea lume, în care continuităţile atitudinale şi deprinderile instituţionale sunt mai influente decât înnoirile, în care strategia „înşfăcatului” devine o adevărată paradigmă existenţială a omului obişnuit, morala care călăuzeşte societatea nu mai e nici măcar de a doua instanţă, ci devine o morală de dincolo de orice instanţă. O morală pur conjuncturală, post-post-modernă, pentru o societate, în fibra ei, premodernă. Iar dacă nu vom decide să ne deşteptăm şi să devenim autonomi, îi vom căuta mai departe în momente de cumpănă pe Băseşti, iar aceştia se vor îndepărta de modelul Principelui, (re) devenind boierii voluntari şi arbitrari care îşi exploatează, nestingheriţi, moşia.

Păpuşarul

Cu ani în urmă, departe de ţară, într-o universitate binecunoscută, mi-a fost dat să trăiesc un exerciţiu de dezvrăjire politică. Astfel, în periplul meu, am întâlnit o tânără masterandă, absolventă eminentă a unei facultăţi de ştiinţe sociale la Bucureşti. În cadrul micii comunităţi de studenţi români de acolo, ea ne-a dezvăluit într-o seară, cu detalii care ne-au îngheţat – căci prin precizia şi logica cu care se îngemănau evenimentele şi personajele descrise, conexiunile descrise nu puteau fi decât reale – o altă faţă a politicii autohtone. Aşadar, înainte de a ajunge în occident, ea lucrase la Bucureşti, fiind plătită „regeşte”, într-un

„laborator de fabricat evenimente”, al unuia dintre partidele cele mai importante româneşti: Partidul Democrat. Desigur, „instituţia” cu pricina nu purta un asemenea nume, dar în spatele faţadei unui „institut de sondare a opiniei publice şi de marketing politic”, care exhiba toate atributele „onorabilităţii ştiinţifice”, se desfăşura „altceva”. Aici, o echipă de specialişti în comunicare publică, sociologi şi psihologi urmăreau cu maximă precizie fiecare „mişcare” a scenei politice şi sociale româneşti. „Fiecare are directorul lui”! ne descria febril ea, relatându-ne cuprinzător cum se inventaria fiecare intervenţie publică a politicienilor de prim plan şi de plan secund („în fişiere datate”). Pe baza selecţiei se întocmeau analize de conţinut profesioniste, pentru a extrage mesajele dominante comunicate, se evalua fiecare ecou în opinia publică a gesturilor politice, şi, mai ales, se examinau cu multă minuţiozitate, aşteptările oamenilor. Până aici, nimic nou sub soare. Şi în Occident, în ţările cu democraţie consolidată, fiecare partid cu pondere electorală însemnată are propria echipă de experţi care stabileşte, consultând agenda publică, mesajele ce trebuie comunicate audienţei, pretutindeni avem *şi* această inginerie fantasmatică care ordonează „ieşirile la rampă”, pentru a avea un impact mediatic cât mai consistent. Cu o nuanţă, însă. „Acolo” agenda cetăţeanului nu e consultată doar instrumental, ca o resursă care ne poate „aduce beneficii” prin „valorificarea speranţelor oamenilor”. „Acolo” chiar se rezolvă urgenţele agendei publice, iar eventualul divorţ dintre aşteptările cetăţenilor şi acţiunea politică expulzează de pe scena politică partidul care cade în acest păcat. La noi, însă, important este numai „procentul”. Iată obsesia: să nu „cădem în sondaje”! De aceea, când partidul înregistra scoruri îngrijorătoare, „specialiştii noştri” creau un „eveniment”, care, prin consecinţele sale, „refăcea” deficitul. Prin

urmare, nu contează care este realitatea şi care sunt problemele ei, „noi” suntem „salvatorii”. Aşa am aflat detaliat – iar anii care au venit nu au făcut decât să-mi confirme „descoperirea” – cum a fost detronat un prim ministru (Ciorbea), cum s-a perpetuat instabilitatea guvernului CDR, cum s-a produs „criza grâului”. Aşa am aflat cum păpuşile manevrate erau de toate calibrele, de la Triţă Făniţă la Traian Băsescu, şi cum prin ingineria de imagine şi cuvânt, „procentajul” partidului creştea din nou. Dar între România reală şi România iluzorie nu era – şi nici nu putea fi – vreo punte. Desigur, toate partidele româneşti importante aveau propriul „laborator”, iar lupta politică era – şi este – mai mult o dispută pentru impunerea „evenimentului” stindard. Între timp „expertiza” s-a rafinat, iar mizele au sporit considerabil, o dată cu miliardele integrării. În spatele scenei, însă, acelaşi popor tăcut soarbe, de 17 ani, gălăgia unor păpuşi strâmbe. Şi în spatele tuturor zâmbeşte, mulţumit, păpuşarul.

Generaţia 00

A început un nou an universitar. Deşi avansam un clişeu, mereu nădăjduiam ca va fi „*altfel*”. Poate, cu acest nou an, îmi spuneam, va sosi, în sfârşit, generaţia care va rupe cu inerţia, compromisul, deznădejdea, ratarea. „În voi ne e speranţa!”. Dar… Mi-era teamă că tot mai mult, generaţia de astăzi, desigur, cu notabile excepţii, se îndreaptă încet, dar sigur, spre rătăcire şi atomizare. Probabil că asta s-a şi dorit. În multe privinţe, generaţia celor care au astăzi 20 de ani, a celor complet detaşaţi de memoria recentă a comunismului, s-a articulat complet diferit faţă de generaţia 70, 80 sau 90. La noi identităţile generaţionale, şi aşa discutabile (căci porneau de la premisa de omogenitate), erau

asociate mai degrabă mediului literar şi unui anume mod de a te angaja în cultură, fiind mai apoi extrapolate întregii cohorte. Cred că un tânăr lucid de acum, pus să facă o descriere a generaţiei 2000, comparând-o cu cele precedente, ar înfăţişa-o simplu: „Noi suntem generaţia 00”. Legitim din punct de vedere numeric, provocator din punct de vedere simbolic: „noi suntem şi haznaua istoriei părinţilor noştri – doar aşa erau însemnate odinioară veceurile publice, noi suntem şi începutul, generaţia *„resetării”*. De la noi va porni totul. De la noi se va măsura totul. În derizoriu şi în înălţare. Căderea sau ridicarea voastră va fi în mâinile noastre”. Aceşti tineri pe care îi caut cu înfrigurare la fiecare început de an ca pe o salvare mereu amânată, sunt, desigur, parte a unui corp social mai larg, care are handicapurile, dar şi resursele sale. Ei nu pot fi, până la urmă, radical diferiţi de „părinţii” lor. Cine ne sunt, însă, tinerii? Un studiu sprijinit de Banca Mondială, derulat nu cu multă vreme în urmă, asupra „ştiinţei de carte” în lume, avea să ne zdruncine în miopia noastră, privitoare la „cât suntem noi de înzestraţi cultural”. Examinaţi în registru comparativ, românii ieşeau rău, căci, pe baza estimărilor la nivelul populaţiei totale, extrapolate de la nivelul eşantionului, se observa că aproximativ un milion de români sunt analfabeţi primar (adică nu ştiu să scrie şi să citească, ceea ce ar fi putut fi previzibil, datorită disparităţilor sociale, în pofida retoricii comuniste legate de „eradicarea flagelului analfabetismului”). Mult mai grav, însă, aproape 3 milioane se arătau a fi „analfabeţi funcţional” (adică nu ştiu ce să facă cu ceea ce au dobândit în şcoală, fiind incapabili să rezolve sarcini cotidiene simple, de la completarea unei cereri într-o instituţie, până la construirea unei fraze coerente despre un episod de viaţă propriu). Iar fenomenul extinderii analfabetismului funcţional se dovedea cu atât mai penetrant cu cât generaţiile erau

mai fragede ca vârstă (e adevărat că cei mai ilustrativi români din această categorie nu sunt, totuşi, tinerii, ci, desigur, politicienii). Şi ce putem face dincolo de retorica lamentaţiei, cu care ne-am obişnuit ca peştele în apă? Chiar e în zadar totul, chiar nu mai e nicio speranţă? Oare aşteptările unui dascăl de la fiecare început de an universitar se cuvin să fie numai un exerciţiu de iluzie naivă? Răspunsul mi l-a dat deunăzi un student, care, privindu-mă în ochi, mi-a rostit: „Domnule profesor, totul începe, dacă e să înceapă ceva, acum, aici, cu dvs. Şi cu mine! Nu suntem nici mai buni, nici mai răi decât cei de dinaintea noastră. Numai dvs. Sunteţi mai obosiţi. Iar noi, mai singuri. Nu suntem un zero, după cum nici dvs. Nu sunteţi totul. Suntem – atât cât suntem – numai împreună. Iar ceea ce trebuie să faceţi e să vă vedeţi – cât puteţi de bine – de treaba dvs, acum şi aici, cu cei ca mine. Şi dacă toţi vom face astfel, chiar din clipa următoare, vom avea o altă ţară!”. Nu credeţi că merită să încercam?

Ascunzătoarea bârfei

Pe vremea cât studiam la Bruxelles, la etajul trei al căminului nostru din campus se îngemănase o adevărată Uniune Europeană *avant la lettre*. Erau pe lângă belgieni (îndeosebi flamanzi) şi olandezi, germani, baltici de toate soiurile, un francez, mulţi spanioli (pe ei i-am găsit pretutindeni mulţi), italieni, unguri, polonezi, şi, noi, românii. Spaţiul privilegiat de sociabilitate într-o asemenea rezidenţă era singurul loc unde inevitabil ne întâlneam cotidian, bucătăria. Acolo se petreceau cele mai neaşteptate „schimburi interculturale”, totul era viu şi spontan, iar în acel spaţiu al aromelor mixate de la gulyas cu paprika la tortellini cu parmezan se perindau înaintea mea atâtea feluri de „a fi

european”, încât cu greu le puteai găsi un numitor comun. Totuşi, pentru colegii noştri „occidentali”, a căror ţări nu parcurseseră interludiul comunist, ceva ascuns şi totuşi frapant îi individualiza. Era ca un cod de comunicare deopotrivă flagrant dar intraductibil, care ne arăta pe noi, esticii (şi cu asupra de măsură, „noi românii”) „altfel”. Simţeam diferenţa, era intensă şi palpabilă, dar imposibil de cuprins într-o înţelegere imediată. Şi mi-am propus să fiu mai „cu băgare de seamă”, să „cercetez fenomenul”. Curând, după prima săptămână, am avut „revelaţia”. Pe scurt, de fiecare dată, fără greş, când cineva dintre noi se ridica de la masă – în numeroasele prilejuri când eram împreună în grupuri mixte etnic – prima pornire a noastră, a românilor, era să-l luăm „la vorbe” pe cel care tocmai ne părăsise. Şi, oarecum de la sine, să-i căutam, „firesc”, cusurul, „să-l povestim”, să îl întoarcem pe toate feţele. O asemenea înclinaţie stârnea degrabă rumoarea interlocutorilor occidentali, care, de regulă, activau masca unei neînţelegeri, şi se închideau faţă de entuziasmul nostru demolator. Atât de adânc ne-a intrat în sânge această formă de a ne raporta le semenul nostru, atât de intim ne e lipită bârfa de carnea identităţii noastre de fiecare zi, că îţi trebuie uneori un şoc al diferitului cultural ca să te dumireşti cum eşti de fapt. Întocmai cum observase odinioară marele istoric francez Fernand Braudel: „Trăiţi în Londra timp de un an şi nu veţi şti mai multe despre Anglia. Dar prin comparaţie, veţi înţelege brusc, în lumina surprizei, unele din cele mai profunde şi mai individuale caracteristici ale Franţei, pe care înainte nu le-aţi înţeles pentru că le cunoşteaţi prea bine”. Aşa am „păţit” şi eu: a trebuit să ajung la celălalt capăt al Europei ca să îmi dau seama cât de des-centraţi suntem „noi”, cei de acasă. „Ei” niciodată nu ar fi procedat astfel, şi nu din politeţe sau dintr-o pornire cuviincioasă. Pur şi simplu nu aveau în „softul” lor aşa

ceva: discuţiile naturale se învârteau în jurul lucrurilor care „se pot face” împreună cu „celălalt” (fie că e vorba să mergi la un *pub*, pentru a te distra, sau la o bibliotecă, pentru a învăţa). La noi, mereu glosam pe marginea lui „de ce nu s-a putut face, ce ar fi fost dacă… „. Ei îşi trăiau viaţa lor, noi trăiam viaţa altora. Pentru „ei”, „celălalt” e un prilej de a-ţi îmbogăţi clipa de acum şi de aici, la „noi”, de a a-ţi explica „de ce nu mi-a ieşit ieri” şi „de ce sunt condamnat să ratez mâine”. Iar dacă nu vom conştientiza cât de rătăcitoare e ascunzătoarea bârfei, putem să ne integrăm în toate Uniunile din lume, căci vom rămâne mereu singuri, într-o istorie care va trece mai departe pe lângă noi şi pe care ne-o vor face, mereu, „alţii”.

Stilistica zgomotului public

Trăim într-o societate în care se produce mult zgomot şi puţină cunoaştere. Încercând să valorifice temerile şi neîmplinirile oamenilor, experţii manipulării elaborează o pânză deasă de mesaje în medii, care creează impresia unei dezbateri. În fapt, e numai un vacarm sterp, care maschează adevăratele probleme ale societăţii, cărora politicienii nu pot (sau nu au interesul) să le găsească soluţii. Iar cea mai potrivită strategie de a-l ţine captiv pe cetăţean e să îi întreţii iluzia participării la „facerea lumii”, valorificându-i emoţiile, speranţele şi aşteptările. Dar cum se construieşte un mesaj penetrant? Cea mai însemnată condiţie a reuşitei sale este *iniţiativa*: cel care îl lansează primul are un avantaj decisiv în bătălia informaţiei pe terenul deschis de conţinutul *acelui* mesaj. Emiţătorul primar poate să îşi construiască nestingherit discursul, în vreme ce adversarul său va fi ocupat să răspundă, să demonstreze inautenticitatea sau

nedreptatea mesajului sursă şi nu va mai avea posibilitatea unui discurs propriu, coerent şi eficient. De aceea, cel mai adesea replica nu vine, în războiul profesionist al persuasiunii, pe acelaşi teren, ci se coagulează într-o direcţie adiacentă, ofensivă, care înglobează doar parţial problematica mesajului iniţial al „atacatorului”. De unde şi observaţia că dialogul persuasiv nu e un dialog autentic, ci doar o succesiune de monologuri războinice, cantitatea de cunoaştere fiind invers proporţională cu cantitatea de influenţă. Pentru a putea promova un mesaj în straturi cât mai adânci ale socialului e necesară şi o prezenţă cât mai pregnantă în zona mass-mediei, cine deţine controlul acesteia având cele mai mari şanse de a stăpâni minţile oamenilor. Iată şi motivul pentru care puterea din România, indiferent de compoziţia şi orientarea ei, s-a dovedit extrem de interesată de înfeudarea principalelor mijloace de comunicare în masă. Revenind la iniţiativă, e antologic exemplul „puciului legionar” din iunie ’90, invocat de preşedintele de atunci pentru a justifica tulburările interne. Deşi absurd şi în contradicţie flagrantă cu realitatea (sute de mii de bucureşteni, martori ai acelor zile, îl pot invalida ca absurd şi grotesc), era foarte simplu, făcea apel la temerile reale ale oamenilor faţă de instabilitate şi dezordine (nu întâmplător sloganul cel mai influent în vreme va fi „Vrem *linişte*!”) şi avea avantajul indiscutabil al lansării sale pe canalul media cel mai pătrunzător (televiziunea naţională). Căzuţi în capcana jocului de mesaje, fără să ştie că sunt confruntaţi cu o realitate mult mai profesionist organizată, studenţii victime, în loc să acuze, la conferinţa de presă organizată, s-au disculpat: mult timp de atunci ei vor încerca să argumenteze că, totuşi, „ei nu sunt legionari”. Inutil, impactul în opinia publică a fost contraproductiv, confirmând, în pofida enormităţii afirmaţiei ofensive, postulatul lui Elliot Aronson: „Cu cât un emiţător credibil

transmite un mesaj mai radical, cu atât eficacitatea persuasiunii creşte”. Să nu ne mire, de exemplu, că dialogul surzilor între preşedinte şi premier, ca ilustrare a obsesiei amândurora de a acapara mediatic România, e rupt de realitate şi urgenţele ei. Şi promovează precumpănitor enormităţi (precum tema retragerii în Irak). Important e să fii primul care ataci, şi să îl ataci mereu pe „celălalt”. Doar astfel „creşti”. Iar în spatele acestui mod gălăgios de a face politică rămâne o un popor tăcut, care „simte că trăieşte” din nou hrănindu-se cu zgomotul public. Şi cu cât mai mare va fi gălăgia, cu atât mai sărăcită îi va fi, cu adevărat, viaţa.

Peştera istoriei şi mâinele care nu se mai naşte

În confruntarea cu istoria, avem consistenţa unor umbre. Episoadele dureroase, contorsionante, ale trecutului nostru mai mult sau mai puţin recent nu par a fi altceva decât nişte umbre fantomatice proiectate pe peretele peşterii platoniciene în care zăcem încătuşaţi. Nu noi am fost acolo? Nu noi am cedat, am acceptat să minţim, să lovim în semenul nostru căzut la pământ, nu noi am ridicat, prea uşor, piatra? Câtă vreme nu vom înţelege că deriva comunistă a putut avansa numai prin consimţământul nostru tacit, printr-un adevărat contract social al ororii, bizuindu-se pe abandonul nostru comunitar, vom continua să rătăcim drumul spre un mâine în care să (re) devenim stăpâni pe propria-ne viaţa. Am citit cutremurat cartea bazată pe biografia celui care a fost poate cel mai important (şi recunoscut ca important în lumea academică apuseană!) psiholog român: Nicolae Mărgineanu. În volumul redactat prin intermediul documentelor preluate din arhiva CNSAS, aflăm cum profesorul clujean, un echivalent ştiinţific în vreme a lui Thomdike sau Thurstone, a fost condamnat

în cadrul unui proces înscenat, şi vreme de 16 ani şi-a asumat cea mai terifiantă sarcină a omului care studiază lăuntrul oamenilor, aceea de a fi psihologul sui-generis al propriei deprivări de viaţă, de profesie, de vocaţie. Devenim, aşadar, martorii dezvăluirii subiectului victimă care experimentează pe viu nedreptatea flagrantă, tortura, umilinţa şi care are puterea să relateze, la rece (!) despre subiectul călău şi despre contextul temniţei, ca despre un experiment psihologic şi social ce merita adâncit, lămurit. Ca despre o patologie socială care e peste măsură de pilduitoare pentru deriva unei lumi. Pilduitoare pentru noi, cei de „mâine”. Şi peste toate răzbătea, fără emfază, umanitatea şi pasiunea de viaţă a celui căruia i s-a refuzat viaţa şi vocaţia pentru care era înzestrat. Dar oare a venit acel „mâine” cu adevărat? Astăzi, curând după împlinirea a 100 de ani de la naşterea sa, niciun eveniment aparte (volum, conferinţă aniversară) nu a adus în atenţia „elitei” româneşti (căci de omul obişnuit nici nu mai poate fi vorba) figura şi contribuţia eminentului profesor. În schimb, unul dintre cei care l-au turnat copios (pe el, şi pe mulţi alţi intelectuali de referinţă ai vremii, precum Lucian Blaga) ajunge, sub stindardul Academiei Române, omagiat într-un volum colectiv. Între Alexandru Roşca şi Nicolae Mărgineanu, „elita” românească l-a ales ca reprezentativ pentru „ceea ce suntem noi mai bun”, pe cel dintâi. Şi nu cred că a „greşit”. Căci în esenţa corpului său, majoritatea „elitei” româneşti (fie că e vorba de lumea psihologilor, fie oricare altă tagmă profesională) e alcătuită în jurul unei ambivalenţe adânc înrădăcinate: pe de o parte fuga de propria biografie compromisă, pe de altă parte, în pofida acestei cedări, nevoia de prim-plan, de etalare de sine favorabilă. Iar cea mai bună formă de a vorbi despre sine este cea de a mobiliza simbolurile intelectuale care-ţi sunt cel mai afine. De aceea, călăii devin

„sărbătoriţi”, de aceea Ristea Priboi rămâne fără replică în deşănţata ofensivă în faţa victimei sale, Werner Sommeraurer (muncitor braşovean care, nu-i aşa, era din „plebe”, deci detestabil), de aceea generaţia ruşinii a produs, totuşi, o „rezistenţă prin cultură”. Tare mi-e teamă că ne va salva numai biologia. Sau poate nici măcar ea, căci mulţi dintre tinerii de azi sunt rânduiţi după chipul şi asemănarea „părinţilor” lor. În fond, refuzul de a-l aniversa (dar şi de a-l citi!) pe Mărgineanu este, în primul rând, refuzul „noii elite”, ajunsă acum să dispună de o mare parte din România, de a părăsi autismul social în care „vechea elită” s-a aruncat „adaptativ”. Vom avea, oare, eliberatorul curaj de a privi înspre adevărata sursă a umbrelor identităţii noastre?

„*E bine*!” (*2*)

Uneori, în câteva eşantioane de viaţă se condensează întregul ei rost. Urmaţi-mă într-o călătorie oarecare, străbătută de un student timişorean vreme de două ore, aleatoriu alese, într-o zi ca oricare alta: Cobor. E o dimineaţă rece şi umedă. Casa scării e în beznă. Iar s-a ars becul „comun”, şi nu l-a mai schimbat nimeni de câteva zile. Nici măcar eu. De ce aş face-o? Oricum, cândva, cineva, o va face. „*Poate*”. Ajung grăbit în staţia de tramvai. Nu fără emoţii. Căci iar, gândindu-mă la seminarul de la 8, nu am fost cu băgare de seamă, şi am călcat în tranşeea din mijlocul trotuarului, care zace descoperită de câteva luni. E locul care atrage cele mai multe înjurături mocnite ale străzii. „*Asta* e”. În staţie, un grilaj de fier ruginit în faţa cuştii de bilete. O vânzătoare acrită care nu are rest la bancnotele mele. Ea stă pe scaun, eu mă aplec înspre găoacea ei defensivă. Stau cocârjat ca să mă fac înţeles, iar ea, simţind că dispune o clipă de mine, se răsteşte

ţopeşte:

– Hai, dă-te la o parte, că doar nu suntem la aprozar acilea. Mda. Unde ne sunt bănăţenii? „*Dar, ce pot face*?”. În tramvai, lupte greco-romane. Răsuflu cumva. Încerc să dau fuga la primărie, înainte de a ajunge la universitate. Am de ridicat un certificat fiscal. L-am depus în data X, şi trebuie, spune computerul, să-l ridic astăzi între 8 şi 13. Sper să ajung la U măcar la ora 9. Stau la o coadă straşnică, şi iată-mă faţă în faţă cu un alt funcţionar crispat, ascuns într-o altă cuşcă. Măcar e pe jumătate din sticlă. Cuşca. Căci funcţionarul e opac. Verifică în calculator câteva secunde „starea” certificatului meu. Rânjeşte aprobator. Deci e OK. Apoi, caută maşinal cu mâna, în diverse mormane care îi populează încăperea, în deplină devălmăşie, vreme de vreo 10 minute, spre disperarea mea şi a celor care îngroaşă coada. Cu fundul pe scaun, înşurubându-se în jurul evidenţei (certificatul meu e de negăsit), mă ţine în picioare, pe mine (şi întreaga cohortă din spatele meu) suspendat în plin paradox epistemologic:

– Este (conform calculatorului), dar nu… este (conform realităţii)! Mergeţi la inspector! S-a dus seminarul meu de dimineaţă! „Dar, *să am înţelegere, totuşi, se mai întâmplă”. Inspectorul*, după ce îl deranjez de la ţigara pe care o sorbea tâmp pe culoar (fumatul e interzis la locul de muncă, dar acolo se poate auto-expatria în linişte, suferind în tăcere pentru un destin atât de monoton), şi după ce aştept cuviincios să se coboare de la înălţimea staturii sale administrative, mă cheamă înspre altă găoace. El se aşează cu zgomot, eu în picioare. E – Mda. Este o neregularitate. Vom rezolva chestiunea. O să vi-l facem încă o dată. Veniţi în ziua Y, de la 8 la 13. Dar să fie în ziua Y, vă rog, că mulţi ne dau peste cap cu neseriozitatea lor. Încep să dau eu în clocot. „Dar ce p*ot să*-i *fac*?”. Ajuns în sfârşit la Universitate, seminarul e

deja gata. Mă ciocnesc aproape de profesorul care tocmai iese din sală. Îmi cer scuze pentru „ratarea” din „motive obiective” a seminarului. Profesorul mă priveşte mirat, adăugând scârbit: e Nu-i nimic, băiete. Oricum, m-am săturat de voi toţi. Şi de mine. Cumpără-mi cartea, şi îţi motivez eu cumva absenţa. „Se p*utea şi m**ai rău*”, *g*ândesc eliberat. Şi totul se scurge mai apoi neschimbat, în aceeaşi albie, cu aceleaşi rutine, „firesc”, şi peste o oră / zi / săptămână / lună / an /… viaţă. Şi peste toate, rătăcitori, un popor majoritar de oameni singuri, care au uitat să mai fie împreună, care au pierdut sensul oricărui rost comunitar, frustraţi în marginalitate şi obsedaţi de părelnicia lor. Şi acelaşi cerc, care se închide la nesfârşit: „poate” că „asta e”, „dar ce pot face”? „se mai întâmplă”, căci „se putea şi mai rău”. Deci… „e bine”!

Schimbarea de atitudine şi tranziţia

O schimbare structurală de amploare (precum tranziţia Românei înspre economia de piaţă şi democraţia participativă) e însoţită şi de prefaceri mentale profunde. Ocupând un loc central în lectura psihosociologică a dinamicii sociale, tema schimbării de atitudine ne ajută să pătrundem metabolismul reorientărilor subiective ale oamenilor faţă de lumea care se rânduieşte altfel decât curgerea lină, monotonă a istoriei. Vital este, în acest registru, *gradul de acceptare iniţială a conţinutului mesajului de către ţintă*, care se bizuie pe *teoria judecabilităţii sociale*. Teoria evocată afirmă că, cel puţin pe termen scurt, nivelul de schimbare a atitudinii este în relaţie cu diferenţa dintre atitudinea iniţială a subiectului şi atitudinea ulterioară dorită a fi indusă. Comunicarea ce se situează în apropierea poziţiei ţintei se află în *latitudinea de acceptare* şi va fi admisă, iar cea care e departe de convingerile

ţintei se plasează într-o *latitudine de respingere*, ajungând să fie rejectată. Prin urmare, pentru ca cineva să-şi schimbe atitudinea, comunicarea trebuie să depăşească minimul discrepanţei (să fie relativ aproape – sau cel puţin să se prezinte astfel! – de ceea ce credem privitor la tema dată), dar să nu conţină o discrepanţă majoră, dincolo de pragul respingerii (fiind complet diferită de convingerile noastre). Vom clarifica, prin valorificarea acestui mecanism, de ce mesaje precum „avem nevoie de o piaţă liberă şi o societate deschisă, în care competiţia individuală pe baza meritului personal şi libertatea cetăţenilor să fie garantate, în care să-l încurajăm pe omul obişnuit să-şi refacă destinul profesional” nu puteau avea succes la o mare parte din populaţie, care a fost înrobită de mesaje colectiviste şi socializată în valori asistenţiale („statul *trebuie să ne dea*: salarii, locuinţe, locuri de muncă”). Cei din urmă nu puteau înţelege, în primul rând, concepte abstracte, precum „libertate socială”, „societate deschisă”, iar ceea ce înţelegeau era total împotriva convingerilor proprii, traduse în registrul lui „trebuie să fie cineva care să ne păstorească”. Situate dincolo de latitudinea de respingere, aceste mesaje au hrănit o bună parte a discursurilor publice ale intelectualităţii româneşti, ruptă şi ea de realităţile României reale, prin intermediul unui discurs bovaric şi, cel mai adesea, deloc inocent. Se cuvine să înţelegem, în sfârşit, o axiomă fundamentală a psihologiei sociale: dincolo de minore schimbări conjuncturale, în mod global *există oameni care nu mai pot fi schimbaţi în atitudinile lor fundamentale*, *oameni care trăiesc viaţa făcută de alţii* (*Marin Preda ar fi spus „oameni trăiţi de viaţă”*), *iar pentru a-l face pe subiectul individual şi colectiv capabil să-şi reorienteze aceste atitudini, este necesar să-i descoperim un interes pentru schimbare*. Iar dacă elita românească nu va fi capabilă să articuleze, printr-o adevărată

pedagogie comunitară, un sens câştigător al schimbării, prin care fiecare cetăţean să simtă că merită „să rişte”, să iasă din rutina lui „totul e pierdut”, „jocurile sunt făcute” şi „e prea târziu”, ne vom conserva destinul de pastă umană inertă, care a uitat să fie un popor viu, angajat.

(16 noiembrie 2006)

Cartierul meu

sau despre derizoriul intimităţii. Acesta ar putea fi un alt titlu potrivit gândurilor pe care mă grăbesc neliniştit să vi le aştern. Comunismul a mutilat în multe privinţe vechea Timişoară. A reconfigurat dramatic cartierele istorice, a distrus discreţionar şi arbitrar, a construit – în general – prost, fără gust şi nefuncţional. Dar nu despre acest proiect „eficient” la nivel structural vreau să vă vorbesc astăzi, ci despre un „detaliu” care mărturiseşte despre deriva „întregului”, care ne-a pervertit într-un mod insesizabil, dar perseverent, până şi ultima redută a spaţiului privat: intimitatea. Desigur, oraşele sunt alcătuite nu numai din îngemănări de străzi şi edificii, din reţele de infrastructură sau teritorii publice, ci şi din reţele de speranţe, iluzii şi aşteptări. Deseori lucrurile pe care le poţi „ascunde” în linişte, simţindu-le „ale tale” şi asupra cărora ai deplină şi suverană stăpânire, dezvăluie mai mult despre sănătatea ţesutului urban decât un întreg cortegiu de faţade. În fond, în micile spaţii private ale convieţuirii noastre cu semenii semnificativi (părinţi, soţi, copii, bunici sau colegi, alături de vecini) se scurge aproape jumătate din viaţa noastră. Iar dacă aici descoperi respectul reciproc, bunăcuviinţa cumpănită, gesticulaţia minimală, e de aşteptat să ai de-a face cu un loc „normal”, în care

poţi trăi „aşezat”, în care te poţi simţi, cu temei, „acasă”. Dacă însă constaţi rutinier că „vecinul nici nu te vede” când treci pe lângă el, dacă bagi de seamă că locurile comune sunt mai degrabă un gunoi adăugat zilnic şi un teren viran, dacă vecina îşi strigă odrasla ca peste celălalt deal (iar copilul, devenit la rândul lui părinte, înţelege să răcnească asemenea antecesorilor atunci când îşi caută propriul prunc de 10 ani rătăcit printre subsoluri), dacă cel de deasupra „dă găuri” sau îşi bate covoarele exact când vrei să te odihneşti puţin, deşi la parter e afişată „oră de linişte”, dacă, în sfârşit, cu fiecare nou prilej de interacţiune, vezi cum „celălalt stă la pândă” ca să-ţi găsească cusurul şi să îşi verse fierea (adunată în altă parte) pe tine, înţelegi că nu mai e loc de speranţe şi iluzii comunitare. Iar aşteptările tale se rezumă la: „măcar lăsaţi-mă cu ale mele, în casa mea”. Dar o asemenea pornire spre autonomie putea deveni „primejdioasă” pentru ordinea socialistă. Aşa că tovarăşii au găsit degrabă un procedeu „adecvat” prin care viaţa fiecăruia devenea exhibată public fără de voie şi fără de limite. Plasarea blocurilor. Obscen de aproape, încât întreaga viaţă ţi se descheia în ochii celui aflat în conserva pătrăţoasă de 4-10 etaje din faţa ta. Ori decideai să transformi locuinţa într-un aşezământ cavernă (recurgând la perdele groase, pături, draperii sau jaluzele opace), ori îşi asumai această dezbrăcare publică cotidiană de tine însuţi. Inginerii şi arhitecţii or fi oferind explicaţii tehnice pentru această „îndesire”, însă în planul relaţiilor interumane, un astfel de voyeurism impregnat ideologic dădea seama fidel de ce fel de „cetăţean are ţara nevoie”: cât mai inhibat şi mai stânjenit de ceea ce este, având certitudinea că „partidul a pătruns peste tot” şi „ştie tot”, cât mai stingher în raporturile cu cei apropiaţi, dacă până şi îmbrăţişarea celui drag risca sa fie – şi era – înregistrată curent. Pe scurt, un popor în care fiecare îl supraveghea pe fiecare. Aşa cum

Lori Gordon a dovedit într-un experiment asupra privării de intimitate, plasând vreme îndelungată subiectul să trăiască „la vedere” în toate ipostazele cotidiene şi nocturne, după o revoltă iniţială, acesta intra într-o letargie a „nesimţirii funcţionale”, singura adaptativă, urmată succesiv de agresivitate şi lehamite faţă de „celălalt”. Ceva în genul: dacă tot „viaţa mea” e „a voastră”, mi-e totuna „ce vreţi de la mine” şi, deci, „mi se rupe de voi”. Privind România de azi cu ochii celui care încă îşi mai hrăneşte speranţa şi iluziile lui „hai să învăţăm să fim împreună”, nu poţi să nu constaţi că la originea acestui dezastru identitar care a format specia sociologic majoritară a bădăranului (şi a suratei sale, ţoapa) se află *şi* acest exerciţiu controlat de dezbrăcare de sine. Din cartierul meu, din oraşul tău, din ţara noastră. „A noastră”?

***Cât de singuri am rămas*!**

Orice formă de excesivă de deschidere este semnul ascuns al unei lipse. În pofida intuiţiilor psihologului naiv, multe din formulele noastre de raportare la „celălalt” nu urmează logica unei economii simbolice, care ar funcţiona după principiul: „dau ceea ce am în surplus”, ca să „îmi rămână şi mie îndeajuns”, ci, paradoxal, regula lui: „dau cu asupra de măsură ceea ce nu am, şi, în consecinţă, ceea ce îmi va rămâne e şi mai neîndestulător”. Paradoxul enunţat, evidenţiat de psihologi prin numeroase strategii cognitive ocolite pe care la angajăm, dovedeşte cum, atunci când conştientizăm sau măcar *simţim* că nu suntem „ceea ce am dori” într-un registru anume al vieţii noastre (de la „recunoaşterea socială” până la „siguranţa de sine”, de la „cât de săraci suntem” până la „cât de mult suntem iubiţi de semeni”),

avem tendinţa de a supralicita exact în sensul absenţei resurselor mobilizate. Refuzând normalitatea moderaţiei, doar astfel ne vom putea întreţine, fantasmatic, iluzia lui „suntem în regulă”, „nu suntem nişte rataţi” şi vom încerca să convingem audienţa de puterea unui asemenea „adevăr”. Fenomenul este mai intens şi mai frecvent la „oamenii fără rădăcini”, cu o experienţă mai îndelungată a eşecului în sarcinile cotidiene, pe scurt, la cei care „sunt mereu duşi de val” (iar într-o ţară în care majoritatea sociologică e alcătuită din asemenea personalităţi, gravitatea simptomului e sporită). De exemplu, veţi înţelege, poate, mai bine, oricât de inconfortabile ar fi aceste „descoperiri”, cum mulţi dintre părinţii români, activând o supraprotecţie faţă de copiii lor, nu manifestă „iubirea fără limite” (aşa cum susţin, uneori sincer), căci, de fapt, îi întreţin într-o stare de dependenţă, care este opusul unei autentice iubiri, ce presupune autonomizarea „celuilalt”. Veţi revedea numeroasele imagini ale mămicilor înfofolindu-şi „natural” copiii peste măsură, ca „să nu răcească puiul”, contribuind la o scădere efectivă a rezistenţei organismului şi la o diminuare a imunităţii. Veţi regăsi scenariul – exersat aproape de fiecare dintre noi, involuntar – atunci când ne vine un oaspete: suntem disperaţi şi trebuie să-l cucerim simbolic. Aşadar, uităm să mai fim noi înşine, şi toată febra pregătirilor (finalizate de regulă prin mese copioase şi cât mai diversificate) inhibă orice capacitate de a fi „vii”, cu adevărat *prezenţi* la întâlnirea cu „celălalt”, aşa cum ar prescrie exigenţa „prieteniei”. După cum nu mai ştim să „sărbătorim”, câtă vreme marile prilejuri de sărbătoare în familie sunt mai degrabă ocazii prealabile de „bătut covoare”, „spălat gresia şi faianţa” şi „curăţat după dulapuri”, ca „să fim cum se cuvine”. Cum observaţi, rămâne gestica golită de sensul ascuns al bucuriei de a împărtăşi clipa cu „celălalt”. Tot astfel, veţi

înţelege că cei care ni se afişează drept voluntari, „atotputernici”, vocali, care se bat cu pumnul în piept şi care se urcă pe toate tribunele ce le ies în cale sunt de fapt, cel mai adesea, nu cei mai „puternici”, ci cei mai „slabi”, mascându-şi cu această bravadă agresivă vulnerabilitatea identitară. Idioţii ni se prezintă drept „înţelepţi”, târfele publice devin „repere de inocenţă”, devalizatorii economiei naţionale ajung „modele de succes ale capitalismului românesc”, iar securiştii ordinari ne „eliberează de teroarea istoriei”. Iar un asemenea spectacol al violenţei excesului, în care actorii caută mereu „să pară altceva decât ceea ce sunt”, curge în faţa unei săli aproape goale şi foarte triste. Cine a descifrat tâlcul spectacolului probabil că nu va mai veni vreodată în această sală. Cât de singuri am rămas!

Religie şi schimbare socială

Rolul bisericii în însănătoşirea simptomelor decăzute ale lumii contemporane este vital. Mai cu seamă în Europa centrală şi răsăriteană, biserica contribuie la reconstrucţia identitară după deşertul comunist, *re-imaginând noi comunităţi*, cum ar fi spus Benedict Anderson. Cu toate acestea, mutaţiile care survin în ultimele decenii sunt caracterizate pretutindeni în spaţiul creştin de privatizarea vieţii şi valorilor religioase, de orientarea de consum, precum şi de ceea ce psihologii sociali numesc prevalenţa orientării religioase extrinseci, instrumentale, care se substituie religiei ca sens, tradiţionale, intrinseci. Studiile de psihologia religiei atestă, de altfel, o legătură puternică între orientarea religioasă extrinsecă (operaţionalizată prin indicatori de genul: „calificarea religiei ca fiind foarte importantă”, „participare frecventă la biserică”, „inflexibilitate doctrinală”) şi o serie de trăsături de personalitate care evidenţiază o raportare negativ

diferenţiatoare la „celălalt”, precum etnocentrismul, autoritarismul, dogmatismul, distanţă socială sporită, rigiditatea, şi, mai ales, activarea unor forme specifice de prejudecăţi, de tipul celor rasiste. Ancorată în conştiinţa individuală, sporind nevoia alegerilor personale, religiozitatea contemporană îşi conservă într-o manieră ocultată funcţiile şi mecanismele tradiţionale, precum cea de control social, dar, aşa cum sugera Jeffrey Hadden, rămâne în tot mai mică măsură „o forţă cosmică ce transformă lumea”. Pe această cale se deschide câmpul de acţiune al minorităţilor religioase, care redefinesc înţelesul şi practica credinţei pentru mulţi reprezentanţi ai tinerei generaţii, aflaţi în căutarea unor repere identitare durabile într-o lume aflată în schimbare accelerată. Iată cum se naşte alegerea privată a religiei, care devine din dat ontologic o problemă de opţiune individuală. La toate mutaţiile evocate, în Europa centrală şi de răsărit se adaugă şi fenomenul „contaminării” provocat de naţionalismul şi fundamentalismul religios, adevărate ideologii transversale ce pătrund în fisurile ideologice şi identitare ale statelor aflate în tranziţie spre democraţia liberală. Într-un asemenea context mai larg, valorile religioase la români concentrează o mare energie comunitară, putând călăuzi procesul de reconstrucţie a ţării. Mulţi concetăţeni descoperă în „biserică” o ancoră simbolică importantă în confruntarea cu o identitate socială problematică, integrând într-o sinteză favorizantă cele trei strategii discursive contradictorii privitoare la biserică şi locul ei în societate. Prima, *imprecaţia şi revolta*, este ilustrată de lectura critică timpurie propusă de Dumitru Drăghicescu: „românii sunt dintre toate naţiunile creştine de orice rit, poporul cel mai ateu, cel mai sceptic, cel mai puţin credincios”. A doua, opusă, vesteşte *renaşterea şi misionarismul istoric*, căci, aşa cum spunea contele

Hermann Keyserling: „Biserica românească e vie. Numai acolo Biserica greco-ortodoxă nu a încremenit. (…). Astfel, misiunea lor europeană, dacă au vreuna, ar trebui să fie neîndoielnic aceea de a deştepta la o nouă viaţă spiritul bizantin. Şi, desi*gur, ac*eastă ţară şi acest popor pot avea un viitor mare”. În sfârşit, o altă opţiune angajată pleda pentru neut*ralitatea des*c*riptivă şi* c*om*p*asiunea exp*l*icativă, în*tocmai ca în studiul recent al antropologului bulgar Bogdan Bogdanov: „omul acestor locuri nu este, în principiu, nici credincios – în sens religios, nici superstiţios, fiind gata să râdă de cei care exagerează în credinţa lor. Religia nu este un mod de a privi lumea, ea este acel ceva în serviciul tradiţiei, care o validează, asigurându-i continuitatea”. Deşi, din punctul de vedere al participării la activităţile confesionale, se arată a fi unul dintre cei mai activi europeni, internalizarea şi mai ales transferul valorilor religioase în planul conduitelor publice nemijlocite rămâne deficientă. Tendinţa exemplificată apare, bunăoară, în studiile comparative coordonate de Robert Levine asupra comportamentului prosocial, în care imaginea „românului” e aceea a unui personaj care „nu îl ajută pe celălalt” în nevoie. În pofida tuturor acestor tendinţe scăzătoare, doar asumându-şi tradiţia ca pe o resursă semnificativă şi urmând-o autentic, românul zilelor noastre va putea spera la o România sănătoasă în spiritul şi în inima ei.

Viaţa ca prilej

Descopăr prea adesea la tinerii mei însoţitori studenţi semnele dezamăgirii, ale descumpănirii, ale lui „totul e pierdut”. Privesc cu sporită neînţelegere dezangajarea care pare că se întinde pretutindeni în jurul meu, contaminată de dispreţuirea

speranţei. E un vuiet de delăsare, de gol, de „mi se rupe”, care mă îngheaţă. Mulţi dintre studenţii mei mă privesc tulburi, şuşotesc în ore, vin înainte-mi ca să „îşi facă prezenţele”, şi se grăbesc să plece către o destinaţie care nu există. Tocesc, pentru că aşa au fost învăţaţi, se sperie când îi provoci să gândească liber, se bâlbâie atunci când află că pot avea vocea lor, sunt inhibaţi la orice semn de deschidere, aşa încât simţi că ai în faţă un corp de oameni vulnerabili, care nu ştiu încotro să se îndrepte. Acceptă prea uşor autoritatea oricui pare mai „cu vână”, părăsind-o imediat pentru cineva mai „cool”. E un amestec de forţă şi slăbiciune care sfârşeşte cel mai adesea într-o formă de absenţă civică şi de lene intelectuală ce pare a descrie generaţia de 20 de ani de azi. Ei sunt cei care ne vor integra în toate toate „uniunile” din lume, şi parcă îţi tremură sufletul când simţi că ţara va ajunge pe mâna lor. Ei sunt, în esenţă, tot ceea ce generaţia părinţilor lor nu a putut în plan public să fie (de unde toate excesele exhibării de sine), conservând însă în intimitatea personalităţii lor frustrările şi neputinţele comunitare proprii antecesorilor. Desigur, nu sunt nici mai buni, nici mai răi decât generaţiile care i-au precedat. Dar nu înţeleg, cei mai mulţi dintre ei, că viaţa este un prilej, care poate fi împlinit sau destrămat, prin atitudinea fundamentală pe care o ai faţă de ea, indiferent de timp, loc sau regim politic: ori construieşti, ori dărâmi, ori încerci să te îndrepţi către cel de lângă tine şi te străduieşti să zideşti împreună cu el, ori te ascunzi pe mai departe în colţul tău, crezând înşelător că ratarea istoriei te ocoleşte. Ori rămâi om, ori coborî în vieţuitoare care vegetează. Atâta văicăreală, un asemenea cortegiu de lamentaţii specifice unei lumi asistenţiale se adună de fiecare dată la mulţi dintre cei cu care mă întâlnesc, încât nu pot să nu mă gândesc câtă irosire se concentrează în această gesticulaţie sterilă. „E prea mult!”, „nu

avem nevoie de asta!”, „mai lăsaţi-ne cu atâtea exigenţe!”, „ce rost are să ne batem atâta capul, căci oricum nu şcoala te ajută să reuşeşti în România!” sunt exclamaţiile lor. Iar dacă nu vor dobândi prin noi, cei care îi învăţăm, atitudinea corectă – cea care construieşte, ne vom condamna şi viitorul la fuga de istorie. În fond, Nicu Steinhardt a scris un „jurnal al fericirii” în cea mai crâncenă temniţă. Căci a fi fericit şi a reuşi, ori a te văita şi a te autohandicapa e, până la urmă, o opţiune a persoanei, nu o determinare a conjuncturii.

„Managerul român”

Deseori în anii din urmă am cunoscut diferiţi exponenţi ai leadershipului autohton, de la sindrofii publice, până la situaţii de interacţiune pedagogice. Aproape de fiecare dată, interlocutori mei îşi activau râvna de a-mi dovedi „competenţele” lor manageriale, aerul occidental, privirea de „ansamblu”, „viziunea” „strategică”, look-ul „democratic”. Simţeam, înainte de a-mi putea clarifica explicativ nelămurirea, o nepotrivire flagrantă între ceea ce ei îmi dezvăluiau şi ceea ce răzbătea în conduita lor automată, neconştientizată şi, deci, nemonitorizată. Accese de furie necontrolate, o înjurătură zdravănă pe mobil adresată unui „partener de afaceri”, subţirimea vocabularului, îngroşarea accentelor şi incoerenţa (deseori îşi începeau „expunerile” ceţoase cu celebrul „deci”), sexualitatea reprimată strâmb („wow, uite ce înaintare are gagica aia în sacou negru!”), încât simţeam stridenţa inadecvării. Şcoliţi – pe bani mulţi – în lungi „traininguri” despre „managementul transcultural”, „leadershipul centrat pe sarcină”, „gândire pozitivă”, „inteligenţă emoţională” şi alte „mode”, asemenea personaje ţi se înfăţişau în toată şubrezimea lor. În

multe din firmele pe care le conduceau, dacă examinai mai cu băgare de seamă climatul de muncă şi cel relaţional, descopereai aceleaşi moravuri din vechile întreprinderi comuniste, chiar dacă mulţi dintre angajaţi de abia mijiseră ochii în 1989. Acelaşi „lasă-mă să te las”, acelaşi „merge şi aşa”, tot pizma, bârfa şi delăsarea reglau jocul interpersonal, iar deciziile erau luate cel mai adesea voluntar, neconsultativ şi arbitrar. Sigur, dincolo de faţade, de pojghiţa conduitei „profesioniste”, de laptopuri şi maşini de serviciu arătoase. Chiar şi la o analiză succintă, în majoritatea firmelor cu capital occidental (corporaţii, companii multinaţionale), se poate observa cum mai degrabă decât să ne „americanizeze” occidentalii, îi „românizam” noi pe ei. Mulţi dintre patronii străini descoperă subit, ajunşi în România, beneficiile sincopei, farmecul „micului aranjament”, descurcăreala spontană – fără să o însuşească vreodată la fel de fidel ca localnicii! încât îţi dai seama, o dată în plus, că suntem o cultură puternică. Dar puterea acestui fundal de exigenţe comportamentale implicite, pe care ni le asumăm ca pe o formă funcţională de a o „scoate la capăt” în societate, e departe de a ne pregăti eficient pentru lumea de mâine. O lume în care „ei”, „occidentalii”, chiar sunt – în mult mai mare măsură decât noi – centraţi pe sarcină, cu o gândire pozitivă, consultativi şi deschişi la „celălalt diferit”. Pledoaria mea nu este pentru denunţarea „înapoierii” noastre şi urgenţa asimilării „practicilor manageriale occidentale” – chiar şi la o privire fugară, un asemenea proces s-a dovedit un succes iluzoriu, nici pentru prezervarea „specificului naţional” în organizaţii, conform devizei „aşa-s românii, nu-i nimic de făcut”, şi, de fapt, „nici nu e chiar atât de rău”. Pledez, ca de atâtea alte ori, pentru moderaţie. Pentru calea de mijloc cuviincioasă, în care să ştii ce să adopţi fără să copiezi mecanic, şi ce să păstrezi, pentru a rămâne, totuşi, tu

însuţi. Căci realitatea organizaţională românească nu se va schimba preluând orbeşte strategii de diagnoză şi intervenţie care dau roade în culturile în care s-au născut, nici refuzând deplin schimbarea. Nici urmând necritic îndemnurile celor care ne sistematizează şi ne clasifică înainte de ne cunoaşte – iar după ce ne cunosc, preferă să devină „ca noi”, nici, izolându-ne în „calităţile noastre native”, sau, după caz, în „catastrofa noastră”. Opţiunea pragmatică, în care să fim capabili să părăsim duplicitatea, privindu-ne în oglindă, luptându-ne cu „defectele”, valorificând avantajele culturii organizaţionale româneşti majoritare (puţină relaxare, centrare pe context, nevoia de securitate, nevoia de armonie interpersonală mai pronunţate), dar preluând câteva din practicile „occidentale” (îndeosebi contractualismul, care porneşte de la respectul cuvântului dat şi de la capacitatea de a te încadra într-o anumită cadenţă convenită e evoluţiei lucrurilor), cred că e calea cea mai potrivită. Şi, desigur, învăţarea continuă. Şi reciprocă. Precum şi înţelesul cel mai important: în Europa de mâine, nu vom putea reuşi decât toţi laolaltă.

Un nou politician

Întâi ianuarie 2007 este atât de aproape. În istorie, contează de fiecare dată unde te situezi ca să priveşti lucrurile. Dacă eşti mereu ataşat de vibraţia sensibilă a clipei, totul pare o magmă în mişcare, care curge dezordonat către un mâine neclar. Uneori evenimente sau mutaţii izbitoare, tocmai pentru că eşti „lipit” de ele, îţi scapă, căci nu le poţi cuprinde în fluxul marii istorii, după cum altele care s-au dovedit marginale şi fulgurante, îţi par mari răspântii. Dacă, însă, izbuteşti să iei o distanţă limpezitoare – pe

care ţi-o poate susţine cunoaşterea prealabilă a dinamicii istoriei şi societăţii – atunci totul se aşează altfel. Evenimentele iau adevărata lor dimensiune, în raport cu cele care le-au precedat, şi cu valurile mai largi ale istoriei. Totul, e, aşadar, şi o problemă de perspectivă. Or în această reaşezare a lucrurilor, 1 ianuarie 2007 este cu adevărat o cotitură: la fel ca Reîntregirea, în exaltare, sau ca şi instaurarea comunismului, în dramă. Este o bornă care ne deschide către un nou episod major al istoriei noastre, în care, pentru prima dată după mai bine de o jumătate de secol, intram tranşant în familia bună, facem gestul corect, ne aşezăm respectabil. Este pentru prima dată după invazia tancurilor sovietice când românii pot redeveni autonomi, decide ce au de făcut în casa lor, şi, mai ales, dispun şi de pârghiile instituţionale, precum şi de ansamblul garanţiilor de securitate care îi pot asigura că nu îi va mai putea deturna nimeni, dacă ştiu încotro să meargă. Dar, oare, ştiu ei ce au de făcut? La nivelul oamenilor obişnuiţi, aderarea este primită cu un entuziasm necritic: suntem cei mai optimişti europeni: 72 dintre noi, conform ultimului Barometru, privim favorabil intrarea României în UE, dar aproape jumătate nu ştim nici măcar numele unei instituţii europene. Când sunt rugaţi să particularizeze schimbarea care se va produce în viaţa lor, cei mai mulţi concetăţeni nu pot îngăima decât un generic „va fi mai bine”. Ca să rezum: ne aflăm într-o conjunctură istorică favorabilă, conjugată cu un imens rezervor de speranţe sociale difuze. E reunit un potenţial uriaş, care poate fi canalizat spre ţinte precise (proiecte în infrastructură, sănătate, educaţie, cercetare), sau poate fi irosit, ca de atâtea alte ori, în cursul istoriei noastre moderne. Responsabilitatea clasei noastre politice este de această dată majoră. Miza nu mai este una asociată unei conjuncturi oarecare, ci uneia decisive. Ratarea, acum, nu mai este permisă.

Dacă este să privim în preajmă, vedem că nici ceilalţi care au aderat în valul anterior nu se simt prea bine: cehii aproape nu au guvern, polonezii gâfâie printr-o inovaţie bicefală la limita anecdotei democratice cu cei doi fraţi gemeni, Ungaria a fost zguduită de mişcări protestatare similare revoluţiei din 1956. Nevoia de autenticitate pentru reformarea clasei politice în toată aria central şi est-europeană este marcantă. Acolo, acele speranţe difuze (care nu erau atât de intense ca la noi), au fost spulberate de retorica goală şi de politicianismul ieftin. Pur şi simplu, noua situaţie cere un nou politician: care să vină şi să spună în faţă adevărul oamenilor, care să rostească: „da, avem nevoie de sacrificii”. Şi care să informeze onest populaţia privitor la costurile aderării. Speranţele trebuie convertite în energii ale construirii şi ale solidarizării comunitare, nu în prilejuri de polarizare socială şi căpătuială pentru cei aflaţi în fruntea „bucatelor” (tentaţia e mare: vom primi mai mult sprijin financiar raportat la numărul de locuitori decât au primit europenii vestici în planul Marshall!). Dar, oare, există acest politician în România? Dacă nu, el trebuie inventat!

Moş Crăciun, te aştept să fim împreună

„Pare-se că există două teorii, cu totul potrivnice, despre originea speciei umane. Unii susţin că omul coboară din maimuţă, alţii că a fost creat de Dumnezeu. Se ceartă grozav. Eu unul cred că se înşeală şi unii, şi alţii. Teoria mea este următoare: cei care cred că omul coboară din maimuţă, coboară cu adevărat din maimuţă şi alcătuiesc o specie aparte, în afara rasei oamenilor creaţi de Dumnezeu şi care cred şi ştiu că au fost creaţi de Dumnezeu. „Cu aceste cuvinte, Lev Şestov întâmpină clocotul

prostiei şi limitării care se răspândise pretutindeni, într-o vreme care se revendica de la triumful raţiunii. Raţiunea şchioapă a secolului XX, cu excrescenţele sale ideologice, a reuşit o performanţă rară: uciderea sistematică, în masă, a peste 150 de milioane de oameni (comunismul probând o „eficacitate" dublă decât cea a nazismului). Pretindem că ştim totul, fără de fapt să mai ştim cu adevărat ceva important. Cu cât sporeşte avansul nostru tehnologic, se prăvălesc resorturile morale ce călăuzeau odinioară lumea. Votăm fără să alegem, muncim fără să producem, alergăm fără sa ajungem undeva, mergem la biserică fără să mai credem. Rămâne ritualul, forma goală, salutul fără bucuria întâlnirii, sexul fără dragoste. Cu cât suntem mai săraci pe dinăuntru, ne împopoţonăm pe dinafară cu semnele parvenirii. Azi, totul e rânduit de registrul lui „a avea". Dacă „ai" (maşină „ţapănă", casă „barosană", slujbă „uşoară", nevastă „faină"), „eşti". Suntem posedaţi de posesii, fără să ne mai dăm seama că, foarte degrabă, viaţa ni se scurge printre degete. Că ceea ce rămâne nu sunt obiectele, ci *relaţiile* noastre cu ele. Rămâne realitatea imponderabilă a *întâlnirilor* noastre – cu oameni, idei sau speranţe – nu oamenii, ideile sau speranţele în sine. Maimuţa zâmbeşte triumfător. Specia-i stăpâneşte lumea. Maimuţa nu are nevoie de amintiri, de proiecţii către mâine, de iluzii, ci numai de banana tehnologică la modă, de craca socială corespunzătoare, de grohăitul cultural îndestulător. Ea nu are memorie, ci numai umori. Se scurge Crăciunul în Timişoara lui 2006, într-un oraş care se pregăteşte, formal, să devină european peste câteva zile. Lumini pe Corso, maşini ca în Vest, muzică excesiv de tare, vile sfidătoare, femei îmbrăcate scump şi strident. Amintirea Revoluţiei din 1989, cu tot miracolul ei, capătă un caracter mai degrabă stingher. A devenit o povară simbolică – şi chiar politică! neutilizabilă. Şi peste

tot acest val de rătăciri, maimuţărindu-se, desigur, un Moş Crăciun plătit cu ora, care fuge pe scările catedralei să aducă – fie şi numai în miniatură – alte maşini, case sau neveste. Şi totuşi, alături, singur, un copil care îngenunchează tăcut, privind către cer. Şi rugăciunea lui care, poate, ne va salva: „dă-ne Doamne lumina Ta. Şi, te rog, nu uita să mi-l trimiţi pe Moş Crăciun. I-am pregătit cozonac şi saloane de brad. Îl aştept să *fim* împreună”.

O Românie nouă

„Suntem în Europa”! Chiar dacă „ei” îşi „construiau catedralele” atunci când „noi”, „apărători ai creştinătăţii”, „stăvileam valul barbariei păgâne”, acum „s-a făcut dreptate”. Aşa cum avem în noi prea adesea chemarea ratării, a lamentării, a autohandicapării, s-ar cuveni să reînvăţăm să ne bucurăm, să reclădim încrederea în noi înşine şi în comunitate. Lumea lui „se poate şi mai rău” să o aruncăm la coşul de gunoi al istoriei, şi să pornim în a „face mai bine, acum, aici”, valorificând imensele oportunităţi pe care ni le oferă integrarea, refuzând jocul mărunt al „micii înţelegeri”, al descurcărelii, al lui „lasă, că merge şi aşa. „La fel ca în biografia fiecărui om, există şi în viaţa popoarelor clipe semnal, dincolo de care totul poate fi altfel. Tocmai acest uriaş potenţial de posibil merită convertit în fapte care să reaşeze România de azi într-o postură onorabilă, creatoare. Deviza reper a întregii modernizări a societăţii româneşti, enunţată în urmă cu aproape un secol şi jumătate de către Mihail Kogălniceanu: „Cum să transformăm o masă de ţărani într-un popor de cetăţeni”, se arată mai actuală ca oricând. Căci acum nu trebuie să refacem numai chipul instituţiilor, codurile legislative şi mecanismele birocratice, pliindu-le pe exigenţele Uniunii, ci se impune, în

primul rând, să reconstruim românul obişnuit, înzestrându-l cu discernământ, spirit critic, responsabilitate şi angajament public. Şi nu trebuie să mai căutăm, rătăciţi, să ne „monitorizeze”, „asiste” ş i „coordoneze” alţii, ori s-a purcedem gângav către mâine, aşteptând ca mereu cineva să facă ceva cu viaţa noastră. S-ar cuveni, în sfârşit, ca profitând de acest semn fericit, să începem schimbarea României cu schimbarea fiecăruia dintre noi. Să ne facem bine treaba acolo unde suntem fiecare, iată singurul lucru sigur de care dispunem şi care ne e la îndemână! Iar dacă vom păşi cât mai mulţi dintre noi pe acest drum, chiar în clipa următoare vom avea o România nouă! Cea pe care, de atâta timp, o aştepta Europa.

***Către Europa*!**

Ne-am „integrat”, aşadar. E de bine. Dar care dintre Românii sunt în modernitatea Europei contemporane, şi care în an-istorie? Uneori poţi străbate din inima unui mare oraş românesc 20 de kilometri în spaţiu, ca să parcurgi 200 (sau chiar 2000 de ani în timp). Vara trecută, coborând către sud, într-o zonă mai depărtată de drumul mare, am descoperit o scenă foarte sugestivă: la marginea unui sat sărac – care adăpostea, totuşi, câteva case cazemată-zigurate ţigăneşti, o femeie foarte în vârstă ducea în spinare un plug care-o covârşea, arând pur şi simplu în locul animalului, pe care probabil îl pierduse (dacă îl avusese vreodată). Întregi parcele de pământ zăceau nelucrate, iar râvna femeii contrasta izbitor cu duhul prădălniciei istoriei care părea că bântuise pretutindeni. Mizerie, clădirea unei Alimentara, case de chirpici, două birturi, băut pe datorie, o haltă, o biserică, şi câţiva săteni care, în plină vară, stăteau şi atât. Priveau la noi, la praful

de pe uliţă, la viaţa care li se scurge nelămurit. Ceasurile păreau să se fi oprit de mult, iar în toropeala amiezii, un popas e mereu binevenit. Puteam exersa ceea ce Henri Stahl denumise cândva, mucalit, „sociologia de cimitir”: dacă nu ai timp şi trebuie să redactezi un raport de cercetare despre o „comunitate”, poţi afla esenţialul în câteva ceasuri. Iar dacă ai ochiul ager, ceea ce vei descoperi nu se va depărta radical de ceea ce ai putea afla în câteva luni bune de „observaţie participativă” sau de studiu pe eşantioane. E suficient să te îndrepţi către nodurile de sociabilitate ale locului. Mai ales către birtul din gară. Între două trenuri (cel cu care soseşti, şi cel cu care pleci), poţi afla aproape tot ceea ce merită ştiut despre aşezarea cu pricina. Iar dacă după un rachiu te mai aeriseşti puţin străbătând cimitirul, degrabă ţi se va deschide întreaga hartă simbolică a satului. O hartă a prestigiului şi comunicării inter-familiale ţi se va desena, în funcţie de „cine e alături de cine” şi de „cât de mare e crucea”. Corelând cele două seturi de informaţii (din gară şi din locul de veci), poţi articula reţeaua de prestigiu, putere şi autoritate în cadrul unei istorii locale care devine cea mai vie tocmai în... cimitir. Dar ce am descoperit eu: rădăcini risipite, o biserică care stătea să cadă, o egalizare în sărăcie, poveşti multe, scurte, şi aprige, înjurături sfârşite cu pupături, ostentaţia palatelor ţigăneşti (şi a crucilor corespondente) şi peste toate, moromeţian, dezbaterea: „Cum ne va fi în Europa?”. Bărbaţi cu gura mare se înfocau în a decide (repet, în timp ce la marginea satului bunica lor ara în tăcere pusă la jug), că „o s-o ducem şi noi, în sfârşit, mai bine. Poate o să le dea la ăştia de la Judeţ bani să ne aducă apa în sat”. Când am plecat se însera. Bunicuţa era tot acolo. Împotriva tuturor, ea mergea către mâine. Ea era viitorul. Către Europa!

Calea

În călătoria pe care o întreprind în fiecare nou an cu studenţii mei pe teritoriul uneia dintre cele mai fascinante discipline care ne dezvăluie „aşa cum suntem”, psihologia socială, descoperim împreună multe din pornirile noastre scăzătoare. Astfel aflăm, bunăoară, cum mai mereu căutăm cusurul „celuilalt”, cum, de exemplu, atunci când reuşim într-o sarcină, facem atribuiri interne (suntem „atât de inteligenţi” şi de „înzestraţi”), iar când eşuăm realizăm atribuiri externe (am avut „ghinion”). Desigur, însă, că dacă „celălalt” reuşeşte, e pe invers: a avut „noroc”, „i-a pus cineva o pilă”, iar dacă a ratat, „atât l-a dus mintea”. Suntem obsedaţi de a dispune de „celălalt”, căci orice relaţie interpersonală este *şi* o relaţie de putere, chiar şi atunci când este vorba de un cuplu de îndrăgostiţi. În fond, în deschiderea faţă de cel de dinaintea noastră scoatem acele măşti (de la linguşire până la agresivitatea extremă) prin care ne putem spori puterea în raport cu partenerul de relaţie. Suntem călăuziţi de nevoia de supunere, iar cu cât căutăm mai mult puterea şi devenim mai autoritari, cu atât, în fapt, căutăm, mai cu asupra de măsură, cui să ne încredinţăm viaţa orbeşte. Suntem rânduiţi de registrul părelniciei, căci mult mai important e „să părem că suntem”, decât „să fim cu adevărat” ceea ce exhibăm. Reraţionalizăm ce nu se potriveşte cu convingerile noastre şi reaşezăm comportamentul nostru deviant într-o albie a onorabilului, chiar şi atunci când ceea ce facem e cât se poate de detestabil. Ne mai asigurăm liniştea crezând mereu că ştim ce se întâmplă lângă noi, activând o mulţime de clişee mentale (numite stereotipuri), care i-au făcut pe psihologi să ne califice drept „leneşi cognitivi”, astfel încât ajungem să „ştim înainte de a cunoaşte”, fără a mai ştii cu adevărat ceva important. Trăim

scufundaţi într-o ceaţă iluzorie de certitudini false, avem multe idei fixe şi suntem atraşi de locurile şi oamenii care ne îngăduie să „ne dăm drumul”, deindividualizându-ne. Toate aceste tendinţe au fost limpede evidenţiate de psihologii experimentalişti, încât studenţii mei, pe bună dreptate, covârşiţi, par a striga la capătul unui curs în care descoperă păcătoşenia atât de întinsă în noi: „chiar nu mai e nimic de făcut?”, „omul e o fiinţă atât de rea?”. Pur şi simplu, trebuie să înţelegem că funcţional, aşa suntem. Sau mai bine zis, suntem *şi* aşa şi ne e la îndemână să fim mai degrabă aşa! Iar dacă nu izbutim să ne ancorăm ferm de acele valori care ne-au făcut dintotdeauna să rămânem oameni – iar noi, cel puţin, din această parte a lumii, în miezul acestei civilizaţii şi a acestei tradiţii, nu trebuie să căutăm foarte departe, căci aceste valori reper sunt regăsite în zece propoziţii – suntem pierduţi. Dar mai ştim, oare, Calea?

***Ce frumoasă* era *ţara mea*!**

Atunci când după aproape o jumătate de secol şi-a revăzut ţara, Neagu Djuvara mărturisea că ceea ce l-a frapat nu era atât schimbarea străzilor, a caselor ori a instituţiilor, ci a fizionomiilor oamenilor, căci odinioară „exista mai puţină răutate decât acum”. O lume departe de a fi „dreaptă”, cu multă sărăcie şi ignoranţă, dar care era totuşi o lume rânduită după mai mult bun simţ, echitate şi omenie. De fiecare dată când în prezent parcurg statisticile ultimilor ani şi „aflu” că „trăim bine”, mă încearcă o îndoială, aducându-mi aminte de cuvintele istoricului român. Căci e suficient să coborî din biroul statisticienilor în stradă ca să descoperi chipurile schimonosite, cenuşii, lipsite de speranţă ale celor mai mulţi semeni de-ai noştri. Nu trebuie decât să intri într-un bloc

ponosit pentru a afla cum bătrânii de abia îşi duc zilele, întreţinuţi de copiii care le plătesc întreţinerea, sau să te postezi într-o staţie de transport în comun, pentru a privi în ochii celor care, ducând o pungă cu pâine şi parizer, aşteaptă un tramvai şi o zi de mâine care nu se mai îndură să vină. Cămăşi turceşti, şlapi de cauciuc, plase, multe plase, haine second şi, peste toate, resemnare. România recentă nu e doar un teritoriu al marilor prefaceri structurale înnoitoare, al reuşitelor din companiile multinaţionale, al oportunităţilor de afaceri, ci şi un câmp de acţiune al unei sporite frustrări sociale şi dezangajări. De la vârstnicii părăsiţi, care l-ar vota preşedinte pe Iliescu chiar şi când acesta va fi pe cealaltă lume, până la tinerii imberbi, care rătăcesc pe net, ascultă vibrând manele şi pentru care singurele pagini citite sunt cele ale reclamelor supermarketurilor, numitorul comun este retragerea din viaţa publică, în dispreţul ei. Marea primejdie a României de mâine este polarizarea socială tot mai pronunţată, neîncrederea în instituţii şi în reprezentanţii lor, ştergerea memoriei, democraţia de faţadă, şi, mai presus de toate, înrăirea oamenilor. Într-o ţară în care „social-democraţii” au construit adevărate imperii financiare, iar „liberalii” sunt mai degrabă preocupaţi de realizarea unor cartele corporatiste ale clanului propriu, singurele voci coerente şi „proaspete” sunt cele din echipa lui „Jiji”. Identici cu sine şi cu goliciunea din ei (dar proporţional mai umflaţi în exhibările publice), „noii politicieni” ar putea cu uşurinţă să canalizeze toată această fiere socială către un vot al refuzului şi al distrugerii. Uniţi în negaţie, gâfâind de bucuria înrobirii unui corp electoral „îngheţat” şi valorificând cinic dificultăţile majore pe care le va genera integrarea europeană, această tabără poate să devină expresia politică a ceea ce o mare parte din România a fost dintotdeauna: un spaţiu al fugii de sine. Şi de istorie. Astfel, peste

o altă jumătate de secol, un martor al vremurilor de acum va rosti tânguitor: „– Ce frumoasă *era* ţara mea!”

E oare ieri?

Cu ochii înspre clipa de azi, să privim către un ieri ce pare foarte îndepărtat. S-a schimbat, oare, ceva esenţial în noi? Să parcurgem, aşadar, un episod al primei perioade de domnie a lui Carol I, pentru a surprinde, asemeni unei radiografii de-o clipă, moravurile clasei politice locale şi seriozitatea angajamentului său democratic. E 1870? Sau e dintotdeauna? Şi pentru totdeauna (?). Liberalii radicali, tocmai înlăturaţi de la putere prin „vigoarea” campaniei conduse de ministrul de interne Kogălniceanu, declanşează o puternică ofensivă antidinastică. Kogălniceanu însuşi, odată ce pierde poziţia de ministru, se va ralia protestului celor pe care tocmai îi „controlase” la urne. De la liberalii „roşii” până la cei „moderaţi” şi conservatorii „cei mai albi”, se ridică un strigăt de dezaprobare, sintetizat în exclamaţia aceluiaşi Kogălniceanu: „Dinastia aceasta nu mai este de susţinut”. Întrunirile publice protestatare se succed cu repeziciune. Cei care odinioară au constituit un suport de nădejde pentru domnitor îşi urmăresc propriile interese, în miezul unei atmosfere politice europene tot mai ceţoase. Se orchestrează mişcări ale „popoluţiunii revoltate”, colegiul III ţărănesc de Mehedinţi îl alege deputat, intenţionând „să dea o lecţie democratică”, pe fostul domnitor A. I. Cuza şi Camera Deputaţilor se grăbeşte să-i valideze dosarul electoral. Noroc că în această febră în care fiecare dorea să obţină avantaje nesperate, Cuza rămâne singurul onest până la capăt, refuzând tranşant. Aflat în impas, guvernul se retrage şi se organizează alegeri. În iulie izbucneşte războiul franco-prusac.

Insinuările şi acuzele curg înspre domnitorul care se „împotriveşte” cursului „natural”, filofrancez, al istoriei noastre. Se aştepta prima victorie franceză pentru ca principele să fie alungat de pe tron. Se pune la cale o conjuraţie la Ploieşti, cu scopul răsturnării domnitorului. Locul şi „personajele” n-au fost alese întâmplător: Ploieştiul era un adevărat bastion liberal, circumscripţie a deputatului Al. Candiano-Popescu, om cu „experienţă” în astfel de întreprinderi – de vreme ce a avut o „contribuţie” însemnată la expulzarea lui Cuza. „Revoluţionarii” iau cu asalt cazarma dorobanţilor (în care se aflau 7 soldaţi!), se declară principele detronat şi se proclamă „Republica”. Totul, din prima până în ultima clipă, se scurge în derizoriu. „Zoe republicana” nu a fost doar o închipuire. În primul rând, populaţia – urbană, căci cea de la ţară trăia într-un alt ritm al istoriei – a fost total indiferentă la „febra” revoluţionară, iar prima intervenţie mai energică a unui singur batalion condus de maiorul Gorjan a spulberat „Republica de-o zi”. Consecvenţa şi hotărârea „revoluţionarilor” poate fi „citită” prin cazul exemplar al instigatorului ei principal, „republicanul” Al. Candiano-Popescu, care nu se va sfii, zece ani mai târziu, să devină aghiotant al regelui Carol! „Republica” va fi prezidată de doi oameni politici preţuiţi până atunci de Carol: Nicolae Golescu şi I. C. Brătianu, ce nu au ezitat, mai apoi, să revină în miezul ordinii monarhice şi chiar să conducă guverne. Dezgustat de manevrele clasei politice, Carol se hotărăşte să părăsească tronul. Totuşi datoria va învinge, şi el va face primul pas înspre conciliere. Dar nu mai târziu decât în primăvara anului viitor, într-o atmosferă întreţinută de marii „tribuni” şi de starea jalnică a finanţelor ţării, scânteia unei noi „explozii” se apropia. Criza izbucneşte în noaptea de 10 spre 11 martie, la Sala Slătineanu (Capşa), unde se serba ziua de naştere a

regelui Wilhelm (proaspăt încoronat ca împărat la Versailles). Aici, „populaţia revoltată” se dedă la acte de dezordine, se manifestă zgomotos, strigând: „Trăiască Republica!” Din umbră totul e dirijat de nimeni altul decât conducătorul guvernului de atunci, Ion Ghica, ce se şi vedea domn! A fost din nou suficientă intervenţia unui singur corp de armată, şi cele câteva sute de „revoluţionari” s-au împrăştiat la prima somaţie. Carol ajunge la capătul răbdării. Se hotărăşte să abdice degrabă. Convocă Locotenenţa domnească şi îi încredinţează destinele ţării. Loialul şi înţeleptul Lascăr Catargiu riscă totul şi, la capătul unei întrevederi memorabile, încheiată cu „Aiasta nu se poate, Maria Ta”, îl convinge pe Carol să renunţe la gestul său, ce ar fi adus mari daune ţării. Ca de obicei, şi ieri, ca şi azi, în toată această poveste cu intrigi de circ în care ne salvăm la limită fără să ne fi ameninţat nimeni, lipseşte cineva: ţara reală, tăcută şi frântă. Nu peste mulţi ani, exasperat, Bismarck, avea să pună diagnosticul meritat, substituind – nedrept ţara cu politicienii ei: „Românii nu sunt o naţiune, ci o profesie”. Cu felinar roşu.

Totul e sub control

Nu cu multă vreme în urmă, împreună cu studenţii mei de la Ştiinţe politice, am realizat o inventariere a evenimentelor importante care s-au succedat în răstimpul a 60 de zile, precum şi a celor reflectate ca „majore” în mass-media. Surpriză: nicio suprapunere! Căci cele două curbe care descriau, pe baza unor indicatori, dinamica însemnătăţii evenimentelor referenţiale reale sau jurnalistice urmau trasee stinghere, complet diferite. Altfel spus, aveam de-a face cu o cvasi-totalitate a unor evenimente „fabricate”, care acaparau atenţia publică, dar care nu evocau nimic cu adevărat important din ceea ce se petrecuse în România

autentică. Desigur, şi în Occident se construiesc evenimente, dar ele colorează secund lumea lui „ceea ce este”, modulează tonul discursului dominant, fac un acord mai fin cu nuanţele realităţii, nicidecum nu se substituie acesteia. Iar cea mai perversă desfăşurare posibilă se articulează atunci când un eveniment fabricat, care e rezultatul unui scenariu imaginar, reconstruieşte realitatea, conform intereselor ascunse şi deloc inocente ale vreunui „regizor”. Ultimele zile sunt o pilduitoare ilustrare a puterii acestei conversiuni. Suntem în plin delir: doi români rătăciţi, care au făcut o găinărie în afara graniţelor ţării şi cărora instituţiile abilitate le-au rezolvat în cele din urmă problema, devin subiect de prima pagină, mobilizează preşedintele, premierul, liderii de conştiinţă, în corul disonant al unei trăncăneli fără sfârşit, care îşi devoră fiii. Căci aşa cum postulase odinioară în celebra sa axiomă psihosociologică William Thomas, „dacă oamenii definesc situaţiile ca reale, ele devin reale prin consecinţele lor”. Or definirea realităţii era catastrofică: „drama celor doi români” „abandonaţi de autorităţi”, „trataţi cu o neglijenţă criminală”. În consecinţă, şi măsurile ce se „impuneau” trebuiau să se arate excepţionale. Astfel, s-a ajuns să fie alungat cel mai competent şi vizionar ministru al guvernului, Mihai Răzvan Ungureanu, într-o dispută în care cel prins în vârtejul scenariului imaginar (MRU) devine o victimă cât se poate de reală. Şi când vezi – într-un *show live* în dispreţul realităţii şi urgenţelor ei – cum se animă umorile politicienilor noştri, care se repoziţionează „strategic” în funcţie de „evoluţia” „războiului dintre palate”, cum se fac noi calcule legate de cine ce scaun ţinteşte în noua aşezare a lucrurilor, cum „vechi prieteni” se metamorfozează în duşmani înfocaţi, iar adversari detestabili se transformă în „parteneri”, „în vederea asigurării stabilităţii şi binelui ţării”, îţi vine mai bine să… pleci în Irak.

Măcar acolo ai şanse, asemenea lui Adi şi Nelu, să te preschimbi în „cineva”. Într-o ţară de bieţi figuranţi la spectacolul propriei vieţi, în care bădăranii şi şmecherii au mereu „audienţă”, iar bunul simţ, consecvenţa şi moderaţia sunt stânjenitoare, opţiunea absurdă devine legitimă, iar răsturnarea rolurilor, salvatoare. Şi în spatele acestui carnaval târnp, printre zgomote şi ameţeală, „regizorul”, care nu îşi poate ascunde izul de petrol, zâmbeşte satisfăcut. Spectacolul curge bine: – „Puteţi ţopăi liniştiţi. Totul e sub control. Sub controlul meu!”.

Şaizeci şi patru

(15 februarie 2007)

Preşul şi noi

Uneori în cele mai neînsemnate detalii ale cotidianului descoperi scoica în care vuieşte oceanul. Multe din însemnele urbanităţii noastre sunt rânduite după tot felul de mode arhitectonice, astfel încât un bun cunoscător poate descifra urmele barocului târziu sau ale *secessionului* în unul sau altul din zidurile oraşului. Există, însă, ceva ce vine dincolo de aceste contaminări culturale onorabile, ceva ce mărturiseşte, printr-o semantică ascunsă, un mesaj al refugierii de istorie, de schimbare, de reînnoire. Sunt semne mărunte atât de fireşti, simboluri identitare cu care întreţinem o relaţie atât de plină de naturaleţe, şi sunt atât de lipite de respiraţia noastră socială, încât nici nu le mai băgăm în seamă. Populând spaţiul citadin în cele mai neaşteptate chipuri, aceste obiecte vorbesc despre un anume mod de a ne situa în viaţa comunităţii, despre un fel anume de a ne raporta la „celalalt” şi la

„destin”. Şi nu le poţi remarca stranietatea prezenţei lor decât după o familiarizare cu o „altă lume”, ca atunci când viaţa te poartă, pentru un timp mai îndelungat, într-o altă ţară, precum cea din care am importat „catedralele”, „filarmonica” şi „cartea funciară”. Observi curând că „firescul” de acasă lipseşte cu desăvârşire „dincolo”, ca un însemn frapant al diferenţei. Aşa bunăoară, poţi remarca absenţa totală la un occidental a unui obiect de neînlocuit la noi, care populează intrarea în cele mai diverse aşezăminte (de la vila îmbogăţitului peste noapte, până la garsoniera navetistului): preşul. Ce ne-am face noi, Românii, fără preş? Mai ales, într-o ţară în care mereu suntem „duşi cu preşul”, şi ne complacem în asta. Irina Nicolau, cu harul antropologului empatic, sugera că prezenţa preşului la români exprimă o travestire într-un spaţiu real a unui spaţiu imaginar rătăcit: pridvorul. Chircit într-o locuinţă neîncăpătoare, supravegheat de către un „Stat” discreţionar, „românul” a creat – da, e o „creaţie” comunistă! căci dacă îl veţi întreba pe Uica Bacsi despre „preşul interbelic”, vă va privi bizar – un accesoriu care să substituie acel tărâm al intervalului dintr-un „acasă” pierdut. Şi care, în versiunea orăşenească, trebuie să „cureţe” ceva ce nu poate fi, tocmai pentru că vine „din afară”, ca tot ce vine „din afară”, decât „murdar”. Dacă la sat pridvorul juca rolul deschiderii şi invita la convivialitate, în noul oraş românesc preşul te somează să-ţi iei seama, scuturându-ţi murdăria pe care ai adus-o cu tine, odată cu lumea pe care o reprezinţi. Ceea ce înainte te „poftea”, acum te „avertizează”. Dar preşurile nu sunt numai ustensile defensive puse să „ferească” gazda de „noroiul vieţii”, ele dau seama şi de cine este „proprietarul” lui „acasă”. Căci privind tipologia preşurilor, poţi „afla” degrabă, printr-un adevărat mesaj identitar ofensiv, cine e gazda. De la preşul de rafie, moştenire rurală, care

te asigură că proprietarul e un „ţărăntoc sărac”, trecând prin preşul „proletar” de cauciuc, până la cel septic, din mochetă asortată, colorată discret, de la mall, al „intelectualilor rafinaţi”, în toate cazurile, ai de-a face cu aceeaşi poveste, spusă mereu le fel. Între doi semeni singuri, care se întâmpină cu neîncredere, într-o ţară murdară (pe străzi) şi murdărită (în sufletul ei).

Fiecare cu teapa lui

Un alt însemn mărunt, dar grăitor, al identităţii noastre ascunse îl constituie o anexă rezidenţială greu de înlocuit: gardul. Aparent, acest obiect care desemnează separarea de „celălalt” nu ar avea prea mult a ne comunica. În fapt, la români, el transmite o dată în plus, ca tot acest repertoriu al marginalităţii, o întreagă saga despre felul în care îl privim pe cel de lângă noi. Am parcurs de curând, împreună cu studenţii mei, „Timişoarele din Timişoara”, şi pe lângă alţi indicatori „cuviincioşi”, am construit şi o serie de indicatori legaţi de simbolistica gardului. Informaţia culeasă s-a dovedit foarte consistentă şi spectaculoasă, căci, pe baza ei, începeau să se articuleze în faţa noastră întregi tipologii identitare. Bunăoară, se putea stabili cu precizie prezenţa unei corelaţii între aria rezidenţială şi volumul locuinţei, pe de o parte, şi înălţimea gardului, precum şi accesibilitatea sa vizuală, pe de altă parte. Mai simplu spus, cu cât casa era mai impunătoare, cu atât gardul era de aşteptat să fie mai înalt şi mai impermeabil vizual. La un pol aveam casa monstru, tip siloz, îmbrăcată cu marmură şi anticipată de nişte lei de ghips, cu un gard asemănător unei cazemate, prin care nu poţi străbate cu privirea, a noilor îmbogăţiţi, iar la celălalt pol casa modestă, cu grădină şi alee cu flori, cu un gard „deschis” vederii, care te invita să o vizitezi cu gândul, a oamenilor locului.

Mesajul subiacent care deriva dintr-o asemenea opţiune arhitectonică a îmbuibaţilor „ajunşi” era: „suntem mari şi tari, băgaţi de seamă asta, dar plecaţi cât mai degrabă de lângă noi!” Simţindu-se în neregulă, ei găsesc cu cale să ascundă ceea ce omul aşezat, integrat în comunitate, vrea să deschidă. Pe lângă această schizoidie rezidenţială, în care, de obicei, poţi descoperi case dărăpănate alături de uriaşi finisaţi „italiano-ţigăneşte”, dar şi o anticameră de noroi gros la adevărate palate cu intrare supravegheată video, observi cum „fiecare e cu fiecare” şi nu mai suntem „deloc împreună”. Sensul unei solidarităţi comunitare e pierdut de mult, iar aerul acela de convivialitate şi bună-cuviinţă pe care copilăria noastră îl mai cunoştea, îl mai poţi afla numai insular. Şi peste toate, gardul mai are ceva „specific naţional”, ce ar deveni intraductibil „dincolo”: ţeapa. Ei bine, repertoriul ţepelor (la propriu) la gardurile autohtone (din păcate, din ce în ce mai frecvent, şi la cele bănăţene) este impresionant. Curând poţi accede la identitatea proprietarului, urmărind tipul ţepei. Căci există ţeapa decorativă, care numai te împunge (de-a dreptul), deşi vrea să te mângâie (vizual, prin tot felul de înfloriturі), a „oamenilor subţiri”. Există ţeapa falnică a „omului din popor”, ajuns „patron”. Îţi ia ochii şi ţeapa măruntă, deasă, a ţăranului rătăcit la oraş de vreo două generaţii, înlocuind pe alocuri sârma ghimpată furată din depozitul fabricii (acum dezafectată). Dar şi ţeapa invizibilă (şi cea mai primejdioasă), formată din bucăţi de sticlă spartă, înfipte în fortificaţia gard de beton, a „magnaţilor” locului. Câtă spaimă e ascunsă – chiar şi pentru cei mai „mari şi tari” – în această semantică implicită! Şi cu cât ţeapa e mai ameninţătoare, cu atât proprietarul ei maschează o vulnerabilitate mai adâncă. Racordaţi la „nevoile pieţei”, există întreprinzători care răspund „cererii”, gestionând foarte profitabil această spaimă

neconştientizată. Studenţii mei au descoperit SRL-uri specializate, care îţi ofereau, printr-o listă de „produse şi servicii” foarte variate, „ţeapa dorită”. Într-o lume alcătuită din atâţia oameni mici, cu pasiuni mărunte şi cu crezuri de o zi, acest adevărat simbol naţional vorbeşte sartrian despre noi şi singurătatea noastră: „celălalt e infernul”. Şi pentru fiecare avem ţeapa potrivită!

Expertiza circului chivernisitor Opinia publică a fost informată, mai pe ocolite, că actualul premier şi-a asigurat serviciile de consiliere ale unui reputat expert de campanie american. Consilierea acestuia se alătură unui alt grup de expertiză, format din cei care, nu cu mult timp în urmă, îl sfătuiau pe Adrian Năstase şi PSD. Aşadar, nicio problemă: clientul nostru, stăpânul nostru. Mai bizar e faptul că aceşti specialişti în imagine şi marketing politic au reuşit performanţa de a-i îndruma – plătiţi cum se cuvine – pe clienţii lor de la stânga către înfrângeri răsunătoare. Alegerile prezidenţiale din 2004 sunt un exemplu evocator (arareori un decalaj atât de mare în favoarea primului clasat în turul întâi poate fi pulverizat în numai două săptămâni, şi asta după ce partidul din care provenea câştigase alegerile parlamentare!). Sau cazul mătuşii Tamara, când acelaşi sfătuitor din umbră i-a sugerat preşedintelui de atunci al Camerei Deputaţilor să îşi exhibe „transparenţa”, deschizându-şi porţile casei ziariştilor: pierderea de imagine a lui Năstase a fost catastrofală. Prin urmare, cum se face totuşi că astăzi, primul ministru „de dreapta” optează pentru această soluţie „salvatoare”, solicitând sprijinul „de specialitate” al unor mâini moarte? De ce cultivarea imaginii proprii devine mai importantă decât acţiunea politică reală, transformatoare, prin care lumea românească poate fi preschimbată pe baza unei strategii coerente, în numele unui

crez politic limpede, care urmăreşte binele comun? Obsesia imaginii i-a urmărit pe toţi cei care ne-au condus în intervalul postdecembrist. Desigur, politicianul autentic trebuie să ştie (iar dacă nu ştie, să înveţe) să îşi gestioneze această resursă fantasmatică prin care poate stârni adeziuni, capta audienţe, modela speranţe. Dar, totodată, ar trebui să ştie că rolul său nu e doar de icoană publică, ci, în mult mai mare măsură, de catalizator al energiilor colective în vederea satisfacerii nevoilor şi aşteptărilor cetăţenilor. Într-o ţară, însă, în care omul simplu devine interesant pentru politician numai o dată la patru ani, în care ceea ce desparte „stânga" de „dreapta" sunt doar cuvinte de dicţionar politic, iar ceea ce le uneşte e un cartel transideologic în jurul unor interese economice foarte pragmatice, într-o ţară în care crezurile trăiesc atât cât durează „oportunităţile", ceea ce mai rămâne este numai aparenţa participării la spectacol. Care trebuie să fie cât mai gălăgios, cât mai spumos, iar actorii cât mai circari. Iar publicul să se înfierbânte cât mai straşnic. „Experţii" creatori de măşti strâmbe îi vor linişti asigurător pe clienţii lor: nu are importanţă calitatea spectacolului, important e să capteze audienţa. În fierbinţeala astfel îngemănată, dincolo de imaginea confecţionată „adecvat" (în cazul de faţă, de vădită „virilitate politică"), lumea românească este, într-adevăr, preschimbată nemijlocit de nişte impotenţi moral. Luând relieful buzunarelor lor.

Cine *votează e mai important decât* cum *se votează*

Deseori când căutăm un teritoriu al trecutului împlinit, suntem înclinaţi să desemnăm intervalul interbelic (1918-1940) drept „perioada fericită". Astăzi, când sunt puse în discuţie posibilele reforme electorale, ce putem oare învăţa din acel răstimp al lui „era şi la noi, totuşi, bine"? E suficient să importi un

model electoral pentru ca el să devină funcţional şi echitabil? Legea electorală din 1918 a fost adoptată după modelul belgian, pe baza reprezentării proporţionale, rânduind alegerile din 1919, 1920, 1922. Constituţia din 1923 a fost însoţită şi de o lege electorală nuanţat diferită (1926), prin introducerea sistemului primei majoritare. Astfel, în cazul obţinerii a minimum 40 din voturi de către partidul câştigător, acestuia i se distribuiau 50 din numărul mandatelor, cealaltă jumătate fiind împărţită între toate partidele, proporţional cu numărul voturilor ce-i erau adresate. Preluată după modelul italian al vremii, noul mecanism întărea considerabil partidul învingător, propunându-şi să asigure o stabilitate sporită sistemului politic parlamentar. Cu toate acestea, vom înregistra un adevărat „dans electoral", întreţinut de alegătorii în bună măsură imaturi din punct de vedere politic, pe fondul unor drastice disparităţi sociale şi educaţionale. Un asemenea fenomen straniu, asemenea „dinţilor unui ferestrău", a fost remarcat de sociologul francez de origine română Mattei Dogan: partidul câştigător (în câteva rânduri cu scoruri copleşitoare, de 70), curând după ce pierdea conjunctural puterea, era „nimicit" la proximele alegeri, ajungând să obţină, uneori după numai câteva luni, 3-4. Desigur, au fost şi presiunile unei administraţii mereu schimbătoare, dar o asemenea conversiune nu se poate datora numai manipulărilor electorale. S-a observat o corelaţie între intensitatea „dansului" şi ştiinţa de carte. Dacă în 1899 numărul ştiutorilor de carte era la nivelul ţării de numai 29 (deci 71 din populaţie era analfabetă, în mediul rural ponderea fiind chiar de 78), în 1930, cu toate progresele înregistrate, 43 din români nu ştiau să scrie şi să citească. Potrivit aceluiaşi recensământ interbelic, pe provincii, existau serioase diferenţe între regiunile aflate anterior sub stăpânirea Imperiului Austro-

ungar (34 analfabeţi în Bucovina şi 33 în Transilvania şi Banat), în timp ce în Regat proporţia era mai mare (44), ajungând chiar la 62 în Basarabia. Amplitudinea acestei oscilaţii se arata a fi mai pronunţată în provinciile sărace şi cu mai mulţi neştiutori de carte (Basarabia, Dobrogea) şi mai ponderată în provinciile dezvoltate (Transilvania, Banat, Bucovina).

Prin urmare, deşi generoasă în intenţii, invitând marea masă ţărănească să părăsească letargia multiseculară, şi conferind prilejul unei învăţări la scară largă a beneficiilor democraţiei (alegerile desfăşurându-se periodic, succedându-se zece consultări electorale în nouăsprezece ani), consolidând polarizarea politică între doi actori semnificativi (partidul liberal şi cel ţărănesc) şi asigurând una din cele mai ridicate – la nivel european – participări la vot (peste 70), reforma electorală nu a rezolvat miezul problemei. Crescută pe ignoranţa corpului social şi alimentată de moravurile corupte ale clasei politice, „regula jocului" transforma întrecerea electorală într-o competiţie, cel mai adesea, fictivă. Ordinea derulării procesului de alternanţă politică parcurgea următorul curs: guvernul în funcţie era revocat, se numea un nou guvern format din membrii partidului rival, parlamentul era mai apoi dizolvat, iar în noile alegeri guvernul tocmai instalat obţinea o majoritate confortabilă (consolidată, după 1926, de prima electorală). Regula a funcţionat fără cusur până în 1937, când într-un context aparte, Partidul Naţional Liberal, deşi a organizat alegerile (şi fără să le piardă, câştigându-le cu 36!), nu a acumulat cele 40 necesare primei electorale. Aşadar, deşi „majoritatea tăcută" a început „să vorbească" în istoria politică a ţării, a făcut-o descentrat, fără un orizont politic limpede, lipsindu-i educaţia participativă proprie regimului democratic. Mai mult, în 1937, ea

va credita consistent partidele naţionalist-xenofobe de extremă dreapta, ce vor strânge 25 din voturile electorilor, cu un program orientat înspre un orizont al trecutului, încărcat cu valenţe mistice, hrănind frustrările sociale cu un spirit mesianic autohtonist. Şi de aici a început, pentru noi românii, pentru mai bine de o jumătate de secol, căderea. Lecţia e limpede: are mai puţină importanţă procedura de vot, important cu adevărat e ca electorul să devină informat, responsabil şi competent civic. Fără această învăţare de proporţii, fie el şi uninominal, votul va rămâne numai o altă „formă fără fond”.

Scuipatul şi „ei”

Într-o cercetare recentă derulată pe străzile Timişoarei, am urmărit o dată în plus transferul normelor implicite în comportamentele publice. Reguli nescrise, dar extrem de influente, împărtăşite printr-un fel de negociere tăcută între cei care compun comunitatea, aceste prescripţii asupra conduitei sociale mărturisesc despre cât de firesc şi respirabil ştim să fim împreună. Printre alţi indicatori selectaţi, am mai introdus unul (aparent) derizoriu. L-am denumit „scuipatul comunitar” şi cuantifica frecvenţa şi expresivitatea gestului cu pricina, executat într-un spaţiu partajat cu semeni similari (precum cei pe care îi găseai în aşteptarea tramvaiului sau autobuzului). Realizat prin procedee de eşantionare specifice, în diferite arii rezidenţiale, mereu în acelaşi interval orar şi în zone asemănătoare ca „distanţa faţă de centru”, indicatorul evocat măsura câţi călători trec prin staţie şi câţi dintre ei scuipă „fără să le pese” de ceilalţi, în răstimpul a 30 de minute. Interesantă nu e atât ponderea celor care activează un asemenea comportament dezagreabil (oricum, mai mică decât în alte centre

urbane, precum cele din sudul ţării), cât felul în care o fac. Printr-o grila de observaţie sui-generis, operatorii înregistrau, aşadar, „dacă scuipă”, dar, mai ales, „cum scuipă cetăţeanul”. Global vorbind, se observa că timişorenii scuipă în feluri foarte diverse. O tipologie succintă ar identifica cel puţin patru tipuri distincte. Primul, pasiv-agresiv, e al subiectului care „scuipă maşinal, rutinier, fără să bage de seamă”, fiind şi cel mai frecvent... Întâlnit majoritar în toate zonele oraşului, acest comportament public ilustrează un tip social tâmp civic, bleg etic şi tern intelectual. Un astfel de om nu vă va saluta niciodată (decât dacă are un interes punctual să o facă), nu vă va întinde o mână atunci când, abrupt, aveţi nevoie urgentă de ajutor, nu vă va spune o vorbă bună dacă vă va simţi doborât. Dar nu o va face nu pentru că îşi urmează vreun crez al dispreţului faţă de semen (un asemenea personaj nu are crezuri), ci pentru că nu intraţi în soft*ul lui* cognitiv, în „schema lui” relaţională, populată de un singur personaj care contează, el însuşi. Mai poate fi identificat şi tipul grobian explicit-agresiv, care ar fi în stare să „vă scuipe între ochi”, care o face cu o mânie ce îl însoţeşte în toată gesticulaţia publică. Îl recunoaşteţi desigur, printre cei care vă împing „cu naturaleţe în tramvai”, care „bagă manelele” până vă dansează geamurile apartamentului, care vă înghiontesc sufletul când înjură de cele sfinte în faţa copiilor dvs. Sau care apreciază „calificat”, după o fluierătură semnificativă, „bă, da’ bună e nevastă-ta!”. Un loc aparte îl deţine şi „scuipătorul cu principii”. Deşi are o uitătură intelectuală, e, de fapt, umoral. El scuipă scurt şi ţintit, din frustrare, e nemulţumit că iar „a fost înşelat”, a căzut pradă „conspiraţiei” (şefului, nevestei, soacrei, masonilor, ungurilor sau tuturor la un loc). Întrucât „adevărurile” sale sunt „terfelite”, nu îi mai rămâne decât afişarea cu năduf a victimizării sale. Cel mai stingher e, însă, tipul

„scuipătorului timid, cu remuşcări”, care se uită în jur, şi, pe furiş, îi „dă drumul”. Trăind mai mereu sub povara ratării, lui nu îi mai rămâne, de fapt, decât să se scuipe pe sine. De aceea e şi cel mai concentrat în realizarea anevoioasei sarcini, motiv pentru care deseori ratează până şi autobuzul. Printre asemenea tipuri umane care rătăcesc în mulţime, o normă implicită rânduieşte cortegiul acestor expectoraţii simbolice: viaţa trece, singuri suntem, oricum „totul iese cum vor ei”, aşa că nu ne mai rămâne decât imprecaţia. Scuipăm ca să uităm. Să uităm ceva chiar mai ruşinos, şi anume că „ei” nu scuipă, ci de-a dreptul fac *pe* „noi”.

Şaizeci şi nouă

(22 martie 2007)

Examinarea temeiurilor subiective ale realităţii social-istorice constituie cel mai fidel test al autenticităţii ordinii democratice. Urmărind cum se structurează încrederea şi speranţa socială, se poate anticipa cât de „sănătoasă” este societatea, deopotrivă în registrul formal-instituţional, cât şi în cel relaţional. Aşadar, încrederea în „celălalt”, pe de o parte, şi nădejdea că acţiunea în care individul se angajează poate să fie încununată de succes, pe de altă parte, reprezintă cele mai însemnate resurse ale normalităţii identitare. Omul obişnuit s-ar cuveni să simtă că destinul său se poate împlini şi să ştie că între efortul şi ţinta sa nu se vor interpune instanţe – de tipul organismelor birocratice – care să-i inhibe activitatea. În anchetele de teren, cele două concepte au fost operaţionalizate printr-o serie de indicatori particulari. Astfel, primul indicator exprima aşteptările subiectului faţă de „celălalt”, articulate în formule foarte generale, precum „încrederea în alţi

oameni” (de unde şi numele de încredere generalizată), sau în formule ce vizau instanţe specifice (încrederea în „funcţionarul din administraţie”, „primar”, „guvern”, „parlament”, „preşedinte”). Cel de-al doilea ilustra, însă, fie asocierea cu o orientare existenţială preponderent proiectivă („simt că mâine va fi mai bine”), exprimând o speranţă socială vitalizantă, fie cu una regresivă („prezentul e dezamăgitor; odinioară era mult mai bine”), ipostaziind o speranţă socială deficientă. În cazul primei versiuni, subiectul conştientiza şi se centra pe oportunităţile oferite de mediul social („se poate face”) în defavoarea piedicilor („sigur nu se poate; nu are niciun rost să mă angajez în efort”). Există deja o colecţie semnificativă de studii care atestă că bogăţia capitalului social reprezintă cel mai solid temei al *calităţii* democraţiei, iar un capital social diminuat este specific societăţilor dezechilibrate, caracterizate printr-o conflictualitate accentuată şi un dialog social precar, de genul societăţilor ieşite de curând de sub povara totalitarismelor. Un loc aproape comun din cercetările psihosociologice pe eşantioane reprezentative indică prezenţa în Banat, în mod constant din 1999 până azi, a unor scoruri cu 10-15 puncte procentuale mai ridicate decât în „restul ţării” pe dimensiunea „încrederea în celălalt, necunoscut, de lângă noi”. În egală măsură, ca pattern evaluativ, Banatul exprimă durabil în sondaje printre cele mai intense rate de nemulţumire regională (peste 50, uneori chiar 70) faţă de evoluţia situaţiei socio-economice din ţară, dintre regiunile istorice care compun România. Asociind tiparul evaluativ regional evocat cu nivelul sporit de încredere faţă de semen, se poate observa cum Banatul dispune în mai mare măsură decât celelalte provincii istorice româneşti de acest capital social. În consecinţă, tăria şi sursa nemulţumirii faţă de „direcţia în care merg lucrurile” nu se asociază „oamenilor

locului”, faţă de care bănăţeanul manifestă cel mai ridicat prag al încrederii generalizate, ci unei entităţi exterioare, „centrul”, cu care regiunea întreţine raporturi mediate apreciate ca „inechitabile”. Mai mult, în focus-grupurile efectuate deopotrivă cu principalii actori ai vieţii publice locale, dar şi cu oamenii obişnuiţi, răzbătea cu putere percepţia publică a unei marginalizări simbolice a locuitorilor din această parte a ţării. Ca într-un recitativ ce revenea în cercetările calitative, se activa o adevărată *geografie identitară diferenţiatoare*, în care reprezentările sociale ale vestului „mai dezvoltat”, dar „insuficient susţinut”, chiar „boicotat”, se confruntau cu imaginea unui „centru balcanizat”, „incapabil să înţeleagă problemele noastre” şi, care, în consecinţă, „refuză să ne sprijine”. Depăşirea ansamblului de simptome potenţial primejdioase evocate mai sus se poate, cred, realiza prin schimbarea formulei ideologice a raportării „centrului” la realităţile locale şi provinciale, potrivit unei *ideologii policentrice*, care să nu mai postuleze hegemonic şi să regularizeze administrativ într-o manieră uniformizantă „calea de urmat” – un asemenea proces s-a dovedit deja pierzător, ci să încurajeze comunităţile ca pe baza moştenirii lor culturale să-şi identifice şi să se angajeze, conform nevoilor specifice, pe drumul propriu. Rolul „centrului” ar putea deveni dintr-unul autoritar – unul de *moderator* al dialogului intercomunitar, asigurând un cadru al cooperării şi al proiectelor comune necesare la nivelul întregii societăţi româneşti.

„Noul rasism” ca resursă perversă

În ce măsură prejudecata, privită ca atitudine negativă îndreptată înspre membrii unui grup (precum unul etnic, rasial sau

regional), determinată de simpla apartenenţa la acel grup, se transferă în conduite explicite (sau, cum le consideră psihosociologii, devin discriminări)? Deşi în forma „hard" (comportamente agresive manifeste) discriminarea s-a diminuat foarte mult în societăţile occidentale – în Statele Unite un studiu recent al lui J. Swim raportează o reducere importantă a discriminărilor efective la adresa populaţiei de culoare, de exemplu – fenomenul rămâne influent în alte arii culturale, precum Balcanii, Extremul Orient sau lumea islamică în general. Urmărind conţinutul jurnalelor de ştiri, dar şi conduitele explicite din spaţii cotidiene frecventate, precum mijloacele de transport în comun, localurile unde se serveşte masa, instituţiile de învăţământ sau cartierele mărginaşe ale marilor metropole, J. Swim ne atrage atenţia că, mai degrabă decât să dispară, fenomenul s-a sublimat în forme „soft", mai subtile, travestite, precum „*noul rasism*". Nefiind cu nimic mai puţin primejdios, în pofida respingerii formale a rasismului manifest, acesta induce subteran o segregare socială (de la cea educaţională, până la cea legată de statusul economic şi rezidenţial) şi o diferenţiere pe baze peiorative a „celuilalt". „Ceilalţi" sunt plasaţi simbolic în mod „natural" la marginea societăţii, iar deseori situarea lor urmează o logică circulară: ei chiar *trăiesc*, *cel mai frecvent*, *la margine* (rezidenţial, bunăoară), iar simpla lor plasare ex-centrică este un semn convingător al inabilităţii şi deficitului lor de identitate „sănătoasă" (cum este identitatea „noastră"). Faptul trebuie „să ne pună în gardă" şi să ne „determine" să ne separăm *igienic* de ei. Desigur, ne situăm în miezul disputei pentru câştigarea teritoriilor simbolice apreciative ce aparţin, în mod „*firesc*", grupului propriu şi care asociază stigmatul „celuilalt". De la teoria habitusului şi a capitalului simbolic a lui P. Bourdieu, cea a identităţii sociale a lui H. Tajfel

sau cea antropo-psihologică asupra stigmatului a lui E. Goffman, toată această logică implicită a socialului ne evidenţiază că, în pofida discursurilor conciliante şi a diminuării acţiunilor explicite agresive împotriva „celuilalt”, există un tipar diferenţiator, ce încearcă, pe calea unei eredităţi sociale mascate, conservarea „valorilor lumii noastre”. Pe termen mediu şi lung, activarea sa este mai dăunătoare chiar decât rasismul clasic, adâncind clivajele sociale. Cât de frecvent am întâlni în jurul nostru, dacă am trece pragul intimităţii şi încrederii semenului de lângă noi (bănăţeanul „tradiţional”, de exemplu), exprimarea mocnită, rareori manifestă, a revoltei exteriorizată în formula: „Să plece în Oltenia lor!”, adresată celui care invadează spaţiul său simbolic (precum scara de bloc în care tocmai s-a mutat şi i-a devenit vecin)! Ameninţarea la adresa moştenirii simbolice locale este resimţită într-un registru diferenţiator extrem, pe baza acestei matrici stereotipe care substituie informaţia individualizantă (ceea ce este în particular vecinul nostru, cu calităţile şi defectele lui specifice) cu informaţia categorială (ceea ce sunt „oltenii”). Se produce astfel o conduită defensivă la nivel manifest, dar una ofensivă la nivel latent, plină de suspiciune, care se va activa în contexte favorizante (când vecinul, poate doar întâmplător, se identifică cu trăsăturile generice ale stereotipului regional). Iată de ce această energie negativă ascunsă este responsabilă nu numai pentru întărirea graniţei identitare proprii – „celălalt” devenind „străinul”, „vinitura”, ci şi de alimentarea unor comportamente sociale mascate, dar nu mai puţin discriminatoare la adresa sa. Iar când asemenea discriminări travestite sunt întreţinute de o lume politică ce are mereu nevoie de „ţapi ispăşitori” pentru ascunderea eşecurilor sale, s-ar cuveni să fim mai moderaţi în respingerea „celuilalt”. În fond, „noi” trebuie să învăţăm să fim împreună (fie că

suntem „bănăţeni”, „moldoveni” sau „olteni”), refuzând să mai exersăm rolul de păpuşi reciproc arţăgoase pe care ni le rezervă neputinţa şi venalitatea politicienilor. Nemulţumirea noastră ar merita canalizată nu în descalificarea frustrată a „celuilalt regional”, ci în reformarea reală a ţării, pornind de la ceea ce uneşte Românііle sociale care compun România, şi nu de la ceea ce le desparte.

Zeul schizofren

Am avut „şansa” de a da mâna cu trei şefi de stat. În ordine cronologică inversă: Emil Constantinescu, Regele Mihai şi… Nicolae Ceauşescu. Fiecare întâlnire în sine a constituit pentru copilul sau tânărul care eram o cotitură biografică şi a avut tâlcul său. Astăzi am să vă povestesc despre cea mai îndepărtată. Biografia fiecăruia este alcătuită din asemenea clipe revelatoare, dincolo de care viaţa curge „altfel”. Noua lentilă prin care citim lumea ne reaşează mai lucizi, mai gravi, într-o albie a maturizării noastre, şi poate reprezenta concentratul unei întregi lumi. Eram, aşadar, la mijlocul anilor 80 un vajnic licean, într-un liceu oarecare din Timişoara. S-a „nimerit” ca în acea toamnă blândă să aflăm că anul şcolar va porni tocmai prin vizita „mult iubitului Conducător” în oraşul nostru, taman în liceul în care învăţam. De aici a început o desfăşurare remarcabilă. Cu vreo două săptămâni înainte de „marele eveniment”, a sosit de la „centru” prima trupă de „experţi” care realizau „selecţia”: ce elevi ar fi potriviţi să îl întimpine pe secretarului general. Am fost printre cei „aleşi”. Printr-o adevărată grilă rasistă, criteriul fizionomic, dar şi cel legat de apartenenţa la o „familie rezonabilă” a decis. Apoi, cel. Biologic. De câteva ori în intervalul menţionat, noi, cei puţini „privilegiaţi”, eram testaţi

bacteriologic. Ca nu cumva să îi contaminăm pe „ei”, solarii noştri lideri. Au fost unii care au căzut, succesiv, testul. Eu l-am promovat. Acele imagini de acum mai bine de 20 de ani îmi revin în minte ca într-un film suprarealist. Dar totul a fost ireal de real! În acele zile am văzut cum o întreagă echipă de politruci (care numai din asta trăiau, şi, pesemne, însoţeau peste tot cortegiul prezidenţial) se ocupa de refacerea asfaltului, astuparea gropilor, îndreptarea şi vopsirea gardurilor, asezonarea… pomilor în peisaj. Şi de „discursurile” noastre de primire, care le memoram cadenţat. Iată şi „marea” zi. Suntem în faţa liceului, la poarta de intrare. În jur, într-un cerc larg, sute de elevi şi „oameni ai muncii”, care vuiau un „Ceauşescu şi poporul!”. Nu pot uita cum, atunci când maşina a oprit şi au dat colţul înspre noi, am trăit prima înlemnire: în faţa mea păşeau doi bătrâni urâţi, decrepiţi, două cadavre ambulante. Şocul a fost atât de teribil, încât simţeam cum gura mi-a rămas încleştată de surpriză. Imaginea propagandistică contrasta izbitor cu precaritatea înfăţişării lor. Apoi, în timp ce se apropiau, printre umerii lor, am văzut pentru o fracţiune de respiraţie, chipul unui coleg, care sărea ca turbat într-un picior, strigând mai abitir: „Ceauşescu – PER!”. Era egal cu el însuşi, în sfârşit. Era cel pe care îl consideram un prieten drag, şi cu care împărtăşeam în taină poziţii critic-naive la adresa lumii în care trăiam. Simpla vedere a liderului îl înnebunise de entuziasm. Strigau desigur controlat securiştii, dar, peste ei, tot acel val de oameni trăia într-un sincer delir mistic, asemeni colegului meu, întâlnirea cu „trupul divin”. Simpla apropiere înnebunea de emoţie şi metamorfoza totul în jur, într-un vârtej al clipei care exploda. Ajung în faţa mea. Pornesc „banda de magnetofon”, silabisind automat cuvintele „omagiale”. A treia înlemnire. Îmi dau seama că vorbesc, buzele mele se mişcă, dar nu se aude nimic din ceea ce spun. Vacarmul e prea mare.

Puteam să-i înjur de mamă cu zâmbetul pe buze, că tot nu se auzea nimic. Atunci e prima oară când am ratat şansa de a fi disident. Le dăm florile, şi în năluceala bulucită de „după”, rămân abandonat de valul care curgea către alt „obiectiv” al liceului. În uralele bezmetice şi sincere ale asistenţei, înţeleg brusc că în mulţi dintre noi gena obedienţei e mai puternică decât cea a libertăţii, şi totul e „să pară că este, nu să fie cu adevărat”. În fond, în pelerinajele lor autohtone, Ceauşeştii trăiau aceeaşi experienţă a părelniciei: mereu străzi asfaltate şi curate, garduri drepte, copaci falnici, oameni entuziaşti. La propriu, ca în micul episod pe care l-am relatat, ei nici măcar nu auzeau puţinele cuvinte (fie şi „omagiale”) care li se rosteau. România părea, cu sprijinul nostru straşnic, o ţară care îi venerează. Chipul schimonosit din acea clipă decisivă din 21 decembrie exprima o deplină neînţelegere: cum e cu putinţă ca „poporul meu să nu mă vrea”? Rupt de România reală, uitând să mai dialogheze cu Ţara, crezându-se veşnic, omul politic român de prim plan a împrumutat mereu mai apoi acest sindrom al zeului schizofren. Crezându-se singurul vindecător al bolilor noastre şi bizuindu-se pe această apetenţă pentru supunere a omului simplu care nu a experimentat libertatea şi discernământul, „marele lider” se simte, ajutat de cei mai mulţi dintre noi, „izbăvitorul”. În nimicnicia lui, atunci, ca şi acum, el uită, însă, că vine ceasul. Cu toate părelniciile lumii, la capătul drumului, într-o haltă dosită a istoriei, pe fiecare îl aşteaptă un 21 decembrie.

Golul

Atunci când le iau pe fetiţele mele la grădiniţă, ne oprim la joacă, vreme de mai bine de o oră, în curtea şcolii vecine. Invariabil, ni se deschide aceeaşi imagine: o şleahtă de băieţi s-au

prins aprig într-un meci de fotbal cu „adversarii”, dar „bătălia” e atât de înverşunată (deşi copiii sunt mai mereu alţii), încât ai spune că e disputată o miză uriaşă. Dar ceea ce se impune atenţiei, aproape de fiecare dată, e felul aparte în care se desfăşoară jocul. Aşadar, un băiat pune piciorul pe minge, şi porneşte nebuneşte într-o cursă solitară spre poarta adversă, sub privirile buimace ale coechipierilor şi duşmănoase ale adversarilor. Nici urmă de colaborare, de strategie colectivă, de privire îndreptată înainte. Douăzeci de puşti asistă „firesc” la această desfăşurare, întreruptă foarte degrabă de o deposedare „ca la televizor”. Şi mingea zboară la un jucător din echipa adversă, care o ia la picior şi porneşte nebuneşte singur în direcţie inversă, şi tot aşa, la nesfârşit. Şi vreme de un ceas, aceeaşi goană în care, desigur, complet întâmplător, cursele solitare se sfârşesc din când în când cu vreun gol, dar în care, totodată, simţi că nu există echipe, ci numai individualităţi. Să mai spună cineva că suntem colectivişti! Ce frapează e şi naturaleţea acceptării acestui mod de a juca. E ca şi cum copii înţeleg tacit că nu poţi „reuşi împreună”, că nu „are rost” să pasezi (în fond, oricum „celălalt” va reîncepe cu vedetismul), că singura izbândă posibilă e prin sforţarea aproape imposibilă de a trece prin toţi, la propriu, fără să te uiţi în stânga şi în dreapta. Bizară e în această cheie şi bucuria pe care o resimt copii când totuşi un coechipier trece prin baricadele de picioare şi înscrie: sentimentul de noi se coagulează în jurul unei reuşite la care nu ai contribuit decât cu răcnetul eliberator. Cum vă pare acest tablou? În aerul trăncănelii, într-o ţară atomizată, în care oamenii ce o compun sunt aruncaţi mai mereu pe maidanele istoriei, iar reuşita personală depinde de driblingurile „descurcărelii” şi de străşnicia „îmbrâncirii” celui care îţi stă în faţă, conduita copiilor din micul scenariu de mai sus e revelatoare.

În fond, ei învaţă de acum lecţia succesului: râvneşte, împinge, mergi cu orice preţ înainte, nu privi în lături, şi poate, cine ştie, vei înscrie golul. Ce mai rămâne? Desigur, tot un gol. În noi.

Europa noastră (?)

„Cuvintele ordine, dreptate, cinste onoare sunt adesea uitate în Ţara Românească. Aici toate slujbele se cumpără, adică se plăteşte dreptul de a săvârşi o crimă fără a fi pedepsit. Fiecare slujbă, în scurt timp, îl îmbogăţeşte pe cel care o cumpără, dar, după un an, trebuie s-o părăsească sau s-o lase altuia. (…) Aceste dregătorii au preţuri mai mari sau mai mici, după veniturile pe care le pot aduce boierilor care le cumpără de la membrii Divanului. Ispravnicii (administratorii judeţelor, n.n.) (…) iau fără ruşine şi chiar fără să se ferească, de la fiecare ţăran grânele, vitele, banii. Fiecare familie trebuie să plătească la Divan o dajdie oarecare: ispravnicul o face de două ori, de patru ori, de zece ori mai mare şi împarte suma cu membrii Divanului. Dacă ţăranul se încumetă să se opună (…) este întemniţat, ruinat, bătut, schingiuit în aşa fel încât adesea moare în chinuri, sau, când călăii sunt şi mai cruzi, omul se uită cum îi sunt schingiuiţi nevasta şi copiii. „. Printr-un asemenea rechizitoriu fugar, contele Langeron descria la începutul secolului al XIX-lea moravurile liderilor locali, situându-le într-o tradiţie a barbariei comunitare şi a jafului instituţional care atingea apogeul în văgăunile politice ale Balcanilor. Astăzi suntem primiţi oficial în cel mai select club al lumii (UE), afişăm toate etichetele birocratice onorabile, guvernul e format din partidul care se prezenta drept „cel mai democratic” şi cu „rădăcinile istorice cele mai viguroase”, dar dacă arunci coaja acestor aparenţe, descoperi acelaşi miez găunos. În care o doamnă om

politic – privită de mulţi ca un model demn de urmat de femeie politician – prezintă nivelul „taxei de intrare pe listă”, în care un actual ministru a cotizat financiar la partid în campanie mai mult decât venitul anual declarat, în care „dregătoriile” sunt pe mai departe vânate, dincolo de competenţe, în funcţie de beneficiile potenţiale. În care, mereu, cel mai împovărat, şi sigurul salvator rămâne tot omul simplu, care e pus să acopere toate hemoragiile economice şi sociale provocate de această specie de lipitoare, ce vine, cum vedeţi, în istoria noastră politică mult mai de departe. Din secole de dependenţă, nerânduială, nestatornicie, în care singura strategie sigură a celui „ajuns” e „să apuce cât mai mult acum şi aici, că nu se ştie ce va fi mâine”, şi, desigur, „să-şi recupereze investiţia” făcută prin cumpărarea poziţiei sale. Şi în care preocuparea cea mai fervent ă este, pe lângă consolidarea poziţiei şi extinderea reţelei de înstăpânire asupra resurselor, conferirea aparenţei de legitimitate şi rezonabilitate. Am scris aceste rânduri şi sub puternica impresie a unui eveniment la care am participat deunăzi în universitatea mea, în care doi oameni politici europeni de prim plan (Emma Nicholson, ce a avut un rol decisiv în procesul aderării României la UE, şi Bronislaw Geremek, unul dintre cei mai expresivi şi profunzi istorici contemporani, fost ministru de externe al Poloniei în vremea guvernului Solidarităţii) s-au văzut prinşi în aceeaşi reţea a aparenţelor de onorabilitate ale unui partid (PE), care a organizat „întâlnirea cu studenţii” sub auspiciile alianţei liberalilor europeni (ALDE). E neverosimil să descoperi cum într-o ţară ca a noastră un partid care nu mai reprezintă pe nimeni (iar fenomenul e din ce în ce mai accentuat şi în cazul PNL), dar care este exponentul unui cartel economic transpartinic cu rădăcini securisto-comuniste, reuşeşte să confişte imaginea unor mari personalităţi şi să fie acceptat instituţional de

familii politice venerabile, pentru a ne vorbi despre „valorile europene”. Ca mai mereu în ultimele două secole ale modernizării societăţii româneşti, dacă tot „ei” ne vor integra în Europa, aceea nu va mai fi şi Europa noastră. Căci nu ne vor mai lăsa nimic din ea.

Această *liniște*

Trăim o epocă plină de aşezări ale lucrurilor nefireşti. De altfel, programatic, chiar democraţia autohtonă s-a rânduit iliescian sub zodia „originalităţii”. Şi poate cea mai perversă structurare a spaţiului public ilustrează cum importante nu mai sunt azi urgenţele de pe agenda cetăţeanului, care să determine acţiunea conjugată şi consecventă a celor care pun România în mişcare, ci felul în care politicienii noştri, în marea lor majoritate, înţeleg să comunice cu societatea. Ineficienţi şi duplicitari, corupţi şi incompetenţi, cei mai mulţi dintre ei găsesc cu cale să gestioneze fantasmatic temerile şi neliniştile oamenilor, producând evenimente prin izolarea unui ţap ispăşitor (precum preşedintele Băsescu), înspre care încearcă să verse frustrările sociale. Şi lansează mesaje dominante, folosind – pe bani serioşi – o expertiză demnă de o cauză mai bună. Sunt mereu ofensivi în ultima vreme (Tăriceanu fiind cel mai bun exemplu), chiar dacă în miezul mesajului lor sunt goi şi au abandonat de mult orice crez. Folosesc însă cel mai important atribut al unei persuasiuni eficace: *iniţiativa*, ştiind că cel care lansează primul mesajul are un avantaj decisiv în bătălia informaţiei pe terenul deschis de conţinutul *acelui* mesaj. Totul e să ataci, şi să ataci necontenit! Atacul perpetuu e cheia înfrângerii adversarului. Doar urmând această strategie, emiţătorul primar poate să îşi construiască nestingherit

discursul, în vreme ce eventualul oponent va fi ocupat să răspundă, să demonstreze inautenticitatea sau nedreptatea mesajului sursă, şi nu va mai avea posibilitatea unui discurs propriu, coerent şi eficient. De aceea, cel mai adesea replica nu vine, în războiul profesionist al persuasiunii, pe acelaşi teren, ci se coagulează într-o direcţie adiacentă, ofensivă, care înglobează doar parţial problematica mesajului iniţial al atacatorului. E frapantă azi absenţa unui dialog autentic, care a fost substituit de o succesiune de monologuri războinice. Pentru a putea promova un mesaj în straturi cât mai adânci ale socialului e necesară şi o prezenţă cât mai pregnantă în zona mass-mediei, cine deţine controlul acesteia având cele mai mari şanse de a stăpâni minţile oamenilor. Din acest motiv, puterea din România, indiferent de compoziţia şi orientarea ei, s-a dovedit extrem de interesată de înfeudarea principalelor mijloace de comunicare în masă. Privind în urmă, putem rememora antologicul exemplu al „puciului legionar” din iunie ’90, invocat de preşedintele de atunci pentru a justifica tulburările interne. Deşi absurd şi în contradicţie flagrantă cu realitatea (sute de mii de bucureşteni, martori ai acelor zile îl pot invalida ca ridicol şi grotesc), era foarte simplu, făcea apel la neliniştile reale ale oamenilor faţă de instabilitate şi dezordine (nu întâmplător sloganul cel mai influent în vreme va fi „Vrem *linişte*!”) şi avea avantajul indiscutabil al lansării sale pe canalul media cel mai pătrunzător (televiziunea naţională). Căzuţi în capcana jocului de mesaje, fără să ştie ca sunt confruntaţi cu o realitate mult mai profesionist organizată, studenţii victime, în loc să acuze, la conferinţa de presă s-au disculpat: mult timp de atunci ei vor încerca să argumenteze, că, totuşi, „ei nu sunt legionari”. Inutil, impactul în opinia publică a fost contraproductiv, confirmând, în pofida enormităţii afirmaţiei ofensive, postulatul lui E. Aronson:

„Cu cât un emiţător credibil transmite un mesaj mai radical, cu atât eficacitatea persuasiunii creşte”. Astăzi, „ei” vor să ne convingă, în pofida evidenţelor, că „Băsescu e trădător”. Şi că, întocmai ca în 1990, „vrem linişte!”. Avem oare nevoie de „*această*” linişte?

***Pe cine vom asculta*?**

Dezinformarea deliberată – sau manipularea – constituie o realitate atotputernică a societăţii româneşti, iar felul în care vom şti să ne ferim de maşinăria de minciuni interesate va hotărî cât de autonomi vom rămâne într-o ţară în care „ei” ne doresc supuşi şi ignoranţi. Implicând o strategie ce are ca efect transmiterea unor mesaje parţial sau total neadevărate, manipularea vizează modelarea unui orizont de aşteptare şi a unor replici dorite de emiţător, grupate în atitudini şi comportamente colectiv împărtăşite (precum „demiterea preşedintelui”). Cel mai adesea, dezinformarea se articulează prin intermediul unor instituţii specializate, de plan secund, care apelează la specialişti ai manipulării sociale. Structura sistemului de dezinformare este alcătuită din patru registre succesive, în care rolul de iniţiatori îl joacă „comanditarii”. Aceştia formează nivelul de decizie, sunt cei ce concep şi proiectează conţinutul mesajului, stabilesc ţintele. Categoria celor ce formulează cererea este alcătuită, cel mai adesea, dintr-o serie de factori de decizie (guverne, state majore militare, partide politice, firme influente, dar şi grupuri informale de putere) care pot solicita „operaţiuni” (a se remarca predominanţa termenilor militari!). Ele pot fi „defensive”, conturând un răspuns „replică” la atacurile „adversarului”, sau, cel mai adesea, „ofensive”, având iniţiativa angajării „celuilalt” într-o

dezinformare. În cazul de faţă, mogulii alianţei anti-Băsescu sunt cei care „au pus totul la cale”. Dar ei ştiu *unde* vor să ajungă, dar nu şi *cum* să ajungă acolo. Pentru un asemenea rol misterios, plin de „graţie”, e nevoie de „specialişti”. Ca nivel de elaborare strategică, menirea acestora este de a prelua solicitările comanditarilor pe baza unui contract ascuns şi de a planifica profesionist secvenţele tactice ale dezinformării. Uneori sub faţadele celor mai onorabile institute de sondare a opiniei publice sau de marketing politic – plătiţi regeşte pentru diagnoza lor se reunesc experţi în comunicare şi în tehnicile influenţei sociale, sociologi şi psihologi. La rândul lor, ei ştiu să ajungă la „controlori”, sau la nivelul de legătură, recrutând persoane ce stabilesc, sub acoperirea anonimatului, relaţionarea eficientă între nivelul de decizie şi cel de influenţă directă. La noi e mare înghesuială „aici”, căci controlorii sunt reprezentaţi de indivizii fără un profil social pregnant, de „binevoitorii” care sugerează cine şi în ce condiţii ar fi dispus să participe la dezinformare. Misiunea lor principală (de la parlamentari rataţi până la funcţionari frustraţi din administraţie sau dascăli de ţară care se scaldă în mizerie) este de a se angaja în racolarea subiecţilor interesanţi şi de a comunica cu regularitate „succesele dezinformării”. Recompensaţi cu nişte firmituri (o mică „atenţie” salarială, de regulă), „activitatea” le devine o sursă de îmbărbătare: sunt şi ei băgaţi în seamă de cineva. În sfârşit, „agenţii de influenţă”, sau nivelul de propagare penetrantă, sunt selectaţi dintre cei care se bucură de prestigiu în grupul de referinţă, urmând să recepteze mesajul dezinformant. Datorită statusului de prestigiu superior, vor ajunge să propage mesajul cu eficienţă sporită în câmpul social în care deţin „prim-planul”. Pot fi recrutaţi din categorii diverse: liderii de opinie, persoanele cu un mare prestigiu academic,

ştiinţific, cultural, jurnaliştii cunoscuţi, cei aspiranţi la un rol social principal, pe scurt, cei care-şi fac din exhibarea publică un scop în sine (precum „echipa" Cristoiu, Nistorescu sau Guşă). Tehnicile cele mai eficiente instrumentalizate sunt cumpărarea sau şantajul, conform principiului: „fiecare are preţul lui", iar în cazurile excepţionale, de abatere de la regulă: „fiecare are o pată ascunsă şi împovărătoare". Subiecţii racolaţi joacă rolul unor adevărate relee care amplifică impactul în audienţă al mesajului. Subtilitatea ultimă a profesioniştilor dezinformării, atinsă frecvent prin valorificarea sensibilităţilor ţintei, este aceea de a recruta pe cineva care nu devine conştient de participarea sa explicită la o astfel de manipulare informaţională (precum în cazul exemplar al lui Octavian Paler). Aşa încât, fie şi numai pe tema demiterii preşedintelui, avem două armate mobilizate faţă în faţă, în care mulţi dintre liderii de conştiinţă au pierdut orice conştiinţă. Ei au fost în prealabil avocaţii oricărei cauze ce le putea aduce vizibilitatea publică indispensabilă, fără de care se sufocau. În acest zgomot „controlat", puţinele voci oneste şi neoportuniste (cazul cel mai limpede e al lui Gabriel Liiceanu) riscă să rămână neauzite. Pe cine vom asculta?

Dacă nu...

„Unificarea ţării s-a făcut în ciuda avertismentelor şi protestelor necontenit repetate ale conducătorilor ardeleni şi bănăţeni şi cu un dispreţ desăvârşit pentru obligaţiile morale luate la proclamarea unirii. (...) Au fost numite în toate posturile importante persoane necunoscute, în timp ce elemente cu mari merite în luptele naţionale din trecut pentru unitatea noastră stat au fost înlăturate, în zâmbetele de ironică satisfacţie ale

minorităţilor (...). Ardealul şi Banatul au fost astfel aruncate într-o atmosferă cu totul contrară concepţiei lor de viaţă". La douăzeci de ani de la Marea Unire – la care contribuise decisiv, Iuliu Maniu scria aceste cuvinte grave într-un „Memorandum" radical adresat proaspăt înscăunatului ca „unic conducător", Carol al II-lea. În relaţia Bucureştiului cu provincia, raportul inechitabil devenea de netolerat. În pofida deschiderii elitei politice transilvănene şi bănăţene, care renunţase la soluţii autonomiste în favoarea realizării visului naţiunii române unite, răspunsul politicienilor de pe Dâmboviţa a fost unul dezamăgitor, atunci când nu era cinic. Aproape tot ce se convenise la Alba-Iulia în cadrul a ceea ce, totuşi, a fost o „unire condiţionată" a Transilvaniei şi Banatului cu România, fusese ignorat şi dispreţuit. Unirea se realizase în 1918, unificarea nu s-a încheiat nici astăzi. La fel cum atunci, la doi ani după Unire, reprezentanţii provinciilor în guvern sunt înlăturaţi, căci nu mai erau „utili", şi astăzi rolul politicianului „provincial" este unul marginal. La fel cum atunci resursele (mult mai bogate ale Vestului) erau alocate discreţionar pe criterii clientelare, şi azi întâlnim acelaşi simptom chivernisitor. Rolul de partener egal şi respectat al „provinciei", specific unei „uniri condiţionate", a fost convertit, curând după „valorificarea" entuziasmului iniţial, într-unul de supus incomod. Şi totuşi, Transilvania şi Banatul aduceau noii ţări zestrea cea mai însemnată la ceea ce va deveni România Mare, deopotrivă în registrul economic (indici mai ridicaţi de dezvoltare industrială, comercială şi în infrastructură), în registrul instituţional (funcţionalitatea superioară a instituţiilor) şi, chiar, în capital uman (ponderea sporită a populaţiei instruite). Gestul din 1918 al lui Maniu şi al colegilor săi a fost, aşadar, unul de o deplină generozitate. Ei dădeau mai mult decât primeau, în numele unei cauze mai înalte, care călăuzise imaginarul politic naţional vreme

de mai multe generaţii. Ei nu se aflau în situaţia elitei politice româneşti din Basarabia şi Bucovina, care deciseseră unirea sub tutela asigurătoare a armatei române. Consiliul Naţional Român Central şi Consiliul Dirigent desemnat guvernau provincia autonom, iar marea adunare a Unirii s-a desfăşurat în condiţiile în care armata română era la mai bine de 200 de km de Alba Iulia. Aşadar, ei puteau decide şi o „altă cale”. Şi totuşi, Maniu a ales să fim împreună. Fascinaţia ideii de „Ţară”, pentru care ei luptaseră o viaţă, a fost mai puternică. Cu condiţia „să fim respectaţi” şi să „ni se asigure creşterea firească”. În 1938 însă, în plină dictatură regală, acumulările mâhnite răbufniseră. Nu mai era loc de iluzii. „Bucureştiul ne-a trădat”. Şi numai de lipsă de patriotism nu poate fi acuzat cineva ca Maniu. Războiul şi, mai apoi, comunismul au îngheţat la nivelul dezbaterii publice problematica regională. Centralismul aberant, corupţia generalizată, moravurile fanariote asimilate „natural” de noua elită – nomenclatura nu au făcut decât să adâncească faliile dintre provincii şi capitală. Tensiunile acumulate de decenii, care se înrădăcinează în absenţa unei dezbateri critice şi lucide a marii teme pe care nu îndrăzneşte să o formuleze nimeni – „a meritat, totuşi, Unirea?”, pot provoca dezechilibre structurale majore. Iar „moştenitorii” – deseori la propriu – ai nomenclaturii sunt cei care azi, oriunde de uiţi, „au grija de noi”. Într-un asemenea context, mai are vreo şansă ideea de „Ţară”, pentru care merită să ne sacrificăm acum fiecare, ca să ne fie tuturor, mai apoi, mai bine? Poate. Cu condiţia ca cei care decidem asta să ne asumăm erorile trecutului, să ne respectăm cuvântul dat şi să scăpăm de cei care, cu acelaşi porniri de stăpâni răsfăţaţi, vor să ia totul pentru ei. Dacă nu.

Oare chiar nu mai e nimic de făcut?

Răzbate mai mereu în cursul modernizării noastre o tentaţie a risipirii. Atunci când toată lumea se aşteaptă, după o izbândă, să ne apucăm sănătos de treabă şi să valorificăm oportunităţile serioase care s-au ivit, lăsăm frâu liber chemărilor anarhice, intrăm în panică şi căutam neliniştiţi dezbinarea, mica pârâ, învârteala, şi, desigur, conspiraţia. Adevărata dimensiune a reuşitelor este reconfigurată la proporţia îngustimii „viziunii" clasei noastre politice. E ca o boală de creştere: cu o democraţie imatură datorită „arderii etapelor", nu putem vedea limpede şi acţiona coerent, ci rămânem într-un infantilism regresiv care ne „salvează", căci ne plasează în cea mai convenabilă postură ce poate legitima inacţiunea şi inadecvarea: cea de victimă. Îmi amintesc un tablou revelator din perioada imediat următoare Marelui Război, când după pacea de la Saint-Germain, în care se obţinea un câştig diplomatic remarcabil, politicienii locului nu erau capabili să vadă marea victorie în toată plinătatea ei, ci coborau în deznădejde şi frustrare, invocând „trădarea aliaţilor" (care nu făcuseră altceva decât să reglementeze într-un mod permisiv o scadenţă mai veche a „democraţiei" autohtone: statutul minorităţii evreieşti). Punând în balanţă marea reuşită politică (recunoaşterea Unirii) şi „înfrângerea" legislativă (naturalizarea evreilor), privind din perspectiva unui secol de istorie, e flagrant dezechilibrul. Nu şi pentru contemporanii lui Ionel Brătianu. I. G. Duca descrie episodul sosirii în ţară al celui mai eficient lider politic din istoria noastră modernă: „Mi-a fost dat să asist la acest spectacol de neînchipuit: omul care înfăptuise visul secular al neamului, omul care aducea în geanta lui tratatul internaţional care recunoştea graniţele României reîntregite, străbătând satele şi oraşele ca un simplu turist, fără o recepţie, fără o aclamaţie, fără un arc de

triumf şi intrând în capitala României Mari, neobservat de nimeni, ca cel din urmă anonim. El, învingătorul, se întorcea acasă ca un învins”. Împreună cu câţiva colegi de partid, Brătianu serveşte masa în restaurantul modest al gării Predeal şi se îndreaptă mai apoi, stingher, cu maşina spre o capitală în care va fi primit cu răceală şi indiferenţă. Există un decalaj de percepţie şi de adecvare care e tulburător. Asemănător poate cu cel ce însoţeşte, după aproape un secol, cea mai importantă reuşită a României recente: aderarea la UE. Ceea ce ar fi trebuit să devină un prilej de mobilizare a energiilor naţionale pentru valorificarea oportunităţilor uriaşe ale primirii României în „familia bună” a Europei ajunge degrabă un pretext pentru reglarea de conturi între clanurile transideologice ce stăpânesc ţara. În locul gestului perseverent care construieşte, se impune gesticulaţia incontinentă care dărâmă. În locul multiplicării resurselor sporite de susţinerea Vestului – de care să beneficiem toţi, apare obsesia de a smulge pentru buzunarul propriu fărâmele disputate de puţini. Politicienii victoriei ni se înfăţişează ca nişte oameni mici, incapabili să înţeleagă şansa clipei, copleşiţi de o istorie prea mare pentru ei. Şi în plan secund, dincolo de zgomotul politic, acelaşi popor tăcut, învăţat să uite speranţa. Oare chiar nu mai e nimic de făcut?

***Să facem curăţenie*!**

Într-o cercetare recentă derulată pe străzile Timişoarei am urmărit felul în care se activează ceea ce psihologii numesc comportamentul prosocial. Descris ca şi comportament de ajutoare al celui care, exact în momentul întâlnirii, are nevoie de un sprijin urgent, acest gen de conduită mărturiseşte implicit despre cât de coezivă este comunitatea examinată, despre cât de firesc şi de

intens „ne pasă” de ceilalţi. Studiile clasice verificau – prin intermediul unor complici ai experimentatorului – activarea câteva scenarii „clasice”: cât de dispuşi sunt trecătorii să ajute „o bătrânică neputincioasă” sau, după caz, „un nevăzător, să treacă strada”, cât de prompt se sare în ajutorul unei persoane care face o „luxaţie” sau, mai grav, are o „criză cardiacă”, ori cât de binevoitori sunt cei din preajmă în a furniza informaţia utilă atunci când un străin nu găseşte o „stradă necunoscută”. Rata de ajutoare devenea un indicator fidel al capitalului de încredere în „celălalt” şi al respectului faţă de semen. Ştim din studii comparative realizate în mai multe ţări, care au făcut şi o anumită vâlvă jurnalistică la noi, faptul că „românii” (cei examinaţi erau, de fapt, „bucureştenii”) sunt printre cei mai a-sociali şi „lipsiţi de inimă” cetăţeni ai unei mari metropole. Conduitele rutiniere în situaţii de interacţiune se încadrau majoritar în simptomatologia ţoapei, în retorica agresivă a bădăranului standard, în gesticulaţia aurolacului prizat. Dar oare cum stau lucrurile în Timişoara? Am să vă relatez azi dinamica unui singur indicator, care părea asociat uneia dintre conduitele „soft”. Aşadar, un bărbat între două vârste – complicele nostru – „pierdea” din „greşeală” o bancnotă în timp ce îşi trecea haina peste umeri. Era vizibil modest îmbrăcat, iar banii „pierduţi” păreau a avea o importanţă semnificativă pentru cineva care nu se arata a fi un „ajuns”. Previzibil, cu cât „bancnota” (care era o hârtie fotocopiată atent, ce reproducea originalul) era mai „valoroasă”, cu atât numărul celor care vedeau scena şi îi înapoiau banii „neatentului” era mai redus. S-a ajuns chiar ca o bancnotă de 500 de RON să fie confiscată atât de energic de către un trecător, încât deşi psihologii i-au explicat mai apoi – din raţiuni deontologice – că a fost implicat într-un scenariu experimental cu „scop ştiinţific”, „descoperitorul” să o îndese în

buzunar şi să ia grăbit colţul. Spectaculoase au fost, însă, explicaţiile postexperimentale ale celor implicaţi în studiu. În primul rând, s-a observat că pe măsură ce vorbeau mai mult, făcuseră efectiv mai puţin pentru a ajuta. Apoi abundau explicaţiile absurde, care contraziceau comportamentul real angajat (de genul „tocmai aşteptam să privească în spate, pentru a-i înapoia banii" sau „ştiam că e numai o bucată de hârtie fără valoare, şi am vrut să văd cât de bine e copiată"). În sfârşit, aproape nici urmă de ruşine sau vinovăţie: majoritatea covârşitoare descria, la rece, implacabilitatea gestului lor: „oricum, dacă eu aş fi fost păţitul, cei din jurul meu ar fi făcut exact ceea ce am făcut eu adineaori". Răzbătea acelaşi fior de singurătate şi de părelnicie. Iar, vorba unui „subiect": „dacă tot e să mi se *dea* ceva, trebuie să apuc degrabă, căci mie dintotdeauna mi se ia, nu mi se dă". Smulgerea convertea simbolic în gest „câştigător" strategia celui care, într-o lume normală, adună perseverent, prin muncă, într-un climat de competiţie loială, resursele. Aproape într-un caz din două oamenii obişnuiţi fură la drumul mare, fără să simtă vreo responsabilitate pentru conduita lor duplicitară, şi asta în oraşul declarat drept model al „civismului" autohton, iar sigurul lucru care contează e „să mă scot acum şi aici, căci nu se ştie ce va fi mâine". Pe acest fundal se întinde caracatiţa neputinţei şi a vrajbei. Care poate fi – şi este – cu atâta cinism valorificată de cei care ne învaţă că „nu are rost să ne băgăm", că „oricum jocurile sunt făcute". De „ei". Şi pentru „ei". Temelia absenteismului, dezinteresului şi autoritarismului în spaţiul public românesc se află (şi) în acest fatalism orb al dezangajării şi furtişagului. Care e, de fapt, un furt de sine. Ce-ar fi să le jucăm o festă. Să începem de mâine să refuzăm să ne „lăsăm duşi de val". Abandonul nostru face puterea „lor". Şi să întindem, în sfârşit, mâna semenului de lângă noi,

înţelegând că numai împreună cu el putem să „le” aplicăm ceea ce merită orice gunoi al istoriei: să fie măturat grabnic!

***Ce popor harnic avem*!**

Vizitând localitatea socrilor mei din Ardeal, nu poţi să nu constaţi ce „dinamici sociale” semnificative se petrec. Comuna se reconfigurează: îndeosebi după 2002 au început să apară case cu un etaj şi un balcon impunător în partea frontală, toate după modelul primului plecat, care a izbutit să aducă suficienţi bani acasă, încât să schimbe referinţa arhitectonică a locului (care era mai degrabă una discretă pe orizontală şi în adâncimea curţii, nu una pe verticală, care să „îţi ia ochii”). Dacă la început tinerii optau pentru vecinătatea apropiată, Ungaria, pentru a-şi face un rost, pe măsură ce anii de după 2000 treceau, ei se îndreptau spre lumi din ce în ce mai îndepărtate, preferând Spania în cele din urmă, mai ales în domeniul construcţiilor. Nu plecau ca să se aşeze „acolo”, ci numai să se aranjeze „aici”, căci ceea ce le oferea lumea românească era altfel dezamăgitor şi lipsit de speranţă. Poveşti despre izbânda unor oameni care muncesc fără de limite şi iau totul pe cont propriu pentru a reuşi, în pofida unui stat care le pune numai beţe în roate, aţi auzit negreşit. Nu am să mai adaug una. Mai cu seamă că „succesul” lor e problematic. Ceea ce m-a frapat în toată această poveste nu este ceea ce se întâmplă nemijlocit, ci… ceea ce nu se întâmplă. Aşteptarea ca mod de viaţă. Proiectul existenţial pentru un mâine care va să vină, pentru care sacrific aproape deplin clipa. Căci acei oameni – aveam să aflu – munceau câineşte pentru ceea ce dobândeau, şi ţinta lor era să arate consătenilor cât „de bine s-au ajuns”. Aproape neintegraţi „acolo”, trăiau în enclave care reproduceau reţeaua familială de

acasă, ostenindu-se câte 12-14 ore pe zi, intrând într-un scenariu în care era expulzat prezentul. Iar cei de acasă îşi rânduiau viaţa tot după secvenţele aşteptărilor: „când sună tata”, „când fugim la poştă la Western Union”, „când trimite pachetul”. Timpul se comprima sau se lărgea după un ritm tăcut şi încordat impus de un mâine în care „ne va fi, şi nouă, în sfârşit, bine”. Iar în acest ansamblu de evaziuni, descopereai alte simptome ciudate. Bunăoară, mai ales de prin 2003 (când primul mare val de migranţi era deja absorbit), cei rămaşi au intrat într-o altă formă de abandon comunitar, care pentru un cititor neatent al realităţii poate să se coboare în anecdotică facilă. Aşadar, într-o localitate în care oamenii muncesc din greu – căci fiind o zonă de deal, totul se obţine lucrând pe brânci, puteai observa cum, de exemplu, pe la ora 17. 10, grădinile înţesate de femeile aplecate asupra pământului erau brusc şi generalizat depopulate. Pentru 50 de minute, ele evadau în lumea unei telenovele, suferind la propriu pentru „dramele” unui Alehandro sau ale unei Quanita. Oameni aspri altfel, care se exteriorizau cu zgârcenie, puteai să îi surprinzi atunci când se regăseau ca din vrajă, plângând efectiv şi confesându-se reciproc despre „ce s-a mai întâmplat şi ce e de făcut”, ca şi cum viaţa substitut în care se aruncaseră era mai intensă şi mai autentică decât cea reală. Priza unui asemenea scenariu virtual se bizuia tocmai pe această imensă nevoie de a trăi din plin „ceva care să merite”, într-o lume în care, rutinier, „nimic nu iese” şi „nu se întâmplă nimic”. Din nou, către seară, se aşeza praful pe balcoanele proaspăt zugrăvite, dar stinghere, în urma cirezii mânate de fostul şef de CAP, devenit acum văcarul satului. În liniştea tălăngilor, printre suspinele gospodinelor pentru „suferinţa contesei”, puteai simţi cum pulsează această singurătate în comun. Ziua de azi nu a existat. Şi tot aşa, nu va exista nici cea

de mâine. Iar viitorul e prea departe. Iar cei care au întreţinut toată această istorie fără de timp îşi freacă mâinile mulţumiţi. Acum şi aici: „Iată ce se mai schimbă faţa patriei! Şi ce popor harnic avem! Putem să îl călărim în linişte.”.

Cu parapanta înspre golul istoriei

De curând am devenit „ţăran”. Sau, mă rog, convenţional vorbind, m-am mutat în „mediul rural”. Deşi categoria evocată e şi ea problematică, fiind o aşezare în imediata vecinătate a Timişoarei, iar administrativ este menţionată drept „comună”, noua mea localitate de rezidenţă e departe de a fi un sat de provincie. Cu toate acestea, nici oraş nu e. Într-un areal de câţiva kilometri pătraţi poţi descoperi cele mai neaşteptate mixturi: case de văiugă, alături de vile somptuoase, căruţe obosite, lângă Mercedesuri ultima generaţie, femei în vârstă, ostenite de muncă şi aduse de spate, dar şi tinere minijupiste cu haine „de firmă”, care se leagănă deliberat provocator. Numai rotindu-ţi aleator privirea poţi reuni câteva straturi de sărăcie, dar şi excese de făloşenie, iar peste toate pulsează un praf gros, dens şi atotprezent. Ceea ce atrage atenţia este, în acest loc al contrastelor, absenţa unui „între”. Aici nu există, la vedere, un loc al partajării clipei cu ceilalţi. Cu excepţia sătenilor răsfiraţi (câţi au mai rămas), care şi-au conservat reţelele de sociabilitate, „restul” caută degrabă să se ascundă în spatele gardurilor proprii, într-o curte care să fie cât mai impermeabilă privirilor celorlalţi. În comuna mea nu vei găsi un spaţiu de odihnă pentru vârstnici, niciun loc de joacă pentru copii (cel improvizat de lângă primărie e mai mereu părăsit). Ca şi cum satul e format din câteva sute de insule izolate, în care fiecare se „aşează” cum poate mai bine, fără

să mai ştie de „celălalt”. Aşadar, nimic care să vestească naşterea unei noi comunităţi cu identitate proprie, în care oamenii să caute să fie împreună. Tranziţia a avut mulţi perdanţi, dar şi câţiva „câştigători” neaşteptaţi. Astăzi vreau să vă vorbesc despre categoria celor care s-au trezit bogaţi (unii din inspiraţie, alţii după aranjamente de culise colorate politic, alţii pur şi simplu la nimereală), numai prin faptul că locuiesc „aici”. Preţul terenului a devenit atât de mare, încât cei 2-3000 de mp de grădină (cât avea o familie săracă odinioară), pot ajunge să valoreze şi 200000 de euro. Odată vândut, terenul îl transformă pe „întreprinzător” într-un „capitalist” care se încurcă în propriul „capital”. Am cunoscut deja câţiva astfel de „consăteni” (şi sunt de ordinul zecilor), care nemuncind efectiv pentru banii – mulţi pe care îi au, ajung să îi direcţioneze către cele mai neobişnuite destinaţii: de la maşini scumpe (după ce tocmai au abandonat tractorul), până la amenajarea unor „grădini orientale” (după ce au dat gata rândurile de zarzavat). În ultima vreme, ca o etichetă identitară asumată, noua lor „ocupaţie” este săritul cu parapanta. Şi dacă se poate experimenta vertijul adrenalinei undeva mai în Caraibe sau pe Coasta de Azur, cu atât mai bine. Golul de acolo e mai incitant. Să nu vi-i imaginaţi ca pe nişte rătăciţi. Simt că totul li se cuvine, sunt plini de vervă, se cred cei mai deştepţi şi înzestraţi, „bagă tare” în tot ceea ce fac (cum beau, ascultă manele, aruncă banii la nunţi sau se răstesc la „sărăntoci”). Ei sunt „aleşii” şi se cade să iei seama de privilegiata lor prezenţă. Într-o mică lume în care oricum fiecare e cu fiecare, atotputernicia lor constituie, la scară redusă, o garanţie a „reuşitei integrării României”. În golul istoric care ne aşteaptă, încă o dată, voios.

Despre „ţigani” şi „ţigănitate”

Ştiu că titlul acestui articol este „nerezonabil”. S-ar cuveni, *politically correct*, să vorbesc despre „romi”. Pe de altă parte, însă, după îndelungate anchete de teren, în care am intrat în contact nemijlocit cu reprezentanţii acestei etnii, pot afirma cu mâna pe inimă că eu am întâlnit numai ţigani. Niciunul dintre interlocutorii mei (şi au fost cu sutele) nu se autoidentifica prin etnonimul „rom”. După cum, frecvent, autodesemnarea de „ţigan” nu era percepută de cel care o realiza ca fiind stânjenitoare sau descalificantă. M-am lămurit curând că „romul” este, de fapt, „ţiganul” ideologic. Mulţi mercenari de ocazie s-au înghesuit, în spatele fondurilor europene, să devină avocaţii acestei etnii şi să îi „trezească spiritul identitar”. „Romi” întâlneam numai la conferinţe despre „multiculturalitate”, „dialog intercultural”, sau, după caz, „autoritarism şi discriminare în România contemporană”. Aici mereu era prezent, de regulă în capul mesei, fie câte un ONG-ist fără vârstă, proaspăt convertit la „noua cauză”, fie vreun ţigan „revoltat”, cu cravată şi ghiul, care bolborosea ceva despre „dificultăţile integrării” etniei sale într-o Românie care „ne fură fără oprire”. Oricum, însăşi identitatea ţigănească, ca orice identitate etnică, e dilematică. Nu este un dat „obiectiv”, sau mai bine zis, nu este în primul rând un dat obiectiv (legat de culoarea pielii, vreo particularitate rasială sau vreo uitătură relaţională). În periplurile mele, alături de studenţi, prin Banatul rural, puteam găsi în numeroase locuri comunităţi tipic ţigăneşti (prin habitat, obiceiuri, limbă – dar rostită „pe la spate”), care, în faţa cercetătorului interesat, încercau să îşi dovedească „românitatea” sau „germanitatea” lor. Angrenau astfel, *sui-generis*, un discurs despre „sine” prin care îşi reconfigurau o identitate auto-percepută ca stigmatizată, ancorându-se simbolic de nişte identităţi etnice mai „onorabile”. Chiar şi deontologic situaţia devenea problematică: cum să îi înscrii, bunăoară, în chestionare,

unde apărea rubrica standard „etnie”? Ce făceai dacă se declarau „nemţi”, cum am „păţit”, de exemplu, la Tomnatic? Ca psihosociolog, nu poţi decât reţine fidel informaţia livrată de către respondent, plecând de la premisa de onestitate a interlocutorului. Aşa se face că astăzi avem oficial atât de puţini „ţigani” în România. Oricum, identitatea socială (precum cea etnică) este în primul rând un ansamblu de norme implicite, valori comunitare şi ansambluri comportamentale împărtăşite. În fond, dacă citim afirmaţia de mai sus într-o perspectivă mai largă, vom înţelege că nu doar simpla rezidenţă te face „timişorean”, nu doar vorbitul în româneşte îţi asigură calitatea de „român” şi nu doar faptul că dispui de o bibliotecă mai acătării te transformă în „intelectual”. În toate, identitatea devenea confirmată – sau nu – printr-un proces de asumare efectivă a unui *mod de viaţă* (operaţionalizat printr-un set de valori, atitudini şi comportamente sociale specifice), caracteristic pentru cei mai mulţi dintre reprezentanţii categoriei vizate, fie ea de „ţigan”, dar şi de „timişorean”, „român” sau „intelectual”. Dar care sunt atributele „ţigănităţii”? Sărăcie, deficit educaţional, inapetenţă civică, autarhism, visceralitate relaţională? Negreşit, cei mai mulţi dintre ţigani sunt aşa. Sunt, însă, şi ţigani foarte bogaţi, chiar sfidător de bogaţi, precum cei care au ocupat deliberat inima Timişoarei, printr-un adevărat război semantic, convertind marginalitatea lor proverbială într-o centralitate simbolică. Sunt şi ţigani instruiţi, activi în „cetate”, capabili de raţionalitate. După cum sunt mulţi, foarte mulţi români „ţigănizaţi”, care se integrează în descrierea de mai sus. Aşadar, „ţigănitatea” este în primul rând un construct cultural, înainte de a fi o realitate ce ţine de o biologie a socialului. O anumită memorie colectivă ordonează ceea ce „merită a fi ţigan”. Şi tot mai pregnant, în anii din urmă, aceste memorii concurente (precum

cea de „ţigan” şi de „român”) devin din ce în ce mai difuze, aglutinate, producând contaminări degenerate în ambele direcţii (vezi manelele, bădărănizarea vieţii publice, dispreţul contractualismului, descurcăreala). Şi astfel, descoperi cum la capătul drumului rămâne o „meta-naraţiune” fără autor. Care descrie o tipologie sociologic majoritară ce poate fi, convenţional, calificată drept o „mare ţigănie”.

Am luat examenul?

Astăzi am mai avut un examen. De ce un episod dintr-o zi oarecare a unui universitar merită atenţia unui cititor, inevitabil, grăbit? Poate pentru că într-o fărâmă de întâmplare se ascunde un înţeles mai adânc, care mărturiseşte o dată în plus despre deriva lumii noastre. Aşadar, în miezul evaluării observ cum unul dintre studenţi, relaxat, şi-a strecurat o altă foaie cu „informaţii utile” sub paginile lucrării scrise. Dexteritatea şi naturaleţea cu care a mânuit totul mă provoacă. Mă arunc înspre ochii lui. Vreme de câteva clipe privirile ni se intersectează. Bag curând de seamă că cel tulburat sunt eu. Nicio tresărire, nicio emoţie nu vibrează pe faţa-i. E inert, senin, tâmp. Simt cum explodez. Încerc să mă stăpânesc. Plusez. Mă adresez, aparent calm, întregii asistenţe: „Dacă descoperiţi că din greşeală – sau nu – s-a strecurat o altă foaie sub paginile de examen ale vreunuia dintre dvs., vă rog *acum* să o înlăturaţi de acolo”. Pentru câteva secunde mă întorc deliberat cu spatele. Invitaţia la „salvare” e atât de flagrantă, gândesc eu, că numai un nesimţit notoriu nu ar reacţiona. Reîntors cu faţa către clasă, constat degrabă că mi-am făcut iluzii. Studintele copia liniştit mai departe. Colegii de alături erau la fel de detaşaţi, cufundaţi în recuperarea (ne) ştiinţei lor. Mă echilibrez cu greu, şi,

după ce îl „pic” pe loc, înştiinţându-l ce îl aşteaptă „conform regulamentului”, îl întreb, totuşi, cum a putut, când a văzut limpede că l-am „ochit”, să lase foia tot acolo? Răspunsul lui a venit automat: „Domnule profesor, aţi stat prea puţin timp întors cu spatele”. Rumoarea mea se întâlneşte cu uităturile rătăcite ale celor mai mulţi dintre cei care îi erau în preajmă. Să nu vă imaginaţi replica de adineauri ca pe un afront asumat. Personajul descris mai sus nu era în stare de înălţimea unei sfidări. Iar colegii săi mulţi dintre ei – nu făceau altceva decât să îşi ascută simţurile, perpelindu-se de apropierea „vânătorului”. Lehamitea care mă cuprinde – mai ales la acele examene, precum cel de azi, în care se adună „restanţierii” – e vecină cu furia sterilă a căutătorului de aur în grajdul porcilor. Necurăţia intelectuală cu care mă confrunt, absenţa oricărei morale, spiritul gregar, descurcatul cu orice preţ şi, peste toate, inerţia omului „dus de val”, mă îngheaţă de fiecare dată. Veţi spune că tabloul de mai sus e unul marginal şi exotic. Că ar merita mai degrabă să îl tratez cu umor. Simţul umorului l-am pierdut în primii ani de universitate. Căci în diverse variaţiuni, ceea ce am „păţit” astăzi mi se întâmplă, mie şi confraţilor mei, tot mai des. Se spune că învăţământul românesc universitar a ajuns unul de masă. Că vechiul focar formativ al elitelor a fost convertit într-unul de „întreţinere” a viitorilor şomeri, pentru o piaţă a muncii în care specializările pe care absolvenţii le dobândesc nu au nicio legătură cu realitatea. Asistăm la un cerc vicios pe care nimeni nu vrea să îl frângă. „Noi” „îi ţinem” pe „ei”, inclusiv pe cei care nu sunt capabili să închege coerent o propoziţie, iar „ei” „ne ţin” pe „noi”. Toată lumea ştie asta, dar nimeni nu o recunoaşte tranşant. Deficitul cronic de resurse alocat educaţiei, precum şi declinul demografic, transformă munca noastră întruna mereu ameninţată de spectrul reducerii posturilor din statele de funcţii.

Golul e suplinit parţial de „banii lor” (în contul taxelor pe care le plătesc, mereu mai consistente). Şi de aici diluarea exigenţei, autocenzura discernământului, „euforia” supravieţuirii. Sigur că sunt şi excepţii. Sigur că sunt profesori care nu acceptă compromisul, precum şi studenţi remarcabili. Important este însă dozajul lor în corpul sistemului. Or, aceştia au devenit minoritari, şi într-o tabără, şi în cealaltă. Masa critică a ignoranţei instituţionalizate a fost depăşită. De acum, nu ne mai rămâne decât să ascultăm sfatul „eliberator”. Să ne întoarcem cu spatele. La viaţă, la istorie, la „celălalt”. Ş i să înţepenim cât mai mult timp aşa. În mizeria care se întinde (în noi şi din noi), asistaţi şi tot mai singuri, măcar ni se va părea că totul e ok. Ni se va părea că am luat – examinat şi examinator – examenul.

***Merită să mai încercăm o dată*! (?)**

Într-o tăcere aproape deplină, azi se împlinesc 67 de ani de la începutul sfârşitului. Să exersăm împreună un exerciţiu de empatie. Ceea ce urmează nu e o povestire literară. Şi nicio frântură de text „emoţional”. Ci o invitaţie la o (re) găsire de sine. Aşadar, în dimineaţa zilei de 28 iunie 1940, neanunţaţi de nimic, ţăranii dintr-un sat bucovinean de pe malul Ceremuşului, la graniţa cu Polonia, primeau vestea şoc: ruşii vin peste noi! Puneţi-vă în locul lor. Totul e „aşezat” aşa cum se cuvine, şi tocmai se pregătesc de hramul bisericii din sat, de Sfântul Petru şi Pavel. Nici cea mai mică aluzie nu putea sugera o asemenea desfăşurare. Mai mult, „regele nostru” declarase asigurător, în faţa unei mulţimi înfrigurate de emoţie, cu câteva săptămâni înainte, în plin centrul Cernăuţiului, că „nu vă vom abandona niciodată”, chiar dacă „ar fi să murim până la unul”. Şi dintr-o dată, totul se

prăvăleşte. Ce ai adunat o viaţă, tu şi familia ta, e pulverizat în câteva clipe. O valiză. Asta e tot, în cazul în care, dacă te grăbeşti, după ce ţi-ai dezmeticit familia, poţi lua cu tine în Refugiu, către Ţară. Mulţi însă rămân, neizbutind să se rupă de singurul „acasă” în care viaţa lor îşi afla un rost să se scurgă. Aveau să plătească cumplit. Peste numai un an, când Bucovina a fost redobândită vremelnic, refugiaţii care şi-au căutat gospodăriile, le-au descoperit fie pustiite, fie înstrăinate. Toţi, dar absolut toţi cei rămaşi, care erau după acte „români”, fuseseră deportaţi. Trimişi după Cercul polar, mulţi aveau să se piardă. Mai apoi, în vara lui 1944, la al doilea refugiu, speranţele erau deja alungate. Din nou, toată viaţa îţi intră într-o valiză, pe care o iei cu tine înspre o Românie agonizantă. Peste ani descoperi, căutându-ţi rudele şi pe cei apropiaţi, că cei mai „norocoşi” s-au reîntors în satul lor natal după mai bine de 40 de ani, o dată cu relativa deschidere gorbaciovistă. După 1989, revizitându-ţi locul de obârşie, ţi se înfăţişează o lume „nouă”, stranie şi străină, în care nu se mai vorbeşte, practic, româneşte. Afli că pentru cei ce s-au întors, în sfârşit, „acasă”, nu mai este loc. Ş i totuşi, viaţa se strecoară prin toate ungherele istoriei în care se poate respira. Ţi se dezvăluie din nou cu speranţă cum singurii ce mai vorbesc româneşte sunt copii şi copii copiilor celor deportaţi, care moştenind verticalitatea şi îndărătnicia părinţilor, se înverşunează să trăiască şi să crească. Imaginea satului din povestirile părinţilor i-a ajutat ca atunci când au întâlnit realitatea nemijlocită a aşezării să o preschimbe după chipul imaginii reper. Deşi acum o mână de oameni, au reclădit cu puterile lor biserica dărâmată din sat şi astăzi se pregătesc, curaţi, pentru hramul de Sf. Petru şi Pavel. Îi puteţi privi în ochi? Aţi făcut ceva pentru ei? Şi pentru cei ca ei? Fiţi liniştiţi. Nu sunteţi vinovaţi. Căci, nu-i aşa, „nu aţi ştiut nimic”. Nu aţi ştiut că în vara

lui 1940, cu o laşitate vecină cu netrebnicia, am abandonat fără să tragem un foc de armă aproape o jumătate de ţară, găsind şi cele mai onorabile justificări pentru „salvarea fiinţei noastre naţionale”. Nu aţi ştiut nimic despre acest mărunt tablou în mişcare al unui sat oarecare din Bucovina de Nord, satul tatălui meu, care poate fi multiplicat, la scara întregii ţări părăsite, de mii şi mii de ori. Am astupat mai mereu cu cuvinte pompoase (aşa cum nu s-a sfiit în epocă să facă şi Carol al II-lea) o realitate care se vestea tragică. Iar atunci când tragicul s-a petrecut, am fost îndemnaţi la uitare şi rescrierea realităţii. Pe tiparul ideologic la modă, fie el legionar, „naţionalist”, comunist sau al „democraţiei originale”. Dar ce ne facem cu oamenii? Cu concentratul lor de suferinţă şi de nedreptate? Chiar dacă ei nu intră în „povestea oficială”, a ceea ce avem voie să ne reamintim? Ca nişte relicve vii, ei ne caută privirea şi ne întind mâna. Vom păşi către mâine, ignorându-i mai departe? Dacă „noi” am fi fost „ei”? Începutul sfârşitului, aşadar? Dacă vom persevera în uitarea teleghidată, din care se îmbuibă toate lipitorile politice, negreşit. Dar poate, în ceasul din urmă, punându-ne oglinda în faţă, vom înţelege că trebuie să începem să trăim „altfel”. Asumându-ne trecutul, găsind căi de a fi împreună. Căci la fel ca tinerii bucovineni care au reconstruit o biserică după o imagine moştenită, pe care o aveau numai în sufletul lor, şi noi avem de reconstruit o Ţară. Care, cândva, odată cu zorii secolului 20, începea să se arate ca o mare promisiune. Merită să mai încercăm o dată! (?)

Multă vorbărie şi puţină viaţă

Tiparul deschiderii de sine a constituit în ultimii ani o topică des exersată a psihologiei sociale. Autodezvăluirea, privită ca şi

capacitate a actorului social de a transmite audienţei informaţii consistente despre propria sa identitate, este esenţială pentru stabilirea oricărui tip de relaţie interpersonală, dar şi pentru ansamblul tiparelor relaţionale dintr-o societate. Autodezvăluirea în sine este un proces universal, însă profunzimea sa, natura informaţiilor vehiculate, preferinţa pentru un anume interlocutor, sunt influenţate de specificul orientării cultural-valorice. Investigarea autodezvăluirii în ţările Europei Centrale şi de Sud-Est (deci şi a României) a făcut obiectul unor cercetări aprofundate în anii din urmă, precum cele coordonate de Robin Goodwin. Ansamblul lor ne îngăduie să privim în cheie comparativă speciile de autodezvăluire proprii esticilor, faţă de cele ale „occidentalilor”. Dacă exponenţii culturilor „occidentale”, individualiste, valorizează autodezvăluirea personală, reprezentanţii culturilor „orientale”, colectiviste, încurajează autodezvăluirea relaţională. De aceea, la români (tipic „colectivişti”), când semenul ţi se deschide, îţi vorbeşte de „tot neamul”, în schimb la „vestici” („individualişti”), informaţia livrată este despre sine şi propria biografie. De asemenea, „esticii” au reticenţe în a-şi dezvălui gândurile sau sentimentele proprii înainte de a cunoaşte opiniile partenerului de relaţie, printr-un fel de retractilitate „naturală”, asumată de timpuriu, şi întreţinută de temerea că „celălalt” va profita de „ceea ce află despre mine”, aşa cum probează C. Mehugh. Nu întâmplător, adâncimea autodezvăluirilor (calitatea, gradul de intimitate al informaţiilor vehiculate) este mai modestă în culturile naţionale colectiviste, suplinită de o expansivitate pe dimensiunea orizontală, a întinderii autodezvăluirii (cantitate de informaţii schimbată între parteneri), ceea ce conferă aparenţa unei autodezvăluiri echilibrate. Mesajul sugerat de aceste cercetări ar putea fi rezumat astfel: la colectivişti „se vorbeşte mult” – întindere

a autodezvăluirii mare, dar informaţia transmisă este „nerelavantă, superficială” – aşadar, cu un grad de intimate şi autenticitate mai modest. Nu întâmplător, evocându-l pe Mircea Iorgulescu, putem întări că trăim într-o lume a „marii trăncăneli”. Cum se deschid esticii, în general, şi românii în special, atunci când au în faţă un străin? Un corpus cercetări mărturisesc despre moştenirea locului: lumea Europei Centrale şi de Sud-Est este teritoriul geo-politic şi social în care cele mai adânci legături interpersonale au fost îndeaproape supravegheate şi puteau reprezenta o sursă pentru şantaj din partea puterii comuniste, care întreţinea o atmosferă de teamă şi neîncredere în semeni. Într-un spaţiu social-politic dislocat la mijlocul secolului al XX-lea de la cursul firesc de evoluţie, procesele interpersonale cele mai intime au cunoscut distorsiuni dramatice. Astfel, dincolo de beneficiile unanim recunoscute ale scoaterii la lumină a informaţiilor despre propria persoană în raporturile cu partenerii de relaţie (regăsite în dezvoltarea relaţiilor de prietenie, creşterea satisfacţiei maritale, obţinerea suportului social, păstrarea sănătăţii fizice şi psihice), la aceste naţiuni, din nefericire, riscurile autodezvăluirii s-au materializat deopotrivă în trăirea sentimentelor de vulnerabilitate, a fricii de a fi abandonat de cei din jur, a temerii de a deveni victima agresiunilor sau a „pierderii controlului”. Aceste amintiri dominante asigură un mod specific de lectură a realităţii actuale, fapt ce perpetuează frustrarea definitorie (un exemplu apropiat de noi este trăirea „poverii de a fi român”), a sentimentului de inferioritate specific oricărui stigmat, corelate cu o atitudine obedientă şi fatalistă. Aşadar, suspiciune, neîncredere şi teamă de „celălalt”, dincolo de aparenţa convivialităţii. Şi peste toate, multă vorbărie şi puţină viaţă.

Deci

„Deci, asta e!” Vă sună cunoscut? Ca mai mereu în viaţa noastră publică, ceea ce spunem şi ceea ce facem nu exprimă ceea ce suntem. În fond, această inflaţie a lui „deci”, care ar oglindi siguranţa şi claritatea unui raţionament concluziv tăios, nu face altceva decât să suplinească un gol reflexiv. Studiile de psiho şi socio-ligvistică au examinat modul în care se activează anumite tipare discursive, cu un anumit bagaj lexical, fără ca subiectul care le animă să mai fie conştient că le angajează. Interiorizate încă de timpuriu în cadrul socializării, ele dau seama de o anumită raportare la istorie care se rutinizează şi lămuresc, uneori într-un chip neaşteptat, modul în care subiectul „simte” şi „ştie” „ce se întâmplă” cu el. Astfel, de exemplu, în engleză „temătorul” „*I mean*”, repetat ca un adagio discursiv în conversaţiile curente (de la cele ale unor conferinţe academice formale, până la cele informale şi colocviale, la o bere între prieteni) sugerează o îndoială – privitor la un aspect al lumii care poate fi desluşit – şi o nevoie de explorare suplimentară, ce poate fi limpezită împreună cu un partener de dialog interesat, care te ascultă cu adevărat. A experimenta dialogul autentic, în care eşti încurajat să vorbeşti despre realitatea unei lumi care merită să fie dezvăluită împreună cu celălalt, contrastează puternic cu stilul monologal, gălăgios, în care nici măcar nu aştepţi să vezi „ce vrea” să spună celălalt, şi în care „ştii deja” că „lumea” e rânduită după „legea lor”, a celor care „fac jocurile” în societate. Iar noi, „asta e”, rămânem numai cu „vorbăria”. Cu alte cuvinte, „ce rost mai are să vorbim”, căci „oricum, totul iese cum vor ei”. Şi atunci, nu ne mai rămâne decât „să ne facem că vorbim”, iar în locul informaţiei, punem zgomotul, în locul urechii plecate către gândul interlocutorului, punem

obsesiile singurătăţii noastre. Acest tipar de comunicare contaminează cele mai neaşteptate contexte de interacţiune: în conversaţiile dintre părinţi şi copii, între partenerii de viaţă, între colegii de serviciu. E ca şi cum excesul expresiv în plan retoric (asezonat la cei mai mulţi conaţionali şi cu o gesticulaţie abundentă) poate suplini gândul împărtăşit, preocuparea pentru soarta „celuilalt", convingerea că „noi" nu suntem numai o turmă care reuneşte nişte „eu"-ri stinghere. Oricum, rezultatele studiilor realizate asupra repetitivităţii de apariţie în limbajul cotidian ale unor sintagme reper implicite (care plasează „deci"-ul românesc la loc de cinste, ca un echivalent – în frecvenţă – al „*mean*" ului anglofon) descriu nu numai recurenţele lexicale, ci şi funcţionalităţile acestor „noduri de comunicare", cum le numesc sociolingviştii. Bunăoară, la britanici, dubitativul „*mean*" joacă rolul unui ferment de creştere a unei comunicări împreună cu „celălalt". La români, în schimb, concluzivul „deci" nu pune capăt unei călătorii semantice (aşa cum s-ar cuveni cu orice „nod comunicaţional de bilanţ"), ci, cel mai adesea, o inaugurează (mulţi români îşi încep discursul cu „deci"). Iar după deci... nimic. „Deci... asta e".

„Gură mare" şi „moralăă mică" Printre multele scenarii experimentale pe care psihologii sociali le imaginează pentru a-şi testa ipotezele, se strecoară uneori şi unele ce pot să pară o farsă. Dincolo de registrul anecdoticului, însă, multe dintre tiparele valorice şi atitudinale cele mai profunde ale celor implicaţi pot deveni accesibile. Ce faci, bunăoară, ca simplu client, dacă într-un supermarket, după ce ai achitat contravaloarea produselor cumpărate (să zicem 50 RON pentru nişte mărfuri care valorau 35 RON), ţi se înapoiează un rest vădit mai mare decât cel necesar (ţi

se oferă 45 de RON, în loc de 15 RON). În primul rând, „constaţi” greşeala ori nu? Dacă da, când înapoiezi banii, o faci cu „spectacol”, dovedind audienţei corectitudinea ta „exemplară” sau firesc, tăcut, reaşezând lucrurile la normal fără tevatură? Ce se întâmplă dacă variezi nivelul sumei primite ca „rest greşit”, sporind progresiv valoarea banilor pe care vânzătoarea îi aşează, maşinal, lângă casa de marcat? Toate aceste întrebări le-am avut în minte atunci când am construit un scenariu precum cel descris mai sus, în care au intrat toţi cei care întâmplător – conform schemei de eşantionare – s-au nimerit să-i devină „actori”. Urmându-l, am încercat să estimez, în registru comparativ, felul în care românii obişnuiţi se raportează la exigenţele corectitudinii şi respectului interpersonal. Pe scurt, aparent, românii sunt „rezonabili”: pe ansamblu, în şapte cazuri din zece, aceştia refuză să „fure”. Dacă însă suma „în dispută” creşte semnificativ (în loc de 50 RON, primeşti un „rest” de 500 RON, de exemplu), românul devine mai „flexibil”: aproape un subiect din doi uită să refacă „greşeala” vânzătoarei. Oricum, în Germania şi Olanda, acest studiu a indicat scoruri infime ale furtişagului, de 2-3, indiferent de nivelul sumei returnate eronat. În privinţa deschiderii expresive a „clientului corect”, în opoziţie cu loturile de subiecţi occidentali, la noi predomină „circul” exemplificator. Astfel, de regulă, conectând audienţa conjuncturală din preajmă, cel care îşi descoperă „onestitatea” o face vocal şi evocator. Ceva de genul: „băgaţi de seamă, cine-i ca mine!”. În sfârşit, în interviurile postexperimentale, când psihologul îl avertizează pe subiect că, totuşi, a fost numai o „mică înscenare ştiinţifică” şi trebuie să înapoieze banii în surplus, la noi apărea o variabilă dependentă foarte „originală” – inexistentă „dincolo” rata de subiecţi care refuză să mai returneze suma necuvenită. Sub cele mai

neaşteptate pretexte, de la varianta „pragmatică” („să-şi facă datoria vânzătoarea şi să fie mai atentă”), trecând prin cea pasiv-agresivă („scutiţi-mă cu ştiinţa voastră, nu cred că am fost obiectul unei cercetări”) şi sfârşind cu cea „mistică” („mâna lui D-zeu mi-a pus banii în mâna mea”), „românul” nostru decidea, în 9 din cazurile de furtişag (3 din total) că „nu-i pasă” şi că „ce-i în mână nu-i minciună”. Şi păşea mai departe. Aşadar, după ce parcurgi 1000 de cazuri „testate”, din care în 300 „te fură” pe faţă, iar în zece mai şi pleacă cu banii furaţi după ce i-ai dezvăluit public furtul, îţi dai seama că ai de-a face cu un tip social aparte: „gură mare” şi „morală mică”. Oricum, studiul a fost organizat în Timişoara. Ar fi interesant de văzut ce rezultate s-ar obţine dacă, vorba psihosociologului, s-ar varia variabila independentă: tip de magazin, mediu de rezidenţă… regiune istorică. Ce părere aveţi?

Deindividualizarea la români

Descrisă ca un proces de trăire a pierderii identităţii din cauze de natură fizică (precum întunericul) sau de natură socială (precum starea de mulţime), deindividualizarea a suscitat numeroase controverse şi a reunit multe demersuri experimentale cu rezultate neliniştitoare. Cercetătorul care a avut cele mai importante contribuţii în domeniu este psihosociologul american Philip Zimbardo. Încă din studiul său din 1969, acesta a distribuit subiecţii în două grupe: în prima a solicitat participanţilor să îmbrace haine care să le întreţină anonimatul, de genul unor mantale lungi, cu glugi de tipul Ku Klux Klan; iar în cea de-a doua, haine comune, obişnuite, particularizate. Rolul celor implicaţi a fost acela de a administra şocuri electrice unor complici ai experimentatorului, care erau învăţaţi să greşească într-o sarcină

de învăţare. S-a constatat că cei din prima grupă aplicau şocuri electrice de intensitate considerabil mai ridicată, pierzându-se sub anonimat, ceea ce l-a făcut pe cercetător să concluzioneze că deindividualizarea conduce la comportamente iresponsabile, cu efecte negative asupra reţelelor sociale locale. Dar există diferenţe culturale asupra deindividualizării? Cum sar comporta românii în condiţii de anonimat? Câteva studii derulate pe loturi de subiecţi în vestul ţării ne sugerează unele tendinţe care ne pot pune pe gânduri, ce urmează – sau nu – să fie validate pe eşantioane mai largi. Merită subliniat faptul că anonimatul transformă într-un mod cu totul special participantul român la experiment. Aici, în termeni relativi, se înregistrează scoruri mult mai mari ale violenţei interpersonale decât în varianta „occidentală”. Însuşită în vremea comunismului ca o „resursă” prin care „puteai supravieţui”, convertind astfel frustrarea şi marginalitatea, ascunderea de „celălalt” conferea omului obişnuit energia interpersonală necesară pentru denunţ sau agresiune explicită. Şi cu cât frustrarea socială era mai pronunţată, cu atât „disponibilitatea” de a „lovi în semenul tău” sporea. Ciudate sunt însă „moştenirile” acestor comportamente deviante, mobilizate acum de tineri care nu s-au socializat în comunism. De exemplu, atunci când unui grup de 74 de studenţi (de la o facultate... umanistă) le-am asigurat anonimatul, mai bine de jumătate dintre aceştia (41) au decis să aplice un şoc electric „letal” unor „nevinovaţi” (medie peste 220 V), „studenţi şi ei” (desigur, complici în tot acest scenariu foarte realist), pentru că nu îşi aminteau nişte asociaţii de cuvinte, citite în prealabil o singură dată. Cu toate acestea, tinerii „umanişti” au fost la fel de iresponsabili ca şi „părinţii” lor (cu toţii din învăţământ, cu o medie vârstă de peste 50 de ani, şi cu o rată a „violenţei extreme” de 33 din 61). Până la urmă, chiar şi limita

agresiunii era convenţional stabilită (220 V), cvasi-totalitatea fiind mai mult sau mai puţin violenţi, doar 11 subiecţi refuzând tranşant aplicarea unor şocuri electrice. Ce putem înţelege din această descriere care poate să ne pară terifiantă? Că, aşa cum susţine Zimbardo, personalitatea este un construct situaţional (deci „ceva" „flexibil", modelat de context), astfel încât, parafrazându-l, „suntem cu toţii asasini potenţiali"? În parte, ori cât de greu ar fi să ne asumăm asta, da. Există, însă, societăţi traumatizate, în care oamenii ce le compun au experimentat atât de frecvent şi de profund neputinţa, privarea de liberate şi marginalizarea simbolică (adică, mai pe româneşte, batjocura la drumul mare!), încât înclină să transforme această imensă energie negativă în violenţă îndreptată împotriva celui care, fie şi numai pentru o clipă, „ajunge pe mâna mea". Aşa „îmi imaginez" că „şi eu sunt puternic", devenind „stăpânul vieţii mele". În fapt, cei care „controlează" la nivelul societăţii toată această gramatică a supunerii generalizate nu fac altceva decât să amenajeze profitabil frica şi frustrarea. Înrobind o dată în plus. Astfel, putem înţelege de ce denunţurile la români au fost atât de frecvente, de ce violenţa mediatică, linşajul intelectual, bădărănia interpersonală constituie regula şi nu excepţia climatului public. Aşadar, la noi agresivitatea exteriorizată prin deindividualizare nu este (numai) „din afara noastră" (situaţională), ci, mai ales, „din noi". Şi merge dincolo de noi, înspre o istorie în care am uitat – prea adesea – să trăim ca actori angajaţi, ci numai ca spectatori aruncaţi la spectacolul propriei vieţi.

Despre sondaje şi reprezentativitate

Sondajele de opinie constituie una dintre cele mai însemnate

achiziţii ale democraţiei postdecembriste. Dincolo de procentele perindate pe dinaintea ochilor telespectatorilor şi de graficele frumos colorate ce ne indică gradul de adeziune al cetăţeanului pentru un anume personaj de prim plan sau pentru o anumită politică publică, sondajele ne comunică o semantică de plan secund încurajatoare: „şi noi contăm!”. Avem de-a face cu o filosofie de ordonare a lucrurilor în societate care contrastează flagrant cu monologul ideologic comunist, în care ni se livra vizionara perspectivă a „Partidului şi conducătorului iubit”, încât oricâte rezerve metodologice şi deontologice ai avea, nu poţi să nu semnalezi progresul. E adevărat: cel mai adesea sondajele sunt comentate de nespecialişti, care deturnează sensul tendinţelor statistice sau construiesc inferenţe nelegitime, nesusţinute de date – pe care oricum nu au competenţa de a le gestiona, după cum nici nu sunt mulţi sociologi cu darul vorbirii pe înţeles. Totodată, nu poţi ocoli faptul că există institute de sondare îndoielnice, care propun cifre ce se sincronizează suspect cu interesele finanţatorilor, iar mass-media prezintă deseori fără discernământ aceste rezultate, laolaltă cu ale firmelor – foarte puţine la număr – serioase şi oneste. Dar ca în orice proces de învăţare la nivelul societăţii, lucrurile încep să se cearnă: apar expertize tot mai profesioniste, institutele se ierarhizează mai ferm cu fiecare an, competenţa cetăţeanului activ şi angajat public (care alcătuieşte acel strat de aproximativ 10 ce pune România în mişcare) e tot mai sporită şi exigenţele sale vor impune o reaşezare e pieţei institutelor de gen, în care cei dubioşi vor fi, treptat, marginalizaţi. Căci s-a înţeles importanţa strategică extraordinară a informaţiei adecvate, precise şi rapide, precum şi resursa imensa pe care o constituie cunoaşterea tendinţelor care compun metabolismul social românesc. Iar cei care au puterea – sau aspiră la ea – au

nevoie de cunoaşterea dinamicilor structurale, pentru a acţiona asupra maşinăriei sociale şi nu a re-acţiona mereu la un curs al evenimentelor impus din afară. Dar. Dincolo de evoluţiile optimiste, nu pot să nu stârnesc scepticismul din mine când îmi dau seama că cei care vor să reformeze sondajele de la noi – şi implicit acurateţea lor – nu se vor confrunta numai cu precarităţi metodologice de colectare a datelor, ci şi cu o trăsătură mai adâncă a patologiei sociale româneşti: neîncrederea generalizată în „celălalt”. În fond, premiza fundamentală a oricărui sondaj de opinie este reprezentativitatea. Complicata metodologie de colectare a datelor prin procedeele de eşantionare vizează tocmai examinarea *tuturor* opiniilor exprimate într-o societate pe o temă dată şi a tuturor straturilor sociale care le animă, chiar şi a celor nu ar dobândi altfel o voce publică. Or acest pluralism discursiv de nivel societal e pus în discuţie de un simptom care – ca şi coordonator a multor cercetări pe eşantioane reprezentative mă nelinişteşte: rata de acceptare a completării unui chestionar curent la un sondaj scade progresiv în România ultimilor ani. Altfel spus, ceea ce strângi dintr-un eşantion se doreşte a fi o copie fidelă a opiniilor înregistrate în „volumul populaţiei globale”. Dar ce se întâmplă când se ajunge ca aproape în 2 cazuri din 3 oamenii obişnuiţi să refuze să vorbească cu tine, ca operator (tendinţa e mult mai accentuată decât la începutul anilor 90, când rata neîncrederii era de aproximativ 1/2)? Rămâne un „popor tăcut” care, cu siguranţă, este „altfel”. În ce măsură mai este „reprezentativ” ceea ce „descoperim” noi sociologii, când nu mai găsim căile de a ajunge la ceea ce gândesc un număr atât de copleşitor de mare de semeni de-ai noştri? Dincolo de corecţiile rutiniere ce ne ajută să ponderăm tehnic acest efect, rămâne întrebarea cea mai grea: de ce astăzi românii sunt mai

neîncrezători chiar decât în anii imediat postceauşişti, când aveau în sânge teama de a spune liber ce gândesc despre lumea în care trăiesc? Ar merita să ne aplecăm cu mai multă preocupare asupra acestui uriaş continent de tăcere şi refuz, după cum s-ar cuveni să ne mai moderăm absolutismul expertizelor noastre. Şi să înţelegem, în sfârşit, că dacă nu vom găsi fiecare (deopotrivă noi, psihosociologii, cu uneltele ştiinţei noastre, dar mai ales politicienii, cu resursele lor) căile de a ajunge la „cealaltă" România, nu vom mai avea o ţară, ci numai nişte teritorii sociale tot mai fracturate, monologale şi neîncrezătoare. Pe deplin reprezentative.

***V-am făcut-o*!**

Deseori, studenţii îmi furnizează cele mai interesante subiecte de cercetare. Aşa s-a întâmplat deunăzi, când unul dintre tinerii inteligenţi cu care am lucrat mi-a sugerat să mai las deoparte „abordările de sus, structurale", şi să cobor într-o realitate „mică, de-a lui Mitică". Căci mai ales aici poţi găsi miezul unor fenomene care pun în mişcare dinamicile „macro". Bunăoară, cum ne prezentăm „noi românii" – ca să vorbim academic – în registrul „contractualismului interpersonal"? Mai simplu, al respectării cuvântului dat? Omul fusese frapat şi jignit (ardelean fiind) de uşurinţa cu care patronul pentru care lucrase într-o slujbă cu jumătate de normă a „uitat" să-i plătească orele suplimentare, pe care convenise să i le achite în afara contractului scris. Mărturia studentului e edificatoare: „Patronul mă rugase disperat să îl ajut, căci apăruseră nişte comenzi urgente care trebuiau rezolvate, şi cu toate că eram şi eu foarte prins, am acceptat. Trebuia doar să îmi plătesc studiile de undeva, aşa că nu îmi stricau nişte bani în plus.

După ce urgenţa se consumase, şeful a cotit-o brusc şi a trebuit să plec din firmă cu buzele umflate. Într-adevăr, nu semnasem nimic. Dar ne dădusem cuvântul să ne ajutăm reciproc: eu cu munca, cât e nevoie, el cu banii, la sfârşitul comenzilor. Acum m-am învăţat minte şi mi-am luat seama. Şi când mă gândesc cum se fălea şeful meu cât era el de „bănăţean" şi de „neamţ", mi se face lehamite. S-a miticit lumea asta peste măsură!". Contaminat de acest exemplu, am urmărit mai apoi modul în care se respectă înţelegerile între oameni într-o specie de interacţiune similară, pe care aproape nimeni dintre noi nu o poate evita: cea cu „meşterul". Fie el zidar, zugrav, instalator sau electrician, personajul cu pricina devine un actor al scenei vieţii noastre care frecvent râvneşte la un rol de stăpân atotputernic. M-a preocupat nu atât modul în care se derulează raporturile dintre „client" şi „specialist" într-un contract formal (scris), ci în „micile aranjamente" informale. De asemenea, sarcina trebuia să nu fie doar punctuală (căci ar fi fost greu de ocolit înţelegerea doar la schimbarea unui robinet), ci mai „complexă", necesitând măcar 2 zile de lucru. Intervievând peste 100 de timişoreni care avuseseră de-a face în ultimul an cu „meşterul", am aflat că în aproape 7 cazuri din 10 oamenii se simţiseră înşelaţi: costurile au fost mai mari şi / sau termenele nerespectate. Ca un numitor comun răzbătea fatalismul asumat: „ăştia suntem", „nu aveam de ales" (?). De la bun început relaţia fusese construită disproporţionat, între un client neputincios, incapabil să îşi apere drepturile şi care cedează până la urmă „ca să iasă, totuşi, treaba", şi un „specialist" discreţionar şi incorect. Care ştie că „te are la mână". Era neverosimil să descoperi cazuri în care intelectuali de bună condiţie consimţiseră să fie „tăvăliţi" de un „meşter" cu patru clase sau oameni cu venituri modeste (de regulă pensionari), care acceptaseră să plătească pentru acelaşi

serviciu mai mult decât cei cu stare. Într-o lume în care *simţi* că „nu ai de ales” (deşi azi ai mai mult decât oricând!) în rezolvarea unor sarcini curente, până şi cele mai mărunte interacţiuni cotidiene sunt un prilej de exercitare a strategiilor „descurcărelii”. Şi „fiecare se descurcă cum poate!”. Ocolind contractualismul formal, care pare costisitor (deşi un coleg dintr-o multinaţională îmi dezvăluia că rata de respectare integrală a clauzelor contractuale formale de către partenerii cu care firma avea afaceri nu depăşea 50!), „românul” obişnuit caută „mica potrivealã”, maximizarea „oportunităţilor” clipei – mereu percepute ca limitate. Ştiind doar că rolurile, sunt, în fond, interschimbabile: „azi mi-o face el mie, mâine i-o fac eu la altul!”. Şi aceste mici „reglări de conturi” alimentează, la nivel „macro”, marele val de neîncredere în instituţii şi generalizatul cinism social. Multiplicat la scară de masă, lângă noi, şi în doze diferite, în fiecare dintre noi, Mitică chicoteşte mulţumit: „V-am făcut-o!”.

Spaţiul proxemic la români

În ultimii ani, pornind de la intuiţiile antropologului şi sociologului E. T. Hall, s-au articulat întregi corpuri de studii asupra *distanţei proxemice*, înţeleasă ca distanţa fizică interpersonală care asigură o securitate psihologică în relaţia cu „celălalt”. Conform viziunii cercetătorului american, fiecare om partajează cu semenii un spaţiu informal prin care se simte „în siguranţă”, câtă vreme însoţitorul său nu încalcă această graniţă simbolică. Situaţii de interacţiune specifice delimitează „arii de securitate” bine precizate, care sunt din ce în ce mai restrânse pe măsură ce plecăm dinspre contexte de interacţiune publică (într-o staţie de tramvai, de exemplu, când distanţa proxemică este mai mare, de ordinul metrilor), înspre cele private (în relaţia cu un

partener de dragoste, bunăoară, când distanţa proxemică devine mult mai redusă, de ordinul zecilor de centimetri). Încălcarea acestei graniţe (când „celălalt” intră în „spaţiul meu”) este resimţită ca o agresiune nemijlocită, generând un disconfort semnificativ, însoţit de simptome psihosomatice (nelinişte, temeri, nesiguranţă). Măsurători ale percepţiei distanţei proxemice în contexte determinate (de exemplu, în mijloacele de transport în comun) au relevat diferenţe interculturale însemnate. Din nou, variabila cea mai influentă pentru tema în discuţie o constituie tiparul cultural, care poate fi colectivist (propriu popoarelor post-comuniste, dar şi lumii islamice ori extrem orientale) sau individualist (specific popoarelor „occidentale”, cu referinţa extremă Statele Unite). Astfel, s-a observat că în culturile naţionale individualiste, omul obişnuit înclină spre strategii relaţionale prin care îşi afirmă independenţa, şi întreţine, în general, o distanţă fizică mai mare faţă de „celălalt” necunoscut, comparativ cu reprezentanţii culturilor naţionale colectiviste, care îşi protejează aria de securitate simbolică personală. Comparaţia tipică care se poate realiza este aceea dintre reprezentanţii popoarelor balcanice, preponderent colectiviste, şi cei ai popoarelor nordice, considerate individualiste. În consecinţă, un „sârb”, un „grec” sau un „român” vor fi, de exemplu, în „mult mai mare siguranţă” atunci când se întâlnesc cu un personaj cunoscut în prealabil, fie şi fugar, iar paleta expresivităţii relaţionale coboară deseori în conduite („îmbrăţişări”, „pupături”, „dialog pe un ton ridicat”) care stârnesc adevărate blocaje semantice şi afective pentru un „sudez” sau „german”. Totodată, s-a constatat că în culturi colectiviste, atunci când relaţia cu „celălalt” se stabileşte cu un partener de rol cu care subiectul de referinţă ştie că va întreţine o relaţie în viitor şi cu care anticipează că va partaja spaţiul personal, distanţa

proxemică este mai redusă decât în culturi individualiste. Dacă, însă, relaţia se îngemănează cu un „celălalt" cu care subiectul nu „a avut de-a face", cu „străinul" prin excelenţă, atunci intervalul de securitate fizică personală se stabilizează la distanţe interpersonale foarte mari, ceea ce exprimă şi temerea în iniţierea unei relaţii cu „celălalt diferit". Nu întâmplător, în ţările colectiviste nivelul capitalului social, regăsit îndeosebi în încrederea interpersonală faţă de „cel necunoscut, de-o seamă cu noi" (aşa numita încredere generalizată, calificată aşa de sociologi pentru că măsoară „încrederea *în general* în oameni") este de regulă mai scăzut decât în ţările individualiste. Pe scurt, colectiviştii (deci şi majoritatea românilor) sunt mai vulnerabili, căci sunt şi cei mai autarhici: imediat cum ies din „mica" lor lume şi sunt puşi în situaţia de a interacţiona cu semeni necunoscuţi, se simt deja „invadaţi". Şi, ne învaţă Hall, strategia de „răspuns" cea mai frecventă pe care oamenii o angajează atunci când experimentează constant şi rutinier încălcarea spaţiului lor proxemic o constituie agresiunea implicită. Activată „natural", fără „să te mai poţi stăpâni", aceasta devine o formă mascată de a converti „salvator" nesiguranţa şi frica de „celălalt". Astfel, atunci când diagnosticăm atotputernicia bădărăniei în viaţa publică românească, cred că ar trebui să nu ocolim *şi* această sursă neliniştitoare.

„A supravieţui" sau „a deveni"

Au existat mereu dificultăţi în definirea unui specific cultural. Atunci când se încearcă o definire operaţională, se preferă descrierea unei culturi prin intermediul unor tipare relaţionale specifice. Factorul fundamental angajat în acest demers e

reprezentat de ansamblul *patternurilor existenţiale*, exprimate prin verbele ontologice „a fi” / „a avea” sau „a supravieţui” / „a deveni”. Comunităţile centrate pe „a avea” sunt tipice unor societăţi care au depăşit „foamea istorică” şi au însuşit valorile postmaterialiste, pentru a prelua sintagma lui Roland Inglehart. În asemenea locuri, „a fi împlinit” înseamnă a poseda „obiecte” şi „experienţe”, cât mai diverse şi mai „la modă”. Comunităţile care funcţionează, însă, în registrul lui „a fi” valorizează registrul împlinirii personale prin trăiri autentice, profunde, asociate unei morale tradiţionale. Comunităţile în care oamenii sunt ghidaţi în strategiile lor existenţiale de registrul lui „a supravieţui”, „îşi duc viaţa” printr-o formă de *autism social* la limita subzistenţei, nefiind capabili de strategii pe termen mediu şi lung, singura şi decisiva preocupare fiind salvarea „de pe o zi pe alta” din impasul colectiv, mizeria cotidiană şi lipsa de speranţă socială. „Izbânda” lor e provocată, bunăoară, de plata facturilor curente şi a întreţinerii. Cei din registrul lui „a deveni” pot însă îngemăna planuri pe termen mediu şi lung (de la hotărârea propriei biografii profesionale până la alegerea destinaţiei viitorului concediu de odihnă, achiziţionarea bunurilor de larg consum, construirea de locuinţe sau iniţiativa în deschiderea unei afaceri), au o speranţă socială angajantă („are rost” să pornească o acţiune comunitară), se automotivează, *simt* şi *ştiu* că „merită” să aibă iniţiative sociale, economice, politice, pentru că ele vor avea un ecou stimulativ, sporindu-le resursele comunitare. Din nefericire, societatea românească contemporană trăieşte sociologic majoritar la limita subzistenţei, iar conţinutul barometrelor de opinie publică din intervalul 1994-2007 exprimă un *pattern* existenţial precumpănitor dezangajant. Privind la dinamicile sociale româneşti, ceea ce vedem „în faţă” poate să se contureze, de aceea, înşelător. Da, totul pare „în mişcare”, au

apărut super şi hypermarketurile – care sunt mereu pline, maşini noi şi scumpe poţi descoperi pretutindeni, vilele se ridică precum ciupercile după ploaie. Dar această România a „ajunşilor” nu formează decât o parte, modestă, din România întreagă. Aşadar, preluând diferenţierea de început, datele atestă că numai aproximativ 3 români din 10 activează strategii de dezvoltare, cei mai mulţi retrăgându-se în registrul subzistenţei. Şi totuşi, nu suntem condamnaţi la nefericire. Totul e să „fim”, cu condiţia să fim în numele unei tradiţii vii şi catalizatoare social, care să ne înveţe să ne aşezăm comunitar împreună. Astfel vom putea începe, progresiv, şi să „avem”. Dar mai e, oare, de găsit aşa ceva?

Poveste de la mare

Călătorind prin ţară, prin diferitul cultural reprezentat de România reală de astăzi, poţi remarca şi numeroase similarităţi neaşteptate. Bunăoară, privind în jurul Timişoarei şi exceptând capitala, te-ai aştepta să observi în mai mică măsură specia „întreprinzătorului” imobiliar, cu cât mergi către răsărit. Nici pomeneală. Mai mult, cu cât zona are un potenţial de câştig imobiliar mai substanţial (precum în Valea Prahovei sau pe litoral, ca să dau numai două exemple flagrante), cu atât tipul social vizat e mai influent şi mai fudul. Exersând în concediu cu familia o antropologie domestică involuntară, am descoperit un „informator” cu o poveste interesantă, care deschidea alte poveşti pline de tâlc. Dascăl de provincie atras irezistibil de mare, acesta mi-a mărturisit cum a optat, în urma cu aproape 40 de ani, pentru o repartiţie la Costineşti. Iată-l aşadar descins într-un târg părăsit, ploios, într-o zi mohorâtă de septembrie, cu hotărârea de a aduce, atât cât e cu putinţa, fără fumuri paşoptiste, „lumina” (sau măcar o fărâmă din

ea) printre oamenii „părăsiţi” de aici. Tot ce găsise în micul sat întrecea cele mai pesimiste aşteptări: sărăcie, ignoranţă, şi, mai ales, totul, dar totul cenuşiu. A fost găzduit la început în casa unei văduve tinere cu mulţi copii. De la oraş fiind, când a intrat, a rămas aproape înmărmurit. Cum ploua straşnic, zidurile de chirpici, nu mai înalte de un stat de om, se umeziseră şi pe interior, astfel încât încăperea părea o peşteră inundată de un izvor subteran care stătea sa izbucnească. Dar, mai ales, când a păşit, picioarele i s-au afundat, la propriu, până la glezne. Podeaua nu era decât o mâna de pământ bătut, care se mocirlea la prima ploaie mai zdravănă. Femeia l-a întimpinat, emoţionată (auzise de la primar ca vine „dom’ profesor”, iar ea nu avea nici măcar patru clase) şi, fugar, aşa cum făcea cu preotul la biserică în fiecare duminică, i-a sărutat mâna, poftindu-l cuvios. Vizibil stingherit, tânărul dascăl a păşit în noua lume de la înălţimea unui rol social care, atunci, reprezenta „ceva”. Omul s-a adaptat cum a putut, şi în pofida frumuseţii sălbatice a locului, a plecat de aici cu prima ocazie, înspre un oraş reşedinţă de judeţ unde „era, măcar, trotuar”. Pleca complet vindecat de iluzii culturalizatoare. Se întorcea însă la dragostea lui, marea, de fiecare dată când găsea puţin timp liber. Şi, cu cât drumurile biografiei sale se îndepărtau de mare, cu atât Costineştiul se schimba mai vârtos. Regretă că la începutul lui 90 nu a cumpărat un lot de pământ aici, căci i s-a părut ’neprofitabil’. Era vremea lui ’un leu metrul’. Cu jumătate de salar îţi puteai cumpăra o suprafaţă de 1000 de metri pătraţi. Apoi a plecat din ţară, traversând oceanul, şi legătura cu „marea noastră” s-a rupt. A aflat, printre frânturi, că oamenii de aici s-au îmbogăţit treptat. Astăzi s-a reîntors şi şi-a cumpărat un teren de 1000 de metri pătraţi cu puţin peste 100000 de euro. A vrut să îşi viziteze şi gazda de odinioară. A căutat strada mocirloasa şi s-a rătăcit. De jur

împrejur erau numai vile mai ceva ca în Miami Beach. Iar vechea lui gazda e o matroana „onorabila”, care trona în faţa celei mai „ţapene” clădiri din zonă. În jur, Land Rover-urile şi BMW-urile „copilaşilor”. S-a îndreptat spre ea. L-a recunoscut imediat din priviri, dar acum ea era cea care stătea „sus”. Nici măcar nu s-a sinchisit să răspundă la salutul lui respectuos. Era numai un „pârlit de profesor”, doar. Intrigat, a aflat cum femeia şi familia ei făcuse avere din „afaceri cu terenuri” desigur, alături de micii nomenclaturişti ai locului – iar acum, deşi era „aceeaşi” Marie, intrase în cu totul altă pălărie a unei Romanii răsturnate, în care nu „cartea face parte”, ci, vorba localnicilor, „ciupeala” şi „ţeapa potrivită”. Iată cum tranziţia nu a avut numai perdanţi. Şi cum, la fel ca în Giroc sau în Dumbrăviţa, lângă Timişoara, poţi afla o altă faţă a imensei schimbări postdecembriste: şansa de a fi câştigător aproape fără să vrei şi fără să ştii prea bine ce sa faci cu ceea ce da pe dinafară. Dar să nu ne amăgim, caci Pierre Bourdieu ne învaţă că, spre deosebire de matroana din poveste (care va intra şi ea, probabil, în aceeaşi regulă nescrisă), societatea reglează cel mai adesea, pe termen mediu, „treaba”: cine nu a avut înainte, nici nu va avea, iar cine a avut, va avea în preaplin.

Principiul simplei expuneri şi „trezirea” socială

Unul dintre cele mai des confirmate postulate ale psihologiei sociale, efectul simplei expuneri, a fost pus în evidenţă de Robert Zajonc, devenind suport pentru orice acţiune mediatică profesionist constituită. În descrierea sa, psihologul american a observat cum, pe măsură ce suntem expuşi mai frecvent la un stimul slab negativ, neutru sau pozitiv, ajungem la o apreciere progresiv pozitivă a stimulului (ce este prezentat, de exemplu, sub forma unor cuvinte sau ideograme dintr-o limbă inaccesibilă

subiectului). Aşadar, pe scurt, fie că e vorba de un detergent sau de un candidat politic, cu cât mai frecvent îl priveşti, cu atât „îţi place” mai mult. Până se produce o „saturaţie”, mecanismul funcţionează fără greş. Totul e, cum spuneam, ca stimulii iniţiali să nu fie, de la bun început, respingători. Astfel, un stimul perceput ca puternic negativ nu va conduce la o sporire a atractivităţii sale. Orice semen de-al nostru ce şi-a păstrat un minim discernământ, oricât de frecvent ar fi expus mediatic la un stimul de tipul chipului de „tribun revoltat şi izbăvitor” al lui C. V. Tudor sau de „sfânt artizanal” gen Gigi Becali, nu va ajunge să-l preţuiască mai mult, mai degrabă accentuându-i-se dispreţul şi dezgustul iniţial. În alte culturi, însă, tendinţa nu e identică cu cea obţinută în Statele Unite. Îndeosebi în zona latino-americană şi în Balcani, cercetările înregistrează o „încetineală”, o „rezervă” perceptivă considerabilă în evaluarea stimulului prezentat repetat, aşa încât poţi să faci „publicul ţintă” să te privească, că oricum nu „te vede”. Aici vei obţine tendinţe similare dacă, pe de o parte, se oferă participantului la studiu o condiţionare pozitivă („bani”), sau, pe de altă parte, se permite subiectului să privească toate cuvintele deodată, după care să fie expus mai puţin la unele şi mai mult la altele. Prin urmare, când omul obişnuit este motivat suplimentar, sau este îndemnat să judece pe baza unei evaluări iniţiale a întregului părţile ce-l asamblează, redevine „american”. Se sugerează că ceea ce lipseşte „non-americanului” este o experienţă cotidiană a unei motivaţii ridicate pentru sarcini curente (care pentru americanul de rând sunt recompensatoare) şi o experienţă pozitivă a interacţiunii cu stimulii cotidieni, conferind ansamblului lumii sociale percepute calitatea de a fi „în regulă”, ceea ce pentru cei mai mulţi dintre americani reprezintă o achiziţie „firească”. Numai depăşind un prag dublu, prin care omul simplu îşi

recuperează motivaţia angajării în sarcină şi se convinge că ceea ce i se dezvăluie nu are nimic ameninţător, acesta ajunge să favorizeze progresiv stimulii la care este expus. Dacă, dimpotrivă, societatea nu îl înzestrează pe subiect cu „informaţie validă”, întreţinând o *obişnuinţă a învăţării nerelevante*, fenomenul conduce la retragere şi reţinere. Rămâne un „popor” de oameni însinguraţi, care „nu aud” ceea ce se spune şi „nu văd” ceea ce se petrece, căci au fost învăţaţi că oricum viaţa lor „e făcută” de alţii. Efortul pentru a-i „trezi” este, de aceea, înzecit. Iar practicile occidentale de influenţă socială vor rămâne inadecvate şi ineficiente, câtă vreme nu îl vom putea face pe românul obişnuit „amorţit” să simtă că „merită” să „trăiască aici”, iar ceea ce se întâmplă cu el e „de bine”.

O mare indigestie istorică

„Salut, prietene. Ce mai face Banatul *meu*?” Tresar. Oare cine e „prietenul” care şi-a apropriat Banatul? Sunt bătut pe umăr, mă întorc cu oarecare stinghereală când descopăr un chip incert – l-am întâlnit undeva, cândva, dar atât – care alunecă tot mai aproape de mine. În acest abur, deopotrivă de semiclandestinitate şi semietilitate, sunt împins deja spre confesiune. E cam nepotrivit, găsesc eu, să am secrete în plină reuniune publică bucureşteană, „lansare de proiect cultural”, în preajma atâtor mari personalităţi şi în jurul unei mize cât se poate de urgente. Dar bag de seamă, curând, că pentru unii dintre invitaţi (toţi „importanţi”) miza nici nu mai contează (de aceea nici nu am să o mai dezvălui). Ci „altceva”. Ce creşte pe lângă şampania şi caviarul răsturnate pe gât în foc automat. Altceva reunit în interogaţiile „prietenului prevenitor”. Îl aud sacadat: „Îl vezi pe A, uite-l acolo lângă dama

aia strâmbă în negru? Parvenitul ală complexat. Ştiai că e homosexual?” Apoi mă înghionteşte complice şi îmi îndreaptă privirea spre B: „Şi-a îngropat nevasta şi i-a mâncat toţi banii”. Urmează C, care „e un pocăit gata să sece într-o noapte un butoi de tămâioasă”, dar şi D, care „după ce a luat Premiul de excelenţă, a fost prins în izmene, recitând sonete în faţa nevestei consulului african”. Şi ar fi urmat, negreşit, tot alfabetul dacă nu aş fi găsit un pretext energic ca să întrerup brutal şirul acesta al despuierii întregii asistenţe. Cum vijelia părea că trecuse, mă înarmez cu un pahar de apă şi încerc să ma adun într-un colţ al încăperii. În noua deschidere panoramică asupra sălii, se ivesc tot mai multe mici conglomerate de „preocupaţi” care se înclină conspirativ către cel care povesteşte. Şi care, vădit, „ţinteşte”. Iar în această geometrie mobilă a bârfei, ce se înstăpâneşte cu nesaţ peste atmosfera ce se dorea solemnă a locului, răzbate neputinţa de a ne aşeza unul alături de celălalt pentru un ideal (precum obiectivul proiectului) care e dincolo de noi. Exhibând vieţile celorlalţi – îndeosebi în derizoriul lor – aceşti „neliniştiţi”, majoritari în împrejurarea cu pricina, se deposedau de propria lor viaţă, trăind de fapt prin vieţile celorlalţi. Într-un final, după ce „prietenul” a străbătut mai multe grupuri de „prieteni”, se opreşte şi cumpăneşte nedumerit. A uitat ceva. Deşi e la capătul opus al încăperii, privirile ni s-au intersectat fulgerat. Apoi, reintră rutinier în gesticulaţia canibalismului simbolic cu cei din preajmă, care adulmecă, privindu-mă intermitent. Îmi dau seama curând că… „mă vorbesc” pe mine. Mestecând orice urmă de carne – reală sau imaginară – de pe osul biografiei mele, devoră, pesemne, ceea ce a mai rămas din mine. Îi văd sătui numai atunci când, după ultima molfăitură, consimt ceea ce a mai rămas cu adevărat din ţinta lor: nimic. Şi merg mai departe. La nesfârşit. Şi, totuşi, ce mai rămâne din ei,

din noi, din idealurile noastre obligatorii? De vreo 200 de ani de spirit public românesc, mult prea adesea, o mare indigestie istorică.

Rezervorul de încredere e plin, dar...

Antropologii şi sociologii străini care ne-au urmărit „felul de a fi" au descoperit nu numai „deficite de angajare civică", „debilităţi politice", „inapetenţe pentru contractualism", ca să preiau numai câteva formule pretins „academice", greoaie şi discutabile, ci şi ceva care, totuşi, îl indica pe „român" mai bogat decât „celălalt" occidental. Descriind o realitate ce le era inaccesibilă în codurile sale ascunse, ei remarcau dominanţa în comunităţile studiate a unei reţele sociale informale, care nu e „la vedere", care e însă mai influentă şi reglează jocul social local. Altfel spus, dincolo de instituţii, legi şi reguli formale, ce încep la noi să semene la suprafaţa cu cele occidentale, dar care îşi duc viaţa artificial, se impune „ceva" viu, atotputernic, ce ţine de sociabilitatea informală, şi care e decisiv. Întrucât realitatea era mai cuprinzătoare decât „conceptul", au fost „inventaţi" termeni noi care să desemneze „ceea ce se întâmplă". Aşa a apărut, bunăoară, în cadrul conceptului mai larg de „economie secundară" (ce exprimă schimbul realizat prin ocolirea fiscalităţii şi a exigenţelor contabile), cel de „credit informal". Un „împrumut" care se bizuia pe „încrederea în celălalt" şi pe statutul lui în comunitate. Astfel, cu cât statutul social era mai prestigios, cu atât volumul „creditului" care putea fi „obţinut" sporea. Aşa s-au ivit binecunoscutele la noi catastife de la buticurile şi, mai ales, cârciumile din sate şi cartiere, care păreau neverosimile pentru un „ochi occidental". Erai în „caiet", primeai „cinzeaca" sau

„parizerul”, şi, la un termen precizat (şi el negociat în funcţie de „onorabilitate” şi de felul în care „ţi-ai respectat cuvântul”) omul restituia „suma adunată”. Urmând multe din sugestiile metodologice ale tinerilor sociologi bucureşteni Liviu Chelcea şi Puiu Lăţea, care încă de la sfârşitul anilor 90 au urmărit cu sagacitate „fenomenul”, câţiva dintre colaboratorii mei studenţi au observat cum şi în zona Banatului „creditul informal” e departe de a fi marginal. Deşi regiunea – cu excepţia Bucureştiului – e cea mai „formalizată” şi înregistrează scorurile cele mai mari la indicatorii care măsoară birocratizarea vieţii publice, totuşi pentru mulţi dintre cei care trăiesc aici, „mica înţelegere” face regula. Astfel, „Doamna Silviuţa, de la buticul din colţ” sau „Petrică, care căă la cârciumă” devin personaje referenţiale, mult mai însemnate decât primarul sau directorul şcolii, ca să nu mai vorbim de prefect sau şeful de la finanţele judeţene. Investiţia reciprocă de încredere atestă puterea unei reţele de sociabilitate sătulă de batjocura unei reţele birocratice sufocante şi ineficiente, care s-a raportat la omul obişnuit discreţionar şi samavolnic. Iar „caietul” indică deseori o adevărată geografie simbolică a arborescenţelor prestigiului dintr-o comunitate plină de viaţă: cine „e legat” de cine, „cât merită” fiecare şi cine nu va fi niciodată „admis” în „club”. Într-o lume în care faţadele sunt mai importante decât interioarele, bogăţia acestei salvări pe ocolite prin celălalt din sărăcia şi lipsa de orizont cotidiană poate să reconfigureze încrederea socială de care avem atâta nevoie. Rezervorul de încredere este plin. Pentru a nu-l mai canaliza înspre ţinte parohiale, trebuie ca şi instituţiile să vină, însă, onest şi eficient, înspre cetăţean.

Lenea socială la români

Intuită de timpuriu de către Max Ringelmann şi desemnată ca

un fenomen de diminuare a implicării individuale în condiţia realizării unei activităţi la care participă toţi membrii grupului, *frânarea* sau *lenea socială* a fost unul dintre cele mai frecvent studiate fenomene psihosociale, în care principala cauză a dezangajării provine din *non-identificabilitatea* efortului subiectului (nu se putea măsura nemijlocit contribuţia acestuia în sarcină). În experimentul originar se solicita celor implicaţi să tragă de o frânghie în condiţii de competiţie (unu „contra" unu, apoi 3/3 şi 8/8). Evaluate cu o serie de dinamometre, eforturile participanţilor la studiu atestau că în cazul efectuării în comun a sarcinii (ca în condiţia a doua şi a treia), subiecţii nu se mobilizau la fel de intens ca atunci când se întreceau cu „celălalt" individual (precum în prima condiţie experimentală). Mai mult, pentru că efortul fiecărui participant nu putea fi remarcat de către „spectatori", „chiulul" s-a dovedit cu atât mai mare cu cât creştea mărimea grupului, indiferent de natura sarcinii (deci şi în sarcini intelectuale, nu numai cele în cele fizice). În ultimele decenii s-a observat că în funcţie de dimensiunea individualism (cazuri tipice: SUA sau ţări din „occidentul" Europei) – colectivism (cazuri tipice: China, India, ţări islamice, Balcani), lenea socială variază semnificativ. Astfel, s-a evidenţiat cum în culturile colectiviste fiecare persoană dintr-un grup care realizează o acţiune oarecare împreună cu „ceilalţi" „trage mai tare" în colectiv decât individual, omul obişnuit simţindu-se împlinit mai degrabă prin inserarea în „grupul bun", în care „îşi face treaba cum se cuvine", iar reuşita grupului e mai valorizată decât reuşita individuală. Tendinţa de mai sus nu se întâlneşte, însă, şi în studiile româneşti, unde e exact pe dos, „românii" devenind „occidentali". Adică se chiuleşte la fel de mult în aceste condiţii, deşi suntem categorisiţi drept „colectivişti". La baza unui asemenea comportament neaşteptat stă un individualism

„altfel”, izolaţionist, ca specie total diferită de individualismul american. Deşi cu multe simptome colectiviste, românii dovedesc achiziţionarea unui tipar relaţional cu puternice note specifice individualiste. Acest individualism nu este însă unul *partenerial*, articulat într-o competiţie deschisă cu „celălalt”, vegheat de o regulă a jocului social respectată transindividual (ca în versiunea sa nord-americană), ci unul în care „celălalt” se transformă din competitor în „duşman”, pe care „trebuie să-l dobor” pentru a reuşi, într-o lume în care, dacă mi se oferă oportunitatea, „trebuie *să apuc* acum şi aici”, cât pot de mult, căci „nu se ştie ce va fi mâine”, şi în care regulile sociale sunt cel mai adesea *interindividuale*, *negociabile*. Aşadar, experienţa persistentă a *nerânduielii*, a *neaşezării*, precum şi rememorarea unor raporturi dezechilibrate şi inegale cu „celălalt instituţional” (de la funcţionar până la dascăl) modelează distinct specia individualismului românesc, convertindu-l într-un *profil identitar autist* („întors cu spatele istoriei”). Un asemenea portret – sociologic majoritar, dacă ar fi să parcurgem dominantele sale în cadrul Barometrelor de opinie publică din ultimii zece ani – ar predispune la o lene socială şi mai pronunţată, căci în egală măsură reuşita individuală „în faţa celorlalţi”, precum şi „izbânda grupului” nu sunt recompensate decât arbitrar. Şi, peste toate, rămâne o ţară de oameni singuri, în care „fiecare e cu lumea lui” şi în care „fiecare se descurcă cum poate”. Această atomizare a societăţii e cel mai solid temei al manipulării şi supunerii colective. Nefiind o comunitate, nemaifiind capabili să ne adunăm în jurul nici unui ideal, ne răsucim în jurul micilor noastre sforţări biografice de „a o scoate la capăt”. Şi când obosim – şi asta se întâmplă mai devreme sau mai târziu, „chiulim”. De la propria noastră viaţă.

„Poporul vorbeşte liber”

Polarizarea de grup reprezintă o formă particulară a deciziei de grup şi evidenţiază modul în care omul obişnuit îşi exprimă opţiunea în condiţii de risc şi incertitudine. În 1961, psihologul american J. Stoner a făcut o descoperire importantă: grupurile pe care le-a asamblat au înclinat să ia o decizie mai riscantă decât media punctelor de vedere individuale ale membrilor care le compuneau. Mai ales atunci când grupurile sunt formate din necunoscuţi (străini), fiecare subiect încearcă să îşi definească mai proeminent identitatea prin adoptarea unei poziţii extreme, care „să bată la ochi”, tendinţă care facilitează deciziile riscante. Sugestiile lui Stoner deveneau foarte „utile” pentru conducătorii care doreau să impună o alegere indezirabilă social. De exemplu, un lider de organizaţie care intenţionează să fie „eficient” când doreşte să facă concedieri masive, mai bine convoacă un „consiliu al reprezentanţilor angajaţilor”. Poate fi sigur că dacă va întreţine „aparenţa participării” şi va da impresia „responsabilizării de grup”, va ajunge la decizii colective mult mai severe (extreme) decât ar putea propune fiecare individual. Mai mult, el poate obţine şi acoperirea unei „decizii democratice” în favoarea „însănătoşirii organizaţiei” (doar s-a hotărât „împreună”). Totodată, un lider politic care are interesul să organizeze o intervenţie sângeroasă sau o condamnare la moarte în gen stalinist a liderului anterior „trădător”, devine mult mai eficient când convoacă un „Front al Salvării Naţionale”. Mecanismul polarizării a fost studiat şi în alte culturi decât cea nord-americană. S-a observat că „deplasarea spre risc” nu este universală. Ea se manifestă precumpănitor în ţări în care riscul este valorizat, precum SUA (unde competiţia loială e preţuită social, dar şi

autentic apărată instituţional), Canada, Noua Zeelandă sau Marea Britanie. În ţările în care prudenţa este valorizată şi oamenii obişnuiţi sunt mai degrabă temători şi fatalişti privitor la „mersul lucrurilor”, situaţia este diferită (de exemplu, în ţările africane, latino-americane sau balcanice). În aceste arii culturale, absenţa temporară a liderului determină o neclaritate decizională însemnată. Astfel, în culturile în care dominanta colectivistă s-a impus şi în care indicele de dezvoltare economică este mai modest (ţările sunt „sărace”), tipul de comportament activat de mecanismul polarizării de grup devine contradictoriu. Inerţia decizională care se naşte dovedeşte cum, atunci când grupul e consultat, iar „liderul lipseşte”, grupul rămâne suspendat într-o ambiguitate decizională şi nu se poate autonomiza. Dacă, însă, grupul e „călăuzit de un lider”, poate ajunge să adopte, „îndrumat” de către acesta, o poziţie excesiv de radicală de la bun început (exact invers ca în mecanismul descris iniţial de Stoner, unde liderul era mai moderat în cereri, şi grupul, manevrat de lider, „plusa” semnificativ), chiar dacă o asemenea opţiune este iraţională, nerealistă, uneori de o violenţă extremă. Dar, în „ţara/locul în care nu se întâmplă nimic” un asemenea exerciţiu angajant sub atenta supraveghere a „păstorului” construieşte aparenţa unei identităţi autonome, căreia i se oferă şansa să „îşi spună liber cuvântul”. Multe dintre efluviile de violenţă publică de la noi îşi află sursa originară în acest tip frustrat de exhibare colectivă, care maschează incapacitatea omului simplu de a-şi lua viaţa în propriile mâini. Câtă neputinţă (de a fi „stăpân pe viaţa ta”), atâta nevoie de „a i-o face celuilalt”. „Pedepsirea” sa devine recompensa pentru ratarea proprie. Şi tot atâta sensibilitate pentru păstorii „generoşi” şi „democratici” care ne „consultă” (de la Iliescu la Băsescu). Ne „consultă” rânjind fericiţi: „Poporul

vorbeşte liber”.

Două naşteri

Întâmpinându-i pe studenţii mei „boboci” la acest început de an universitar, mi-am dat seama curând că am în faţă o generaţie specială. Căci toată această întâlnire se aşeza sub semnul a două naşteri. În primul rând, ei sunt generaţia care s-a născut în 1989, socializată exclusiv în perioada postcomunistă. Ei sunt cei care nu ar mai trebui să fie covârşiţi de povara cedărilor, compromisurilor şi ruşinii. Mai apoi, degrabă am realizat că cei mai mulţi dintre noi, cei care acum alcătuim echipa catedrei, facem parte dintr-o generaţie care avea în jurul a 18 ani chiar în 1989. Şi care, aşadar, ne-am născut a doua oară odată cu speranţa eliberatoare a zilelor Revoluţiei. Între „noi” şi „ei” s-a adunat un răstimp care a dospit miezul unei tranziţii amestecate, în care nădejdea difuză de mai bine, entuziasmul fără margini din primele săptămâni postdecembriste şi aerul de libertate s-au aglutinat curând cu bâtele minerilor, „democraţia originală” şi rânjetul „ilieştilor”. Astăzi, nu cred că mai e loc, pentru generaţia mea, de iluzii colective. Pentru cei care am mai rămas pe aici, speranţa, câtă mai e, se cuvine adunată în jurul eforturilor individuale de a ne face treaba fiecare, cât mai bine, acolo unde suntem. Restul e vorbă goală. Sau? Oricum, toţi aceşti ani ne-au dovedit cu asupra de măsură că România reală recentă este un teritoriu al mârşăviei instituţionalizate şi al dispreţului faţă de cetăţean. Dacă la început „câştigătorii” tranziţiei se mai fereau, azi fură pe faţă, cu ştampila ministerului. Dacă am pornit cu mica învârteală, alimentată sârguincios de reţelele securistice, astăzi „moştenitorii” securiştilor stăpânesc economia ţării, organizează licitaţiile,

devalizează băncile, subjugă mass-media, ne dau lecţii de democraţie. Joacă pe picior mare. Iar mulţi dintre tinerii de odinioară au devenit la fel de „bătrâni” şi de alunecoşi ca predecesorii lor. Conversiunea în omul crezului *util*, capabil să se ambaleze cu egală convingere în jurul oricărui „crez”, cu condiţia ca acesta îl răsplătească material şi simbolic, constituie cea mai neliniştitoare mutaţie identitară din România prezentă. E dincolo de apartenenţe generaţionale, ideologice, etnice, regionale, sociale. Am pierdut, aşa cum aprecia Mihai Şora, „memoria comportamentală, automatismul reflexelor corecte” de „corectitudine relaţională”. Fapta cotidiană măruntă, a „omului la locul lui”, izvorâtă odinioară, în amurgul interbelicului, din bun simţ, dreapta măsură şi datoria – faţă de sine şi faţă de „celălalt” – nu mai e aşezată acum în jurul ideii de mai bine comunitar, ci de înfăşcat individual.

Nu am excelat niciodată, noi românii, în ultimele două secole ale modernizării, de efuziuni comunitare, dar ceea ce se petrece astăzi, într-o tăcere sinonimă cu sinuciderea unei ţări, reprezintă apogeul privatizării unei imense speranţe, născută în decembrie 1989. Speranţa că vom începe să ne scuturăm de comunismul de lângă noi şi din fiecare dintre noi. Asemeni numeroaselor fabrici-deşeuri cumpărate pe bani de nimic, oamenii crezurilor utile au cumpărat-o ieftin. Şi au reciclat-o convenabil. Divizată şi dispersată, ea devine azi o resursă socială stânjenitoare, marginală, adăpostită în mesajul unor „retardaţi istoric” – precum tot mai puţinii supravieţuitori ai Gulagului românesc sau rătăciţii naivi şi înverşunaţi ai Revoluţiei, care mai bâiguie, din ce în ce mai rar, câte un cuvânt despre „punctul opt”. Iar tema forte, a lustraţiei, a fost confiscată chiar de către cei care au privatizat

până şi singura moştenire ideologică coerentă care a reaşezat sănătos ţara în ultimul secol, cea a liberalismului. Să fim însă serioşi, PSD, PNL, PD ş.a.m.d., nu sunt decât alte măşti ale aceluiaşi chip. „Utilitar”. Şi totuşi politicienii sunt „departe”. Şi totuşi, acum, aici, începe un nou an universitar. Şi totuşi, „ei”, „bobocii revoluţiei” poate că – şi prin „noi” – vor rupe cu cei care ne fură propria viaţă. Şi îşi vor face, inclusiv în registru politic, viaţa lor, care se va întâlni, în sfârşit, cu a noastră. Dacă nu, atât „ei”, cât şi „noi”, ne-am născut, în 1989, degeaba…

„Plinul democratic”

Deseori „experţii” în „dezvoltare personală şi instituţională” care ne bântuie ţara ne livrează tot felul de procedee de diagnoză şi intervenţie în organizaţii, preluând fără discernământ modele, teorii şi practici „occidentale”, care nu au decât o relevanţă modestă într-o cultură înrobită de colectivism, asistenţialism şi victimizare. Aşa ni se prezintă fenomenul deciziei de grup, asemeni unui mecanism psihosocial „universal” de raportare sănătoasă, angajantă, la schimbare. Fenomenul a fost pus în evidenţă în perioada lipsurilor inerente celui de-al doilea război mondial, atunci când echipele lui Kurt Lewin încercau să identifice căile prin care oamenii pot fi încurajaţi să-şi schimbe atitudinile alimentare, pentru a accepta, în „vremuri grele”, să consume produse substitut, mai ieftine şi mai accesibile într-o perioadă de recesiune (de tipul laptelui praf, a cărnii în conserve etc). Un astfel de experiment pilot derulat în anii conflagraţiei pe un lot de gospodine, a fost confirmat mai apoi frecvent în spaţiul unor întreprinderi. În urma studiilor s-a ajuns la concluzia că participanţii şi-au schimbat în mai mare măsură comportamentul în

urma unor discuţii de grup, comparativ cu condiţia în care li se prezentau nişte materiale persuasive pentru a le lectura. Atunci când, însă, mecanismul deciziei de grup a fost testat într-o fabrică din Norvegia, psihologii au remarcat o tendinţă diferită. Acolo mulţi angajaţi nu au perceput discuţiile colective ca un mod legitim de a introduce schimbarea, preferând cealaltă metodă, a opţiunii individuale. Într-o asemenea arie culturală se încetăţenise opinia că grupul obturează decizia managerului, iar dacă tot e să se producă o discuţie colectivă, aceasta se cuvine să se desfăşoare organizat, într-un cadru formal, de genul consultărilor sindicale. Aşadar, doar apartenenţa la un grup organizat, cu sarcini precise, devine un exerciţiu acceptabil. Altfel, având de-a face cu o cultură care a probat frecvent performanţa individuală, e preferabil să se acţioneze asupra individului singular, care expus în această calitate la sursa de influenţă, e mai permisiv la schimbare. Într-un alt set de cercetări din America Latină, rezultatele obţinute sunt şi mai neaşteptate. Mulţi dintre angajaţi au considerat discuţiile de grup cu privire la luarea unor decizii privind destinul fabricii drept un semn rău prevestitor, un indiciu al falimentului iminent, un semn de slăbiciune organizaţională, conform principiului: „dacă au ajuns să ne consulte şi pe noi – care nu suntem întrebaţi niciodată ce e de făcut – înseamnă că e lată”. În urma unui asemenea demers, un număr important de angajaţi au decis să-şi părăsească locul de muncă, pentru a se angaja la alte firme „mai serioase”. Oricum, decizia de grup a fost privită ca una „pierzătoare” (căci managerii „ştiu ei singuri ce au de făcut”). Prin urmare, se observă că ne aflăm în faţa activării unui tipar relaţional diferit de cel „occidental”, care exprimă o rezervă şi o dezangajare „naturală” a subiectului, ce a „înţeles”, pe baza experienţei trecute, că solidarizările sale sunt formale, fără ecou social. Dacă în varianta

vest-europeană discuţia de grup era ineficientă, pentru că oricum grupul lucrează „în favoarea omului simplu”, iar eficienţa maximă se obţinea prin maximizarea performanţelor individuale, în varianta latino-americană discuţia de grup devine inutilă. Profund marcate de experienţe coloniale înrobitoare, aceste culturi naţionale cu moşteniri totalitare activează un tipar relaţional retractil, pe baza principiului asumat implicit: „putem vorbi oricât, o facem degeaba, că oricum totul iese cum vor ei”. În consecinţă, ţări în care speranţa socială este deficientă şi în care, la nivelul opiniilor, subiecţii apreciază sociologic majoritar că „nu are rost” să te lansezi într-o solidarizare comunitară ori să te angajezi public în favoarea unei cauze (iar România se încadrează, neîndoielnic, în acest registru), anticipăm, ipotetic, că ar manifesta o rezervă importantă în valorificarea eficientă a discuţiei de grup. Şi cu cât eficienţa e mai scăzută, cu atât aparenţa participării se cuvine să devină mai mare. „Totul e să pară că este, nu să fie cu adevărat”, sub această deviză descria Dumitru Drăghicescu, cu 100 de ani în urmă, setul de decizii colective iluzorii care copiază mecanic „Vestul”, dar care sunt manipulate tocmai pentru a subjuga mai vârtos „ţărişoara”. Zgomotul în locul dezbaterii, circul în locul argumentării echilibrate, iată recuzita care conferă aparenţa „consultării populare”. Şi totul merge strună: în timp ce „noi” dăm din gură, „ei” îşi fac plinul. „Democratic”.

„Iată ce bogaţi suntem!”

Atunci când, după un exerciţiu sincer de empatie, încerci să portretizezi „tânăra generaţie intelectuală”, fie şi numai prin şansa pe care ai avut-o în fiecare an, ca universitar, de a te întâlni cu câteva sute din reprezentanţii ei, bilanţul devine neliniştitor. Ceea

ce răzbate cu putere este, înainte de toate, relaţia dezechilibrată cu memoria pe care tinerii „care gândesc” (şi care ne vor conduce „mâine”) o întreţin. Atunci când, bunăoară, le amintesc, încercând să fiu mai evocator la temele de psihopatologie colectivă, despre „marea cedare” din 1940 (pe care ţi-o circumscriu prin scurte naraţiuni stereotipe din cărţile de istorie, ca şi cum „nu i-ar privi pe ei”), sau mai cu seamă despre fenomenul Piteşti (despre care, aproape invariabil, nu ştiu nimic), nu poţi să nu exclami: „Cine v-a învăţat, programatic, să uitaţi?! Sau să nu aflaţi ceva ce este esenţial pentru identitatea voastră de azi şi de mâine”? Desigur, uitarea este psihologic necesară şi adaptativă. Există un mecanism individual, dar şi unul colectiv al uitării, care asigură un echilibru identitar cotidian. Dar nu poţi uita *orice*. Ceea ce a produs conversiuni dramatice, a răvăşit creşterea şi a dezarticulat ceea ce suntem până la a ne reaşeza într-o albie nouă, străină a istoriei noastre – deopotrivă personală şi colectivă – nu poate şi nu e sănătos să fie uitat. Poţi uita numai după ce ţi-ai pus oglinda în faţă, numai după ce ai integrat compromisurile, cedările, abandonul, fuga. Şi după ce, printr-un efort de responsabilizare, reîncepi să te reclădeşti. Altfel, tensiunea ruşinii şi a vinovăţiei lucrează, insidios, în noi, şi răbufneşte în cele mai neaşteptate chipuri. Ori, progresiv în anii din urmă, creşte o nouă generaţie înspăimântător de senină (civic) şi senilă (memorial) în raport cu istoria noastră recentă. Alături de această „amnezie” socială programată a reperelor importante ale trecutului se impune, paradoxal, şi o „hipermnezie” colectivă, artizanală şi relativizantă, care rememorează fapte mărunte, anecdotice (erau, desigur, „cozi la ulei şi adidaşi”, dar „în comunism toţi aveau măcar un loc de muncă, o locuinţă şi o siguranţă a zilei de mâine”). Totuşi, comunismul românesc nu a fost numai o succesiune de bancuri cu

Ceauşescu rostite conspirativ de către o trupă de pionieri la cules de ştiuleţi, sfârşită cu un foc de tabără. Ci ceva mai mult, mai grav, mai implicant. Căci cu infime excepţii, începând cu mijlocul anilor 70 şi cu sfârşitul iluziilor de schimbare, comunismul s-a înstăpânit peste societatea românească printr-un contract social implicit, la care am participat, în ponderi diferite, fiecare dintre noi. Iar „trezirea" brutală pe care o resimt tinerii mei însoţitori la confruntarea cu trecutul este cu atât mai greu de asumat: „Cum de nu am ştiut nimic despre asta!?", se îngrozesc cei mai mulţi. Cum de „reeducarea" Piteştiului – ca să furnizez numai un „exemplu" ce se dorea generalizat la scara întregii societăţi, care îl făcea până şi pe arhivarul ororii de dincolo de limite, Soljeniţîn, să califice „experimentul" drept „cea mai teribilă barbarie a lumii contemporane", a rămas un loc viran? „Acolo puteaţi fi voi", adaug eu (la Piteşti erau încarceraţi studenţi), îngheţându-i într-o stare de tulburare revoltată. Trădaţi, privindu-mă acum în faţă, cei mai mulţi înţeleg că aceste politici ale uitării din România recentă nu sunt decât forme mascate de subjugare colectivă. Astfel „reeducaţi", ei, ca şi „părinţii" lor, nu reprezintă decât o masă de manevră „utilă" pentru cei care, transistoric, mult după moartea politică a comunismului, se consolidează ca moştenitori ai săi antrenaţi. Antrenaţi pentru furtul, o dată în plus, al istoriei noastre adevărate. Mai rămân, desigur, distribuite generos pe piaţă, hip-hopul, manelele, Jiji, Hrebenciucii, circul, gălăgia şi caltaboşul ministerial. „Aveţi cu ce *vă* hrăni, iată ce bogaţi *suntem*!".

Viaţa ca o privată

Psihologii care analizează mecanismele cele mai elementare ale cunoaşterii, aşa numitele „fenomene psihice primare"

(senzaţiile şi percepţiile), ne înfăţişează cum lumea ni se „deschide” prin intermediul unor „ferestre”, numite „praguri perceptive”, precis măsurabile. Astfel ştim că „vedem” între anumite lungimi de undă sau „auzim” până la un anumit număr de decibeli. Totodată, ceea ce se găseşte „în afara” acestor graniţe senzoriale devine inaccesibil, ca şi cum „nu ar exista”, iar ceea ce violentează simţurile, exacerbând un anume registru senzorial, provoacă reacţii adaptative de retragere şi apărare. De exemplu, când suntem în faţa unei lumini de o intensitatea prea mare, a unui zgomot prea puternic sau a unei olfacţii foarte dezagreabile, avem înclinaţia de a „fugi” instinctiv dinaintea stimulului care ne agresează, datorită unei adevărate „sensibilităţi senzoriale”, care ne comunică „pe ascuns” că dincolo de anumite limite, expunerea la acel stimul devine ameninţătoare şi periculoasă. Dacă aceste mecanisme psihice le partajăm cu toate fiinţele vii, omul are, totuşi, privilegiul de a cunoaşte lumea şi prin intermediul unei „sensibilităţi a intelectului”. Tot între anumite limite, o anumită societate desemnează prin practici socializatoare implicite ceea ce este „de văzut”, ceea ce se cuvine asimilat şi ceea ce trebuie ignorat, construind repere ale „suportabilului” şi „insuportabilului”, ale lui „ceea ce merită” şi ale lui „ceea ce este demn de dispreţ”. Şi tot ca mai simplele şi elementarele procese senzorial-perceptive, şi reflecţiile noastre despre felurimea lumii pot să ne avertizeze când suntem expuşi la un spectacol public dezonorant, precum o mitocănie instituţională, o înjurătură relaţională sau o despuiere de sine indecentă, „trăgând semnalul de alarmă”, şi alungându-ne din faţa „stimulului”. Ori, societatea românească a alterat semnificativ această sensibilitate a intelectului pentru mulţi dintre concetăţenii noştri, căci ceea ce „miroase urât”, se „vede ca fiind strâmb” sau se aude ca un

„zgomot împiedicat” devine ceva ce nu ne mai stârneşte reacţia defensivă salvatoare. Când plasaţi în vecinătatea unui „mare lider” (ca Jiji sau Vadim), „produs cultural” (precum manelele sau telenovelele), lăfăieli megalomanice (precum cele furnizate de clanurile Vântu sau Voiculescu), imposturi academice (ca ale plagiatorilor deveniţi „şefi de şcoală”) sau mojicii de ţoapă (precum certurile politicienilor sau bădărănizarea mass-mediei) nu mai reacţionăm, ceva adânc şi grav s-a petrecut în noi. Tot astfel ca atunci când ajungem în preajma unui hârdău, mirosul nostru se revoltă şi tresare, grăbindu-ne paşii înspre zone mai aerisite, şi în lumea socială discernământul ne poate elibera când suntem expuşi la mizerii publice. Ori mulţi dintre semenii noştri nici nu mai bagă de seamă că acolo unde se joacă viaţa lor, de fapt, pute, iar unii chiar ajung să califice miasma drept ceva „înălţător”. Înainte de construi „societatea democratică la români”, „economia de piaţă” şi „instituţiile statului de drept”, cred că se impune să (re) construim discernământul social, în jurul unor valori de dincolo de conjuncturi şi mici aranjamente, care pornesc de la respectul cuvântului dat, treaba bine făcută de fiecare, la locul său, bunul simţ şi moderaţia care reaşează echilibrat lumea. Cum orice agresiune senzorială statornică provoacă o „oboseală” a analizatorului perceptiv, sfârşind prin a deveni „tolerabilă” (la fel cum ajungem să nu mai simţim duhoarea, dacă toată viaţa noastră se scurge alături de ea), studiile neurofiziologice dovedesc totuşi că nu scăpăm de „intoxicare” şi, la limită, de moarte. Deşi cei care ne conduc de mai bine de jumătate de secol au nevoie de noi „obosiţi” şi plini de părelnicia „normalităţii”, cred că a venit vremea să refuzăm „ceea ce ni s-a pregătit” şi prea adesea am acceptat fatalist în arena publică, adică viaţa ca o privată.